

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

BAKARA SÛRESİNDE TEVHİD KONUSU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Taha ÇAKIR

AĞUSTOS – 2019
GÜMÜŞHANE

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

BAKARA SÛRESİNDE TEVHİD KONUSU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Taha ÇAKIR

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Abdurrahman ALTUNTAŞ

AĞUSTOS - 2019

GÜMÜŞHANE

KABUL VE ONAY

Doç. Dr. Abdurrahman ALTUNTAS danışmanlığında **Taha ÇAKIR** tarafından hazırlanan “**BAKARA SÛRESİNDE TEVHİD KONUSU**” isimli bu çalışma jürimiz tarafından Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Temel İslam Bilimleri** Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak Oy Birliği / Oy Çokluğu ile kabul edilmiştir.

Başkan

Doç. Dr. Mustafa Kaya
:.....(İmza).....
(Unvanı, Adı ve Soyadı)

Üye (Danışman)

Doç. Dr. Abdurrahman Altuntas
:.....(İmza).....
(Unvanı, Adı ve Soyadı)

Üye (Varsa İkinci Danışman) :.....(İmza).....
(Unvanı, Adı ve Soyadı)

Üye

:.....(İmza).....
(Unvanı, Adı ve Soyadı)

Üye

:.....(İmza).....
(Unvanı, Adı ve Soyadı)
Dr. Öğr. Üyesi Resul ERTUĞRAÇ

ONAY

Bu tez/...../..... tarihinde Enstitü Yönetim Kurulunca kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ekrem CENGİZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

BİLDİRİM

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “Bakara Sûresinde Tevhîd Konusu” isimli bu çalışmanın, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve alıntı yaptığım tüm çalışmaların kaynakçada yer aldığını taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐	Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
☐	Tezim sadece Gümüşhane Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
☐	Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

29.08.2019

Taha ÇAKIR

ÖNSÖZ

Her bir uzvun kendine ait hususi bir görme (duyumsama) şekli bulunmaktadır; örneğin göz, tatlı olan bir suyun içerisindeki şekeri göremezken, dil bunu görür. Aynı şekilde göz, bir meyvenin kokusunu göremezken burun bunu hissederek görebilir. Göz sesi göremezken kulak o sesi işitmekle bir anlamda görebilir ve kime ait olduğunu seçebilir. Bu saydıklarımızın hepsinin merkezi olan bir aklımız da vardır ki onun da kendine ait hususi bir görme biçimi bulunmaktadır.

Yukarıda anlattıklarımızdan hareketle, insan etrafına baktığında hiçbir şeyin gayesiz, nizamsız olmadığını akıl gözüyle görebilir. Gecenin peşine gündüzün, yazın ardı sıra sonbahar ve kışın gelmesi yaratılanların birçoğunun ölüp tekrar bahar mevsiminde dirilmesi üzerine düşünebilir. Devam edegelen bütün bu olayların tesâdüfî olmasının imkan ve ihtimali olmadığını anlar.

İnsan göğün güzel yüzünün yıldızlarla bezenmesi, gökyüzünde hiçbir çatlak bulunmaması üzerinde tefekkür eder. Kişi, hayvan ve bitkilerin yaratılışında mükemmel bir ölçünün bulunduğunu hatırlar. Bütün bunların mükemmel bir düzenin varlığına delil olduğunu idrak eder.

Kişi; denizlerde ve karalarda nihayetsiz canlıların ölümlerinin mükemmel bir şekilde temizlenmesi, dünyanın bu kadar hızlı bir şekilde kendi eksenini ve güneşin etrafında dönmesiyle beraber sakinlerini rahatsız etmemesi neticesinde mükemmel bir idarecinin varlığını farkederek. İnsan, bütün bunların muhakkak(kesin) bir biçimde “tevhîd hakikatini” gerektirmekte olduğunu da akıl gözüyle görebilir.

İşte biz de bu çalışmamızda Kur’ân’ın dörtte birini teşkil eden “tevhîd hakikatini” Bakara sûresi çerçevesinde işlemeye çalıştık. Bu araştırmamız giriş, birinci ve ikinci bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde tevhîdin tanımını, lügavi-ıstılâhi anlamlarını, çeşitlerini (taklidi-tahkiki), tevhîd’in gerekliliğini toplum hayatına etkilerini, iman tanımlarını ve imanın mahiyeti hakkındaki görüşleri aktarmaya çalıştık.

İkinci bölümünde ise Bakara sûresinde “tevhîd” ile alakalı açık ya da dolaylı olarak ilişkisi bulunan âyetleri değerlendirmeye gayret gösterdik. Bu âyetleri genel olarak şu başlıklar altında sunmaya çalıştık. Akli delillerle alakalı olan âyetleri iki başlık altında işledik: Birincisi; Enfûsi(özel/içsel) bağlamda, ikincisi; âfâki(dışsal/nesnel).

Tevhîdi açık bir şekilde ifade eden ve tevhîd'i nehyeden şeyin batıl oluşu hakkındaki ayetlerle konuyu devam ettirdikten sonra Bakara sûresinde ismi geçen Peygamberler(a.s.m.)'in kıssalarında geçen "Esmâ-i Hüsna" ya temas ettik. Daha sonrasında ise Bakara sûresinde "Esmâ-i Hüsna"nın müstakil olarak geçtiği âyetleri, tevhîd bağlamında değerlendirmeye çalıştık. Sonuç ve değerlendirme kısmıyla da çalışmamızı nihayete erdirdik.

Bu önsözü bitirmeden ifade etmemizin elzem olduğu bir husus da şudur: Temel kaynaklara ulaşmamızda ve bu konuda daha önce yapılmış çalışmaları tespit etmemizde özellikle de tezin sistematliğini oluşturmamızda yardımlarını esirgemeyen, yönlendirmeleriyle çalışmamıza ışık tutan sayın hocam Doç. Dr. Abdurrahman ALTUNTAŞ'a teşekkür ederiz. Aynı zamanda Doç. Dr. Mustafa KAYHAN, Dr. Öğr. Üyesi Resul ERTUĞRUL, ders ve tez döneminde desteklerini esirgemeyen kıymetli hocalarımıza da teşekkürlerimizi arz ederiz.

GÜMÜŞHANE-2019

Taha ÇAKIR

ÖZET

[ÇAKIR, Taha]. Bakara Sûresinde Tevhîd Konusu, Yüksek Lisans Tezi, 2019, (Sayfa Sayısı: XII+103)

Tevhid Kur'ân'ın temel konusudur. Bakara sûresinde Kur'ân'ın diğer sûrelerinde olduğu gibi tevhîd konusu sıklıkla ortaya konulur. Bu sûre Medeni olması yönüyle, Mekki sûrelerden farklılık arzeder.

Medeni olan Bakara sûresinde sosyal hayata dair meseleler ve tevhîde dair konular birlikte işlenmiştir. Ancak burada tevhîde dair konularda inkâra dayalı bir inanca cevap vermenin yanı sıra Yahûdîlik ve Hıristiyanlık gibi tahrif olmuş inanç sistemlerinin tashih edilmesi söz konusudur. Aynı zamanda günümüzde tevhîde aykırı çeşitli inanç akımlarına cevap verebilmesi de bu sûrenin özelliklerindendir.

Bu sûredeki âyetler tevhîd açısından zengin muhtevaya sahiptir. Bizler debu âyetleri, tevhîd bağlamında ele almak ve konu hakkındaki birikimi ortaya koymak amacıyla bu çalışmayı yaptık.

Anahtar Kelimeler: Tevhîd, Şirk, İman, Küfür, İlâh, Bâtıl, Bakara.

ABSTRACT

[ÇAKIR, Taha]. The Issue of Tawheed(Oneness of Allah) in the Chapter Baqarah, MasterThesis, 2019, (Page: XII+103)

Tawheed (oneness of Allah) is a fundamental topic of the Qur'an. Just like other chapters of the Qur'an, it is widely put forward in the chapter Baqara. This chapter differs from other chapters (the ones revealed in Makkah) because it is a chapter revealed in Madinah.

In this chapter which is called Madani, the issues related to social life are discussed along with the idea of tawheed. Here, one can see an answering of a belief of rejection based on tawheed and a correction of corrupted belief systems such as Judaism and Christianity. In addition to that, one of the features of this chapter is that it answers some recent belief systems that are against tawheed.

The verses of this chapter are rich in terms of the idea of tawheed. We prepared this study to take a look at the verses according to the idea of tawheed and to present overall study on this issue.

Key Words: Tawheed, Putting Associates with Allah (Shirk), Faith, Rejecting Allah (Kufr), False Belief (Batıl), Baqara

İÇİNDEKİLER

DIŞ KAPAK

İÇ KAPAK

KABUL VE ONAY II

BİLDİRİM III

ÖNSÖZ IV

ÖZET VI

ABSTRACT VII

İÇİNDEKİLER VIII

KISALTMALAR LİSTESİ XII

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İSLAM İNANCINDA TEVHİD 4

1.1. Tevhid ve İman Tanımları 4

1.1.1. Tevhîd İlmi Nedir? 5

1.1.2. Tevhîdin Sözlük Anlamı 6

1.1.3. Tevhîdin Terim Anlamı 6

1.2. Tevhîdin Kısımları 8

1.2.1. Allah'ın Zâtında Tevhîd 8

1.2.2. İbadette Tevhîd 9

1.3. Tevhîd'e Dair Yapılan Diğer Bir Taksim 10

1.3.1. Rubûbiyyette Tevhîd 10

1.3.2. Ulûhiyyette Tevhîd 12

1.4. İsim ve Sıfatlarda Tevhîd 13

1.5. Kişinin İradesine Bağlı Emredilen Tevhîd 14

1.6. Mekkî Ve Medenî Sûrelere Tevhîd Açısından Bir Bakış 15

1.7. Tevhîdin Gerekliliği 16

1.8. Tevhidin Toplum Hayatına Etkileri 18

1.9. İmanın Çeşitli Yönlerden Değerlendirilmesi	20
1.9.1. İman	20
1.9.1.1. İcmali İman	22
1.9.1.2. Tafsili İman	22
1.9.1.3. Taklidi İman	23
1.9.1.4. Tahkiki İman	24
1.10. İmanın Mahiyeti Hakkında Çeşitli Anlayışlar	25

İKİNCİ BÖLÜM

2. BAKARA SÛRESİNDE TEVHİD	28
2.1. Bakara Sûresinde Tevhîde Dâir Ayetler	28
2.1.1. Aklî Deliller ile Alakalı Ayetler.....	28
2.1.1.1. Enfûsi (özel/içsel etmenler) Ayetlerdeki Tevhîde Dair Deliller	29
2.1.1.1.1. Bakara 3. Ayet (İmkân Delili).....	29
2.1.1.1.2. Bakara 21. Ayet (İhtirâ Delili)	31
2.1.1.1.3. Bakara 28. Ayet (İhya ve İmâte Delili).....	33
2.1.1.1.4. Bakara 55-56. Ayetler (İmkân ve İhya-İmâte Delilleri).....	35
2.1.1.1.5. Bakara 72-73. Ayetler (İmkân ve İhya Delilleri).....	39
2.1.1.1.6. Bakara 243. Ayet (İhya ve İmâte delili).....	40
2.1.1.2. Âfâki (Nesnel/Dışsal etmenler) Ayetlerdeki Tevhîde Dâir Ayetler...42	
2.1.1.2.1. Bakara 22. Ayet (Gaye ve Nizam delilleri).....	42
2.1.1.2.2. Bakara 55-57. Ayetler (İmkân Delili)	46
2.1.1.2.3. Bakara 164. Ayet (Hudus-Gaye ve Nizam Delilleri).....	48
2.1.2. Tevhîdi Sarıh Bir Şekilde İfade Eden Ayetler	50
2.1.2.1. Bakara 163. Ayet (Kabul'u Âimme Delili).....	50
2.1.2.2. Bakara 177. Ayet (Esas İyilik İman Etmektir).....	52
2.1.2.3. Bakara 255. Ayet (Ayat el-Kürsi)	53
2.1.3. Tevhîdi Nehyeden Şeyin Batıl Oluşu Hakkındaki Ayetler	55
2.1.3.1. Bakara 91. Ayet (İman ve Gerektirdikleri)	55
2.1.3.2. Bakara 165. Ayet (Allah'ı Davranışlarla Birlemek)	56

2.1.4. Bakara Suresinde Geçen Peygamber Kıssalarındaki Esmâ ve Sıfatlar Bağlamında Tevhîd	58
2.1.4.1. Hz. İbrahim'in Kıssasında Geçen Allah'ın İsimleri.....	58
2.1.4.1.1. Rabb	58
2.1.4.1.2. Allah.....	59
2.1.4.1.3. es-Semî.....	60
2.1.4.1.4. el-Alîm	61
2.1.4.1.5. et-Tevvab.....	61
2.1.4.1.6. er-Rahim.....	62
2.1.4.1.7. el-Azîz	63
2.1.4.1.8. el-Hakim.....	63
2.1.4.2. İbrahim (a.s.)'in Kıssasında Geçen Sıfatlar	64
2.1.4.2.1. Rızık Verme Sıfatı.....	65
2.1.4.2.2. İhya ve İmâte Sıfatı	66
2.1.4.2.3. İstifâ (Seçme) Sıfatı	67
2.1.4.3. Hz. Ya'kub'un Hayatında Tevhîd	67
2.1.4.3. Hz. Musa (a.s.)'nin Hayatında Tevhîd.....	68
2.1.4.3.1. Tevhîd-i Ulûhiyyet.....	68
2.1.4.3.2. Tevhîd'i Esmâ Ve Sıfat.....	69
2.1.4.3.2.1. Esmâ.....	69
2.1.4.3.2.1.1. el-Bâri.....	69
2.1.4.3.2.2. Sıfatlar	70
2.1.4.3.2.1. Kelâm	70
2.1.5. Müstakîl Olarak Esmâ'î Hüsna Bağlamında Tevhîd	70
2.1.5.1. Melik İsmiyle Alakalı Olanlar	71
2.1.5.1.1. Bakara 207. Ayet (Hükûmranlık Allah'a Aittir).....	71
2.1.5.1.2. Bakara 116. Ayet (Allah Evlat Edinmekten Münezzehtir)	72
2.1.5.2. İlim Sıfatıyla İlgili Olanlar.....	73
2.1.5.2.1. Bakara 33. Ayet (Tâlim-i Esmâ Bağlamında Allah'ın İlmi).....	73
2.1.5.2.2. Bakara 77. Ayet (Allah Gizli Açık Her Şeyi Bilir).....	73
2.1.5.3. Kudret Sıfatıyla İlgili Olanlar	74
2.1.5.3.1. Bakara 258. Ayet (Allah Gücü Her Şeye Yetendir).....	74

2.1.5.3.2. Bakara 259. Ayet (Allah Öldüren ve Diriltendir)	75
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	78
KAYNAKÇA	80
ÖZGEÇMİŞ.....	90

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: aynı eser
a.g.e.	: adı geçen eser
a.s.m	: aleyhisselam
b.	: İbn /bin
bsk.	: baskı
c.	: cilt
c.c.	: celle celâluhu
çev:	: çeviri
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h.	: hicri
H.z.	: Hazreti
İFAV	: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları
İSAM	:Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi
ö.	: ölüm tarihi
r.a.	: radiyallahu anh
s.	: sayfa
s.a.v	: sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: tahkik
trs.	: tarihsiz
vb.	:ve benzeri
vs.	: ve sair
Yy.	: Baskı Yeri Yok

GİRİŞ

Bakara sûresinde tevhîd konusu adlı tezi seçmemizin sebebi; günümüz itibariyle çeşitli inanç akımlarının bulunmasıdır. Bakara sûresinin de Medenî bir sure olması dolayısıyla çeşitli inanç şekillerine cevap teşkil edebilecek muhtevaya sahiptir. Çünkü Mekki sûrelerde her ne kadar tevhîd konusu yoğun işlense de muhatap çoğunlukla müşrikler olmuştur. Tevhîd konusu daha çok müşrikler bağlamında değerlendirilmiştir. Ancak günümüzdeki çeşitli yanlış inançlara cevap vermesi bakımından bu sûre zengin bir içeriğe sahiptir. Bu sebeple Bakara sûresini seçmemiz ve tezimizde de bu konuyu işlememiz etkili olmuştur.

Tezimizi yazarken öncelikli olarak tevhîde dair ıstılahların tanımı, tevhîdin çeşitli açılardan değerlendirilmesi, imanın çeşitli açılardan tanımları, tevhîde duyulan ihtiyaç ve Bakara sûresinde tevhîd ile alakalı ayetleri, klasik tefsir kaynaklarına müracaat etmek suretiyle hazırlamaya çalıştık. Bu çalışmamızda, konumuzla ilgili ıstılahları, iman ile ilgili görüşleri, ardından sûrede bulunan enfûsi (içsel)-âfâki (dışsal), tevhîdi sarîh bir şekilde ifade eden ve tevhîdi esmâ-i hüsnâ bağlamında ele alan ayetleri değerlendirmeye gayret gösterdik.

Çalışmanın baş kısmında tevhîdin ne olduğu hakkında değerlendirmeler yaptık. Kur'ân-ı Kerim'e göre tevhîd, cinsinde tek olan, eşî bulunmayan ve bölünmeyi kabul etmeyen gibi manalara gelir. Terim anlamıyla tevhîd, ortağı olmayan ve bir olan Allah'a iman etmek manasındadır. Bu ise İslam inancının esasını oluşturur.

Çalışmanın devamında çeşitli tevhid tanımlarından bahsetmeye çalıştık. Ulûhiyyette tevhîd, kişinin gönülden bütün âzâlarıyla, O'nun emrettiği şekilde ibadet etmesidir. Buna "Ubûdiyyet Tevhîdi" adı da verilir. İbadette birlemek başkasını O'na ortak kabul etmemektir. Korku ve ümit arasında Allah'a bağlanmaktır. Ulûhiyyette tevhîdi, isim ve sıfatlar tevhîdinin bir anlamda neticesi mesabesindedir. Bu nedenle böylesi bir ulûhiyyette tevhîdi olmayınca diğer tevhîd çeşitlerinden de bahsetmek mümkün olmaz.

Bir de "Rububiyyet Tevhîdi" vardır ki bu ise Allah'ın kullarını yaratmasında, rızıklarını vermesinde ve işlerinin tedbirini görmesinde Rubûbiyyet sahibi olduğunu gösterir.

Çalışmanın devamında tevhdin gerekliliklerinin ne olduğu ve buna olan ihtiyaç üzerinde durmaya çalıştık. İnsanların mutlak bir surette tevhd ilkesine inanmadığında yaşayamayacağını, sözde inanmadan yaşıyorum diyenlerin ise küfr-ü meşukta(şüphe içinde bir inançsızlık biçimi) ancak bir derece yaşayabildiğini lisân-ı hallerinden anlayabiliyoruz. Nietzsche'nin, inkârın fikir babalığını yaptığı halde intihar etmesi, mutlak bir küfürde yaşanamayacağının örneğini ortaya koymaktadır. Ancak; ben yaşayabiliyorum diyenlerin durumu ise devekuşunun durumuna benzemektedir. Kendisine; kuşsun, uç bakalım, denilince kendisinin deve olduğunu iddia ediyor, madem devesin o zaman yük taşı, ben kuşum diyerek yükten kurtulmaya çalışıyor. İşte küfr-ü meşukta devam eden birisi, nefsine uyduğunda ve dünyanın geçici lezzetlerinden faydalandığı zaman mesuliyetten kaçmak için Allah'ın ve ahiretin varlıklarını inkâr eder. Bu kişinin hali, inkârından dolayı başına yağan nihayetsiz sıkıntılardan dolayı, acaba mü'minlerin inandıkları gibi yaratıcı ve ahiret olabilir mi diyerek iki arada bir derede yaşamaya çalışan birinin durumu gibidir.

Bakara sûresinde anlatılan bir çok ayet, kişinin günlük hayatının içinde cereyan eden ve nice ibret alınması gereken olaylardır. Buhadiseler; gece gündüzün ardısıra gelmesi, rüzgarların gönderilmesi ve buna benzer olayların mevzu bahis olduğu konulardır. İnsanın menfaatine olabilecek nice ibret manzaralarına kişinin kayıtsız kalmaması gerektiği hatırlatılmaktadır.Özellikle bu sûrede anlatılan olayların günlük hayatın içerisinde seçilmiş olması da ayrıca önemli bir değere sahiptir. Çünkü insanın anlayabileceği nitelikteki bu örnekler(yerin ve göklerin yaratılması, yağmurun yağdırılıp onunla yeryüzünün dirilmesi vs.), müşâhede edebileceği manzaralardan oluşmalıdır. Aksi takdirde bu harikulade olaylardan ibret alınmadığı zaman faidesiz kalacaktır.

Ayrıca bu bölümde deliller birincil ve ikincil olmak üzere iki farklı boyutta ele alınmıştır. Birincisi kişinin bizatihi kendi nefsi üzerinde düşünmekle varabileceği yani kendisinin ve öncekilerin yaratılması gibi durumlardır. Ölümünden sonra dirilmenin çeşitlerinin bizzat kişinin kendi nefsi üzerinde düşünmesi gibi... İkincisi olarak da etrafında yani kendi nefsinin haricinde meydana gelen ve üzerinde düşünülmesi gereken hadiseler üzerine düşünülmesi gerektiğine vurgu yapılmasıdır. Örneğin dağların ve yeryüzünün yaratılmaları, bunların istifadeye uygun bir hale getirilmesi, selim fitratlar için delil teşkil etmesi gibi daha nice mevzular bu bağlamda ele alınmıştır.

Bu sûreyi seçmemizdeki önemli diğer bir husus ise inkârın çeşitli şekillerine cevap verecek muhtevaya sahip olmasıdır. Bu sûre yaratıcının varlığını kabul etmeyenlere bu âlemde cereyan eden hadiselerin kendi kendine olamayacağına dair deliller sunmaktadır. Öte yandan yaratıcının varlığına inanıp ancak yarattıktan sonra herhangi birşeye dokunmadığını iddia edenlere karşı dasürekli devam eden olaylar üzerindeki tasarrufununvarlığını çeşitli şekillerde göstermesiyle cevap vermektedir. Bir anlamda onların(Deizm’e inananlar) bu âlem yaratılmıştır ancak kurma saatlerde olduğu gibi artık işlemeye bırakılmıştır iddialarına cevap vermektedir.

Bütün bunlara değindikten sonra tevhîdi, esmâ-i hüsnâ bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır ancak bu başlık iki farklı biçimde incelenmiştir. Birincisi sûrede geçen “Esmâ-i Hüsnâ”nın Peygamberlerin kıssalarında geçen bölümleri tevhîd açısından kıssa bağlamında nasıl düşünüldüğünü, ikinci olarak da“Esmâ-i Hüsnâ”nın müstakil ayetlerde nasıl işlendiğidir.

“Esmâ-i Hüsnâ”nın tevhîd bağlamında değerlendirilmesi tezin konusu bakımından önemlidir. Tevhîdi esas almamız gerekçesiyle “Allah, Rahman, Rahim, Hakîm Alîm vs.” isimlerintevhîdbakımından açıklanması üzerinde durulacaktır. Çünkü bu isimler her biri tevhîdin izah edilmesinde müstakil olarak önemli olmakla birlikte, hepsinin müşterek bağlandığı Allah’ın zâtı meselesi tevhîdyönünden çok önemli bir yer tutmaktadır.

Biz bu çalışmamızda âyetlerde geçtiği kadarıyla Allah’ı tanımaya çalışacağız. Çünkü biz, Allah’ı tanımaya ne kadar gayret göstersek de bunu hakikatte tam idrak edemeyeceğimizi şuayette görmekteyiz:

(وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ) “Allah’ı hakkıyla takdir edemediler.”¹

Çünkü akıl mahluktur. Mahluk olan ise sınırlıdır. Dolayısıyla sınırlı olanın, sınırsız olan Rabbini tam manasıyla idrak edemeyeceği ayetin bağlamından anlaşılmaktadır. Biz acizliğimizi de göz önünde bulundurarak tevhîdi Bakara sûresi çerçevesinde açıklamaya gayret göstereceğiz. Gayret bizden tevîk Allah’tandır.

¹ En’âm, 6/91.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.İSLAM İNANCINDA TEVHİD

1.1.Tevhid ve İman Tanımları

Tevhîd, aklın ve kalbin Allah'ın haricinde yüce ve O'ndan başka ibadet edilebilecek birini tanımamasıdır. Bu ise insanın mutlak anlamda özgürlüğünü sağlayan en önemli unsurdur. Konu bu bağlamda ele alındığında insanoğlunun geçmiştekinden daha çok tevhîd bağlamındaki özgürlüğe ihtiyacı vardır.²

Kur'ân, inancın temelini oluştururken Allah'a imanı, iman esaslarının ilki olan Tevhîd akidesini öncelikli olarak şu ayette ortaya koyar: “*Peygamber ve inananlar, O'na Rabbinden indirilene inanırlar.*”³ Diğer bir ayette ise “*O'na iman edin (immanınızda sabit kadem olun)*”⁴ şeklinde gelmektedir. Diğer imanesasları ise buna izafe edilmiştir.

Tevhîd akidesi yerleştikten sonra diğer iman esasları gelir. Diğer iman esaslarına inanmak Allah'ın varlığına ve birliğine iman etmenin bir cüzüdür. Peygambere iman, O'nu gönderene iman ettikten sonra gerçekleşir. Ahiret gününe iman da ancak ceza ve mükafat verecek birinin varlığına inandıktan sonra gerçekleşecek bir husustur.⁵

Tevhîdin çok çeşitli yansımaları vardır.Tevhîd-i Ef'al(Fiillerde birlemek), herşeyin icadında ve idare edilmesinde müsebbib(sebepleri yaratan) Allah'tır. Tevhîd-i Sıfat(Sıfatlarda birlemek), yaratılmışlara verilen ilim, irade, basar vs. özelliklere bakarak bu sıfatları insana veren Allah'ı bu sıfatlarla beraber düşünmek, yani onun verdiği bu sıfatlarda O'nun varlığını anlamaktır. Tevhîd-i Zâtî, her varlığı O'nun zatı ve varlığı karşısında O'na ortak koşmamak. İşte bu şekilde düşünen bir birey tevhîd bağlamındaki özgürlüğe kavuşabilmektedir.

Tevhîden güzel anlamını ise “Kelime-i Tevhîd” de bulmaktadır. Bir bakıma bu ifadeyi söyleyen kişi Allah'a karşı olan ibadet mükellefiyetini deitiraf etmiş olur.Çünkü

² Mehmet Kubat, **Kur'ân'da Tevhîd**, Beka Yayınları, İstanbul 2014, s. 161.

³ Bakara, 2/285.

⁴ Nisâ, 4/136.

⁵ Yusuf el-Kardavî, **Tevhîdin Hakikati**, Çev: Mustafa Özel, Özgün Yayınları, İstanbul 1996, s. 7.

O’ndan başka ilâh yoksa sözü dinlenilmeye ve ibadet edilmeye layık olan sadece O olmuş olur.⁶

1.1.1.Tevhîd İlmi Nedir?

Tevhîd ilmi her türlü şüpheyi izale eden, ortadan kaldıran, sahih kaynaklardaki akli ve nakli delillerle inanç dünyasını inşa etmeye çalışan bir ilimdir.⁷

Bu ilim İslam dininin en temel konularını ele aldığından dolayı “usûlü’ d-dîn”, en mühim konusu da Allah’ın esmâ sıfatları olduğundan dolayı “İlmü’t-tevhîd ve’s-sıfât” adını almıştır.⁸

Bu ilim inkârcıların görüşlerini, şüphe ve yalan sözlerini ortaya çıkarır. İnsanlar bu ilimle huzura ererler. Kalpler onunla rahat bir nefes alır. Bu ilmin en önemli konusu Allah’ın varlığını ispat ve birlemek olduğu için bu ilme tevhîd ilmi denilmiştir.⁹ Ayet-i kerimede ise şöyle buyurulmaktadır. “*Düşünün, Rabbinden sana indirilenin hak olduğunu bilen kimse, (inkâr eden) kör biri gibi olur mu, ancak bunu akıl sahipleri anlarlar.*”¹⁰

Kur’ân’ın ana konusu şüphesiz tevhîd ve diğer akaid konularıdır. Kur’ân’ın insanları Allah’a, ahiret gününe, peygamberlerine, meleklerine, kitaplarına ve kaza kadere inanmaya davet etmeyen hiçbir sayfası bulunmaz. Bu sayfalarda da mutlaka saydığımız inanç esaslarına davet eden bir ayet bulunur. Hicretten önce, 13 yıl boyunca Mekke’de inen Kur’ân ayetlerinin neredeyse tamamı tevhîd ve bununla ilgili konulardan bahseder.¹¹

⁶ Numan Kurtulmuş, **Amentu Şerhi (Büyük İlmihal)**, Elif Ofset, 20. Baskı, İstanbul 1984, s. 29.

⁷ Abdulmecid Aziz ez-Zindânî, **Kitâbü’t-Tevhîd**, Nida Yayınları, Çev: Abdulhâdi Timurtaş, İstanbul 2009, s. 25.

⁸ Mustafa Sinanoğlu, “**Tevhîd İlmi**”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları 2012), 41: <https://islamansiklopedisi.org.tr/tevhid-ilmi> (21.08.2019.)

⁹ Ez-Zindânî, **a.g.e.**, s. 25.

¹⁰ Ra’d, 13/19.

¹¹ Zindânî, **a.g.e.**, s. 27.

1.1.2.Tevhîdin Sözlük Anlamı

Tevhîd, sözlükte birlemek demektir.¹² Bu, “وحد” fiilinden türemiştir. “Vâhid” kelimesi de aynı kökten gelir. Bunun manası ise, cinsinde tek olan, eşi bulunmayan ve bölünmeyi kabul etmeyen demektir.¹³

Sözlükte; eşsiz ve benzeri olmayan anlamında “vahd” kelimesinden türetildiği ve o şeyin, benzerinin bulunmadığı ve tek olduğu anlamına da gelmektedir.¹⁴

Aynı zamanda da Tevhîd kelimesi “vahhede-yuvahhidu” fiilinin mastarıdır. “Vâhid” kelimesi sayıların başlangıcı olan ve ikinin yarısı olan “bir”e denilir.¹⁵ Aynı zamanda bu kelimenin birçok müşterek manaları da bulunmaktadır.¹⁶

Birincisi: Cinsinde ya da çeşidinde tek olan insan gibi...

İkincisi: Eşi benzeri bulunmaması anlamında kullanılmıştır.

Üçüncüsü: Cüzlerine ayrılmayan...

Dördüncüsü: Sıra sayılarında ilk önde gelen anlamlarına gelir.¹⁷

1.1.3. Tevhîdin Terim Anlamı

Tevhîd, kesin delillerle elde edilen ve dini inancı ispat eden ilme denir.¹⁸İbn-i Manzur(ö.711/1311)¹⁹Lisânu’l-Arap’da, şu şekilde açıklamıştır: Tevhîd, ortağı olmayan ve varlığında tek olan Allah’a imandır.”²⁰Vâhid; bölünme, parçalanma ve ikileme kabul etmeyen, eşi benzeri bulunmayan”²¹ manalarına gelir.

¹² İbrahim b. Muhammed el-Bâcûri, **Şerh-u Cevhereti’t-Tevhîd**, Daru’l-kutubi’l-ilmiyye, Beyrut 1995, s. 10.

¹³ Rağîb el-İsfahânî, **el-Müfredât**, Dâru’l-Kâlem, Dimaşk 2014, s. 857.

¹⁴ Mevlüt Özler, “**Tevhîd**”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları2009), 41:18 (<https://islamansiklopedisi.org.tr/Tevhid1>)(21.08.2019).

¹⁵ İbn Hacer el-Heysemi, **Menâkıb-ı İmam-ı Âzam ve Fıkıh-ı Ekber Şerhi**, Çev: Ahmet Karadut, Ankara, 1982, s. 258.

¹⁶ Muhammed Cemaleddin el-Kâsimi(h. 1332), **Delâilu’t-Tevhîd** (Thk. Halid b. Abdurrahman), 1. Baskı, Daru’n-Nefâis, Beyrut-Lubnan 1991, s. 46-7.

¹⁷ Kâsimi, **a.e.**, s. 47.

¹⁸ İbrahim bin Muhammed el-Bâcûri, **Şerh-u Cevhereti’t-Tevhîd**, s. 10.

¹⁹ 22 Muharrem 630 (8 Kasım 1232) tarihinde Kahire’de doğdu. Yedinci kuşaktan dedesi Manzûr’a nisbetle İbn Manzûr, babası Mükerrrem’e nisbetle İbn Mükerrrem diye anılır. Muâviye b. Ebû Süfyân tarafından Trablusgarp’a emîr olarak gönderilen sahâbî Rüveyfî‘ b. Sâbit’e izâfetle (İbn Manzûr, Nisâru’l-ezhâr, s. 11) Ensârî ve Rüveyfî, dedelerinden bir kısmının İfrîkiye’de yerleşmesi sebebiyle İfrîkî, Mısır’da doğup vefat etmesi dolayısıyla Mısırî nisbeleriyle de bilinir.

²⁰ İbn-i Manzur, **Lisânu’l-arab**, Daru sadr, Beyrut 2000, XV, 166.

²¹ İbn-i Manzur, **a.g.e.**, XV, 166.

“Vâhid” ve “Ehad” isimleri kullanılırken “Vâhid” kelimesi insanlar ve varlıklar için kullanılabilir, “Ehad” kelimesi ise yalnızca Allah Teâlâ’ya hasredilmiştir. Allah’ın ehadiyyeti, O’nun eşsiz Olduğu anlamına gelmektedir.²²

Müşrikler peygamber (sav)’e: Rabbini bize tanıttir diye başvurdularında: اُنسُبْ لَنَا رَبَّكَ (Rabb’inin nesebini bize söyle) demişlerdir. Bunu, kullanımı insanlara has olan bir fiille sormuşlardır. Bunun üzerine ihlâs sûresi nazil olmuştur²³. Aslında ayet-i kerime, onların bu yanlış algılarını tashih ederek kullara has olan bir fiilin Allah’a nispet edilemeyeceğini haber vermiştir.

Ezheri(ö.905/1499) der ki: Allah Teâlâ müşriklerin bu sözü üzerine “O doğmamıştır ve doğrulanmamıştır”²⁴ ayetini indirerek onu diğer varlıklar için kullanılan ifadeden ayırarak Ehad isminin kendi zatına has bir anlamda kullanılması gerektiğini açıklamıştır. İnsanlar ise, “Tevhîd” kelimesini “Allah Teâlâ’yı birlemek” anlamında kullanırlar. Alimlerin ıstılâhında, Allah’ın tek oluşuna inanmak anlamına gelen tevîd,²⁵ Zâtı ilâhiyi aklın ve hayalin tasavvur edebileceği her şeyden münezzeh tutmak anlamında kullanılmıştır.”²⁶

Taftazânîye (ö. 792/1390)göre Tevhîd ise anlamını şu ayette bulmuştur. “Eğer semada ve yerde Allah’tan başka ilâh bulunsaydı muhakkak, yerlerin ve göklerin düzeni bozulurdu”²⁷ yani iki ilâhın bir arada bulunması eşya üzerinde bir çekişmeyi gerektirecekti. Birisi eşya üzerinde sekineti(durma) arzularken ötekisi ise hareketi murad edecekti. Dolayısıyla birbirine galebe etmek isteyecek fakat biri ötekine galip gelemediği takdirde ise acizliği ortaya çıkacaktı. Bu ise ilâh için acizliğin göstergesidir. İlâh olmak ise acizlikten münezzeh olmayı gerektiren bir durumdur.²⁸

Istılahta Tevhîdüç esasa göre tanımlanmaktadır: Zâtı, sıfatları ve fiilleri yönünden birlenmesi. Diğer bir deyişle, Tevhîd Allah’ın Rubûbiyyetini anlamak, O’nun

²² Seyyid Ali Ekber Karaşî, **Kâmus’u Kur’ân**, Neşr-i Dâru’l-Kutubi’l-İslamiye, 1367 c. VII, 177.

²³ İbn-i Manzur, **a.g.e.**, c. XV. s. 166.

²⁴ İhlâs, 3/113.

²⁵ Tehânâvi, **Keşşâf-u Istilahâtî’l-Fünûn**, c. II. s. 1368.

²⁶ Cürânî, **Kitâbu’t-Ta’rifât**, s. 69.

²⁷ Enbiyâ, 21/22

²⁸ Sa’duddîn Mesûd b. Ömer Taftazânî, **Şehu’l-Akâid-i en-Nesefi**, Çev: Ali Haydar Doğan, Dila Yayınları, İstanbul 2011, s. 116.

Vahdaniyyetini kabul etmek ve O'nu şirkin bütün sapık fikirlerinden münezze kılma ve ibadeti yalnızca O'na hasretmektir.²⁹

Buna göre Tevhîd, yüce Allah'ın zatında, sıfat ve esmâsında şerikinin³⁰ ve benzeri bulunmadığına iman edip O'nu ibadetle birlemektir.³¹ Yani ibadeti O'ndan başkasına yapmamak ve yalnız O'na tahsis etmektir.

Tevhîdin karşıtı(zıdd), Allah'a ortak koşmak anlamına gelen şirk kelimesiyle ifade edilmiştir. Bundan dolayıdır ki Kur'ân'da çoğu kez Allah'ın birliği vurgulanırken O'na ortak koşulmaması gerektiği üzerinde durulmuştur. Hadis'i şeriflerde de Tevhîdi korumak gayesiyle Allah'ın haricindeki şeylere yemin edilmemesi gerektiği ifade edilmiş, kesilirken Allah'tan başkasının adına kesilmiş hayvanlar haram kılınmıştır.³²

1.2. Tevhîdin Kısımları

1.2.1. Allah'ın Zâtında Tevhîd

Allah'ın zâtı denildiğinde akla gelen Allah'ın bizzat kendisidir. Ancak bu ifade herhangi bir mekana nisbet edilmeden düşünülmelidir. Allah'ın zatı kendine mahsustur yaratılmış hiçbir varlık sonu olmayan hakkında tam anlamıyla fikir yürütemez.³³ İnsan kendisinde ve çevresinde cereyan eden hadiselerle güç yetirebilen Hâkim bir kuvvete, yaratıcıya selim fitratı icabı inanma ihtiyacını hissetmektedir. Bu selim fitrat gözlem yapma, istidlalde bulunma yöntemlerinden istifade etmiştir.³⁴

Bu insani ihtiyaç, kendini tarih boyunca hissettirmiştir. Çeşitli toplumlar doğru ya da yanlış bir Tanrı inancını benimsemişlerdir. Diyebiliriz ki inancın tarihinde dikkatimizi çeken inançsızlık değil, Allah'a inanmakla birlikte isim ve sıfatlarında sapma ve kendisine şerik koşma durumu olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsanlar tarihten bugüne büyük çoğunlukla bir yaratıcı ve idare edicinin varlığında yanılmamış ancak tevhîd mevzuunda ve Allah'ın kemal sıfatları konusunda

²⁹ Cürcânî, **a.g.e.**, s. 69.

³⁰ Krş. Ahmed b. Hacer, **Tevhîd**, s.29.

³¹ Ömer Nasuhi Bilmen, **Mûlahhas İlmî Tevhîd**, s. 29.

³² Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855), **Müsned**, c. II, s. 69.

³³ Yavuz Köktaş, **Tüm Yönleriyle Akaid Hadisleri**, M.Ü. İlahiyyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1. Baskı İstanbul 2013, s. 51.

³⁴ Şemseddin Muhammed b. Ahmed Hufari, **Sitte Resâil fi İsbâti Vâcibu'l-Vucûdi bi'z-Zât ve fî'l-Ulûhiyye (Tahkik, Firûzi Saitçiyân)**, Tahran h/1390, s. 172.

yanılmışlardır. Bunun içindir ki bütün peygamberler ümmetlerine Tevhîd inancını telkin etme hususunda gayret göstermişlerdir.³⁵

Şu ayet bizim iddiamızı teyit eder vaziyettedir: “Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki O’na şunu vahyetmiş olmayalım: Benden başka ilâh yoktur. Yalnızca bana ibadet edin”³⁶

Çoğu kez Kur’ân da dünya ve ahiret mutluluğunun iman ve amel olarak iki bağlamda ele alındığı görülür. Dinin bu teorik ve pratik iki yönü birleştirilmeye çalışılır. Kur’ân’ın istediği model şahsiyet bu ikisini bir arada barındırandır. İslam dini Tevhîd akidesi üzerine oturtulduğu gibi bütün ibadetlerin de O’na haskılınması gerektiği hatırlatılmaktadır. Bu anlamda yukarıda bahsedilen şıklardan birincisi itikadda Tevhîd, ikincisi ise amelde Tevhîd boyutunu oluşturur.³⁷

1.2.2. İbadette Tevhîd

Allah sevgisi ancak ibadetle kazanılabilir. İbadette tevhîd aklen, Allah’ın birliğini kabul eden birisinin kalbiyle Allah’ı sevmesi hal ve hareketleriyle de bunu ifade etmesidir. Bu davranışlar da ibadetlerdir. İnanç hususunda tevhîd insanın zihnini, ibadette tevhîd ise insanın kalbini aydınlatır. İman mevzuunda tevhîd insana fikir hürriyeti sağlarken, ibadette tevhîd ise kişiye duygu hürriyetini sağlar.³⁸

Birçok insan vardır ki bu âlemi Allah’ın yarattığını ve idare ettiğini bilir ve O’nun zâtında ve sıfatlarında tek oluşunu kabul eder. Yaratılışı itibariyle yaratıcının varlığı görüşünü benimser. Ama bu tarz düşünceye sahip olanların gerçek anlamda mü’min olduğunu söylemek güçtür. Çünkü Allah’ı bilmiş ancak O’na muhabbetlerini açıkça göstermemişlerdir. Diğer bir deyişle zihinsel anlamda Tevhîd’i gerçekleştirmiş ancak amel boyutundaki tevhîd’i yerine getirememişlerdir. Bilmek zihinsel bir durum olmasının yanısıra inanmak ise kişinin iradesinin zihnin işlevselliğine katılmasıdır. İman ise bilmek vemuhabbet etmenin birleşmesinden ortaya çıkar.³⁹

Kişinin yaratıcısına olan sevgisi kendini icraatte gösterir. İbadet etmek itaat etmek anlamına gelir. Yani ibadette tevhîd; tapılmaya, boyun eğilmeye, en çok

³⁵ Bekir Topaloğlu ve Yavuz Çelebi, **İslamda İnanç Esasları**, s. 80.

³⁶ Enbiyâ, 21/25.

³⁷ Bekir Topaloğlu, **Allah İnancı**, İSAM Yayınları, İstanbul 2006. s. 53.

³⁸ Topaloğlu ve Çelebi, **a.g.e.**, s.80-81.

³⁹ Topaloğlu, **a.g.e.**, s. 56.

muhabbet edilmeye, en fazla itaat gösterilmeye layık olanın Allah olduğuna inanmaktır. Bunu fiillerle göstermektir.⁴⁰ İbadette tevhîdin aslı samimi olmaktır. Günlük yaşamında başkalarının rızasını değil sadece O’nun rızasını aramaktır. Aksi halde riya söz konusu olur, o ise bir çeşit gizli şirktir.⁴¹

1.3. Tevhîd’e Dair Yapılan Diğer Bir Taksim

1.3.1. Rubûbiyyette Tevhîd

Tevhid’i uluhiyyette Cenâb-ı Hakkın zâtını bir bilmek. O’nu her türlü amelî ve fikrî şirkin çirkinliklerinden münezzeh kılmak demektir. Zaten “Tevhid” denilince de akla gelen budur. Bunu da en güzel bir biçimde Kelime-i Tevhid ifâde eder. Allah lafzı zikredildiğinde zaten Allah’ın en güzel isim ve sıfatları ifade edilmiş olur. Allah için başlangıç ve son yoktur, Allah Rahman, Rahim, Kerim vs. isimleri ile zikredilmiş olur.

İşte Allah isminin ifade etmiş olduğu bütün manaları düşünmek kişiyi tevhid’i rubûbiyyete götürür. Herşeyi teenni ile kademe kademe kemal noktasına erdiren, O’nu faydalı bir hale getiren Allah’tır. Şekilden şekle koyarak terbiye etmek fiili, Allah’ın bütün sıfatlarında câridir. Neticede de üzerinde Allah’ın isim ve sıfatlarının okunduğu bir eser ortaya çıkmaktadır.

Dün yumurta olanın bugün kuş olması ve uçuşması, çekirdek olanın bugün meyve vermesi ve dün için ana rahminde nutfe halinde olan insanın bugün itibarıyla ilim tahsil ediyor olması hep rububiyet tevhidinin örneklerindendir.

Bir yapı düşünüldüğünde temelini biriyapmış, duvarlarını başkası örmüş boyasını ve diğer ince işçilikleri çeşitli ustalar yapmış olabilirler. Ancak insanın inşaa edilmesi böyle değildir. Ana rahminde bir kan pıhtısında saklı olan bir şifreye (DNA) insanı bina etmek için, vücuttaki damarları, akciğeri, karaciğeri, kılcalları hâsılı ince işçilikleri başka ustalar yapmış değillerdir.

Allah, kullarını yaratmasında, onların rızıklarını vermesinde ve işlerinin tedbirini görmesinde Rubûbiyyet sahibidir, Rabb olan Allah, kullarını böyle terbiye ettiği gibi bütün yarattıklarını da terbiye eder. Onlar için en faydalı olanı diler (burada Mu’tezilenin

⁴⁰ İbn Receb el-Hanbeli, **Revâiu’t-Tefsîr el-Câmi li’t-Tefsîri el-imam ibn Recebi**, Daru’l-Âsima, 1. Baskı, Riyad 2001, s. 115.

⁴¹ Topaloğlu, **a.g.e.**, s.57.

Aslah mes'elesi gibi düşünülmemelidir),kalp ve ruhlarının rahata erebileceği şekilde işlerini görür.⁴²

İnsanların kendi aralarında da bir Rubûbiyyet ilişkileri bulunmaktadır, ancak Allah'ın yaratmış olduğu varlıkların Rubûbiyyeti sahih değildir. Rubûbiyyet Tevhîd'i kişinin kalbine fitri olarak yerleştirildiği için çoğu kez puta tapanlar, müşrikler de içinde olmak üzere neredeyse bütün insanlık tarafından kabul görmüştür.⁴³ Bu konuyla alakalı şu ayetleri özellikle zikretmek gerekir: *“Onlara de ki: Gökten (suyu indirmekle) ve yerden (bitkileri çıkarmakla) sizi rızıklandıran kimdir, kulakların ve gözlerin sahibi kimdir, diriye ölünden, ölüyü de diriden çıkaran kimdir, işlerin idaresini gören kimdir? Allah diyeceklerdir. (O zaman onlara) Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? de.”*⁴⁴

*“Andolsun ki, Onlara kendilerine kimin yarattığını sorsan “Allah” derler, O zaman nasıl oluyor da döndürülüyorlar.”*⁴⁵

*“Onlara de ki: yedi kat semanın ve yüce arşın sahibi kimdir? (Onlar) Allah diyeceklerdir. (o zaman) niçin Allah'a karşı gelmekten sakınmazsınız.”*⁴⁶

Allah'ın haricinde hiçbir şeye tapılmaması ve sığınılmaması gerektiğini ifade eden Rubûbiyyette Tevhîd, imanın amel boyutunu oluşturur. Ulûhiyyette Tevhîd imanın nazarî(bilgi) boyutunu oluştururken Rubûbiyyette Tevhîd ise pratik boyutuna karşılık gelir. Bu Tevhîd biçimi kişinin gönlündeki imanının dışa vurmuş halidir. İman'ın kamil olması da Rubûbiyyet Tevhîdi ve Ulûhiyyet Tevhîdi'nin bir arada bulunmasıyla mümkün olur. zihni anlamdaki tevhîd kişiye fikir hürriyeti sağlarken, pratik anlamdaki tevhîd kişiye hiss anlamında özgürlük sağlar.

Bu Tevhîd çeşidine zarar veren en temel husus rızâ-i ilâhi için yapılması gereken davranışların, riya(gösteriş) ya da çıkar duygusuyla yapılmasıdır. Kişinin inanç dünyasının şekillenmesi ve her türlü şirkten kurtulması için günlük yapılan ibadetlerde; ezan, kâmet, kelime-i şehadet, kelime-i Tevhîd gibi tesbih ve tenzih(şirkten arındırma) kelimelerinin sürekli tekrar edilmesi konunun ehemmiyetine binâen çok önemlidir.⁴⁷

⁴² Muhammed b. Abdulvehhab(h. 1206), **Kitâbü't-Tevhîd**, Merkez Şuûni ed- Dâva, 11. Baskı, Medine h/1413, s. 13.

⁴³ Kubat, **a.g.e.**, s. 191-192.

⁴⁴ Yûnus, 10/31.

⁴⁵ Zuhurf, 43/87.

⁴⁶ Mü'minûn, 23/86-87.

⁴⁷ Mustafa Sinanoğlu, **“Tevhîd İlmî”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları 2012), 41: 26.

Cin suresinde de Allah'ın tenzih edilmesiyle beraber Rubûbiyyet Tevhîdini vurgulamak için “ *Mescidler Allah'ındır, oralarda Allah ile beraber başka şeylere tapmayın buyrulmaktadır.*”⁴⁸

1.3.2. Ulûhiyyette Tevhîd

Ulûhiyyette Tevhîd, kişinin gönülden bütün âzâlarıyla, O'nun emrettiği şekilde ibadet etmesidir.⁴⁹ Buna “UbûdiyyetTevhîdi” adı da verilir. İbadette birlemek başkasını O'na ortak kabul etmemektir.⁵⁰ Korku ve ümit arasında Allah'a bağlanmaktır. UlûhiyyetTevhîdi, İsim ve Sıfatlar Tevhîdi'nin bir anlamda neticesi mesabesindedir. Bu nedenle böylesi bir UlûhiyyetTevhîdi olmayınca diğer tevhîd çeşitlerinden de bahsetmek mümkün olmaz.⁵¹

Bütün peygamberlerin ümmetlerinden bekledikleri Tevhîd işte böylesi bir Tevhîddir. Bütün peygamberler kendine tabi olanlardan Rububiyet Tevhîd'i ile birlikte UlûhiyyetTevhîdi'ni de istemişlerdir. “*Muhakkak her ümmete Allah'a ibadet edin diye peygamber göndermişizdir.*”⁵² “*Biz senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki O'na şöyle demiş olmayalım: Gerçek şudur ki, benden başkailâh yoktur; onun için hep bana ibadet edin.*”⁵³ Bir anlamda Ulûhiyyet Tevhîd'i pratik hayata uygulanmış Tevhîd modelidir. Ahlak boyutuna taşınmış olanı ise an makbûlüdür.⁵⁴

Toshihiko Izutsu(ö. 1993) ⁵⁵konuyla alakalı şöyle der. Bu çeşit inancı(Tevhîdi) elde edenbiri salih ameller işlemeye kendini daha çok hazır hisseder.Bir anlamda bu

⁴⁸ Cin 72/18.

⁴⁹ Ebu Bekir Câbir, **İslam İtikâdı**, Çev: Bekir Ali Bilgiç, İstanbul 1984. s. 113.

⁵⁰ Ahmed b. Hacer, **Tevhîd**, Çev: Selahattin Kip, İstanbul trs., s. 25.

⁵¹ Kubat, **a.g.e.**, s. 176.

⁵² Nahl,16/36.

⁵³ Enbiyâ, 21/25.

⁵⁴ Abdulvehhab eş-Şârânî(h. 973), **Muhtasaru'l-İtikâd li'l-İmam Beyhâki**(h. 458) (Tahkik Yusuf Rıdvan), Daru'l-Kerez, Kahire 2008, 349.

⁵⁵4 Mayıs 1914'te Tokyo'da doğdu. Dil bilimi alanındaki lisans ve lisansüstü öğrenimini Keio Üniversitesi'nde tamamladı. Bir süre Yunanca ve Latince felsefe metinleriyle dil bilimi okuttu. O sıralarda Japonya'da bulunan Mûsâ Cârullah Bigi ile tanışarak onun vasıtasıyla İslâm dinine ve kültürüne ilgi duymaya başladı; kendisinden Sîbeveyhi'nin el-Kitâb'ı ile Müslim'in el-Câmi'u's-şâhîh'ini okudu. Fransızca, Almanca, İtalyanca, İspanyolca, Farsça, Türkçe, Sanskritçe, eski ve yeni Çince öğrendi. 1951'de başladığı ilk Japonca Kur'ân çevirisini 1958'de bitirdi. Lübnan'da altı ay, Mısır'da bir yıl kalarak İbrâhim Medkûr, Ahmed Fuâd el-Ehvânî ve Kâmil Hüseyin gibi ilim adamlarıyla tanıştı. Kahire'de Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye'ye üye oldu.

inancı onu dürtüler. Aksi düşünülduğünde ise böylesi bir iman kemalini bulmadığı anlamına gelir.⁵⁶

1.4. İsim ve Sıfatlarda Tevhîd

Allah(c.c.) zâtında her yönüyle tek olduğu gibi isim ve sıfatlarında da tektir. Allah'ı daha iyi tanıyabilmemiz için, göndermiş olduğu naslardaki vasıflara ya da özelliklere sıfatları denmiştir. Ezeli ve ebedi oluşu, biliyor, işitiyor görüyor olması gibi sıfatlar bunlardandır.⁵⁷

Yüce kitabında ve hadislerde Allah'a dayandırılan isimlerin bir kısmı sadece O'na özeldir. O'nun haricinde hiçkimse için söz konusu olamaz. Bazısı ise yaratmış olduğu mahlukları için de kullanılabilmektedir. Görüyor, işitiyor vb. özellikler gibi. Ancak O'nun esmâ ve sıfatları mahiyetini bilemeyeceğimiz şekilde sadece kendine hastır. Bilmek insan için kullanıldığında sonradan kazanılmış, elde edebilmek için hususi gayrete ihtiyaç duyulan, insanın vefatıyla son bulan bir özelliktir. Bu sıfatı, Allah için düşündüğümüzde ise başlangıcı ve sonu olmayan, herhangi bir sebebe dayanmayan bir nitelik olarak karşımıza çıkar.⁵⁸

Allah'ın isim ve sıfatlarında benzersiz oluşunu en net bir biçimde şu ayet ortaya koyar. *“Hiçbir şey O'nun benzeri değildir”*⁵⁹

Allah ile mahlûkâtı arasında bir bağ kurmak istediğimiz taktirde hayatımıza yansıyaniki mühim nokta çıkar. Birincisi; O'nun izzet ve azametine uygun bir biçimde kelimeler sarfetmek. İkincisi: Her ne kadar seviyor, değer veriyor ve yüceltiyor olsakda hiçbir şeyi ya da kişiyi O'na denk tutmamak. İnsan üstü özellik yüklememek ve kutsi saymamaktır.⁶⁰

Bu tür tevhîd, Kur'ân'ın, Allah'ın isim, sıfat ve fiillerinin haber verildiği Tevhîd biçimidir.⁶¹ Şu ayetler de konuya açıklık getirmektedir. *“Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı, yerin ve göğün düzeni bozulurdu. Arş'in sahibi olan Allah*

⁵⁶ Toshihiko Izutsu,,**Kur'ân'da Dinî ve Ahlâki Kavramlar** (Çev: Selahattin Ayaz), Pınar Yayınları, İstanbul 2013, s. 286.

⁵⁷ Kubat, **a.g.e.**, s. 185.

⁵⁸ Topaloğlu, **a.g.e.**, s. 55.

⁵⁹ Şûra, 42/11.

⁶⁰ Topaloğlu, **a.g.e.**, s.55.

⁶¹ Kubat, **a.g.e.**, s. 186.

müşriklerin asılsız yakıştırmalarından münezzehtir.”⁶² “De ki: eğer Onların savundukları gibi, Allah ile beraber başka ilâhlar bulunsaydı, o zaman o ilâhlar Arş’ın sahibine ulaşmak için yol ararlardı.”⁶³

1.5.Kişinin İradesine Bağlı Emredilen Tevhîd

Buradakitevhîd,Kur’ân’da ortağı, eşi ve benzeri bulunmayan ve tek olan Allah’a ibadet etmeyi gerektiren ve O’nun dışındaki bütün ilâhları reddeden iradeye bağlı tevhîd tanımıdır. Gelecek ayetlerde konuyu izah eder vaziyettedir. *“De ki O Allah birdir. Allah Sameddir(hiçbir şeye ihtiyacı olmayan ancak her şeyin kendisine ihtiyaç duyduğu). Doğmamış ve doğrulmamıştır. Hiçbir şey O’nun dengi değildir.”⁶⁴ “Hiç şüphesiz mescitler Allah’ındır. Öyleyse Allah’la birlikte başkasına ibadet etmeyin.”⁶⁵*

İnanma ihtiyacı; yemek, su içmek gibi gayet fitri bir ihtiyaçtır. Fıtratını bozmamış her bir insan, bir olan yaratıcıya yönelme arzusunu duyar ve O’nun tek ilâh olduğunu hisseder. Bundandır ki İlâhi bir dinin gayesi, bireyinbir olan ilâha ihtiyacını ortaya çıkarmak değil, bireyin konuyla alakalı düşünce dünyasını düzenlemektir ve Allah’ı doğru metodlarla anlatmaktır.⁶⁶ Bundan dolayıdır ki, Kur’ân Allah’ın varlığından çok O’nun birlenmesi yani tevhîdden bahseder. Çünkü insanların Allah ile alakalı konularda yanıldıkları nokta daha çok tevhîd ile alakalıdır. Zaten islam akidesinin en temel ilkesi tevhîd ile ilişkilidir.⁶⁷

Tevhîdin islam akidesinin en temel meselesini destekleyen birçok ayet bulunmakla birlikte, şirk haricinde bütün günahların affedilebileceği de konuya bir başka açıdan destek sağlar ve bu minvalde şu ayet zikredilebilir. *“Allah dilerse şirkin haricindeki bütün günahları bağışlar.”⁶⁸*

⁶² İsrâ, 17/42.

⁶³ Cin, 72/20.

⁶⁴ İhlâs, 112/1-4.

⁶⁵ Cin, 72/18.

⁶⁶ Özer, a.g.e.,s. 22.

⁶⁷ İsmail Farûki, **Tevhîd**, Çev: Dilaver Yardım, İstanbul 1987, s. 179.

⁶⁸ Nisâ, 4/48.

1.6. Mekkî Ve Medenî Sûrelere Tevhîd Açısından Bir Bakış

Mekkî ve Medenî Sûreler gerek üslup gerekse muhteva bakımından çok farklılık arzederler. Özellikle Mekke’de inen ayetler ile Medine’de inenler karşılaştırıldıklarında bu fark daha net bir şekilde ortaya çıkar.⁶⁹

Mekke döneminde indirilen sûreler inanç konuları,tevhîde dair konular ve müşriklerin düşmüş oldukları çelişkilerden bahseder. Önceki peygamberlerin davetlerine olumlu cevap vermeyen geçmiş ümmetlerin, başlarına gelen olaylardan ve ibretlik sonlarını konu alır.⁷⁰

Mekki sûrelerin tevhîd hakkındaki iddiaları çok güçlüdür. Bu iddialarını destekleyici mahiyette çok ayetler bulunmaktadır. Bu deliller düşünüldüğü üzere karmaşık ifadeler değil çok net ifadelerden oluşmaktadır. Dinleyenler üzerinde ilk anda tesir bırakan özlü ve içerikli ifadelerdir. Mekkî sûrelerdeki uzun olmayan, net ve muhatap üzerinde hayranlık uyandıran bu ifadeler İslam’ın çağrısının o döneme ve sonrasına vereceği mesajın tesirli olması gerektiğine dair ihtiyaçtır.⁷¹

Mekke’de inen ayetlerin çoğu tevhîd ile alakalıdır. Ancak bu ayetler tevhîdi vurgularken iki metod izlerler,

Birincisi: Açık ve net bir şekilde tevhîdi vurgulayanlar.

İkincisi: Şirk’in batıl oluşu ve bunun iptali ile alakalı olan ayetler.

Bu ayetlerde genel olarak tevhîd anlatılırken “v-h-d” kelimesinin müştakları(türetilen) kullanılmıştır.⁷²Bu ise o günkü Arap toplumunda tevhîd açısından önemli bir yere sahiptir.

Medeni sûrelerde ise daha ziyade sosyal meseleler ve aynı zamanda tevhîde dair konular işlenmiştir. Ancak burada Tevhîde dair konular da inkâra dayalı bir inanca cevap vermenin yanı sıra aslı itibari ile tevhîde dayalı dinlerin (Yahûdilik ve Hıristiyanlık gibi) tahrif olmuş inanç sistemlerinin tashih edilmesi de söz konusudur. Bakara sûresinde çoğunlukla Yahûdilerin anlatılması da, Müslümanların ameli ve itikadi anlamda mücadelelerinin büyük oranda onlarla olacağına dair bir uyarı

⁶⁹ Murat Sülün, **Kur’ân Klavuzu Mutlak Gerçeğin Sesi**, Ensar Yayınları 2. Baskı İstanbul 2013., s. 91.

⁷⁰ Abdulhamit Birışık, “Sûre”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları 2009), 37: 538.

⁷¹ Fethi Ahmet Polat, **Mekki Sûrelerde Müşriklere Yönelik Eleştirel Dil**, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları (9. Türkiye Tefsir Akademisyenleri Buluşması, Sempozyum, Kur’ân Nüzûlunun Mekke Dönemi, 29 Haziran -01 temmuz 2012 Çorum), Çorum 2013, s.147.

⁷² Bekir Topaloğlu, “Allah”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları 1989), 2: 471.

mahiyetindedir.Tabiki siyak –sibak ilişkisi içerisinde bunların hangi Yahûdiler olduğu da ayrıca düşünülmelidir. Yani ayetlerin umumiliği ve hususiliği de ayrıca göz önünde bulundurulmalıdır⁷³

Bakara sûresi de medeni bir sure olması ile birlikte çoğu kez tevhîd ile alakalı konulara temas edilmiştir.Kur’ân’ın hak kelim ve hidayet rehberi oluşunu vurgulandıktan sonra tevhîd ilkesini benimseyenlerin özellikleri anlatılmış daha sonra da inkarcılar ve münafıkların halleri çeşitli teşbih ve temsillerle konu edilmiştir.⁷⁴ Yer yer birçok ayetlerde de başka sûre ve ayetlere atıflar yapılarak açıklamalarda bulunulmuştur.⁷⁵

Bu ayetler Hz. Peygamber sonrasında da ashab tarafından Medine tefsir okulunda Ubey b. K’ab(ö.30/650) ve talebeleri Ebu’l-Âliye(ö.90/790), Zeyd b. Eslem tarafından daha geniş bir anlamda tefsir edilmişlerdir. Bu çalışmalar daha sonra tâbiûn döneminde de devam ettirilmiştir.⁷⁶

1.7.Tevhîdin Gerekliliği

Tarihte dinden uzak yaşamış toplumların sayısı yok denecek kadar azdır. Tarihi birçok veriler de bu iddiayı teyid eder. Tarihi kalıntıların içerisinde en çok rastlanan yapıtlarmâbedlerdir.Bu durum, inancın tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğunu gösterir.

Tarihin seyri içerisinde inanç çok farklı şekillerde kendini göstermiştir, bu inanç biçimleri eğer ilâhi vahiy kaynaklı olmamış veya sonradan tahrif edilmiş ise büyük sapkınlıklara sebebiyet vermiş ve insanlığı büyük çıkmazlara sokmuştur. Ancak inanç noktasında en istikametli olan, tahrife uğramamış ve insanlığı çıkmazlardan koruyan tevhîd inancı olmuştur.

Bu minvalde şu ayetler zikredilebilir:

⁷³ Abdullah b. Mübarek; **İbn Teymiyye de Müşkil Ayetlerin Tefsiri** (Çev: Oktay Yılmaz), Tevhîd Yayınları, İstanbul 1996, s. 127.

⁷⁴ Talât Koçyiğit, **Kur’ân’ı Kerîm Meal ve Tefsîri**, TDV Yayınları 1. Baskı, Ankara 2016, c. I. s. 72.

⁷⁵ Mustafa Şentürk, **Münasebetü’l-Kur’ân**(Âyet ve Sûre Arasındaki Münâsebeti Yeniden Düşünmek), ilâhiyat Yayınları, 1. Baskı., Ankara 2015., s. 137.

⁷⁶ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Tarihi**, 1. Baskı, Türkiye Diyanet İşleri BaşkanlıkYayınları, Ankara 1988., c. I. s. 113.

“Celâlım hakkı için sorsan onlara: kendilerini kim yarattı elbette Allah derler, o halde nasıl çevrilirler?”⁷⁷

“Ne var ki, azabımızı görünce de, bir tek Allah’a iman ettik; O’na ortak koştuklarımızı da inkâr ettik demişlerdi.”⁷⁸

“Biliniz ki, kalpler ancak Allah’ı anmakla huzur bulur”⁷⁹ ayeti mucibince, bütün kalplerin ve ruhların, inançsızlıktan kaynaklanan ızdırablardan, manevi elemelerden kurtulmaları ancak bir tek ilâha inanmakla mümkün olur. Bütün yaratılanları, bir tek yaratıcıya vermekle kurtuluşa erebilirler. İnsanın kalbi sadece bir olanı anmakla huzur bulabilir. Çünkü bütün yaratılmışlar bir tek yaratıcıya verilmediği takdirde, her bir şeyi sonsuz sebeplere vermek gerekir.

Konu şu şekilde biraz daha detaylandırılabilir: kemerli yapılardan oluşan cami kubbelerinin taşları, birbirlerine dayanmakla ayakta kalabilirler. Bunu gören birisi, budurum karşısında ancak iki seçenek sunabilmektedir.

Birincisi: Bütün bu taşlar müthiş bir ilme sahiptirler ve bir araya gelerek bu kubbeyi oluşturmuşlar yani hem hâkim hem de mahkûm konumundadırlar (çünkü birbirlerine dayanarak ayakta kalabiliyorlar).

İkincisi: Bu anlattıklarımızın haricinde ilmi, görmesi, kudreti olan birisi bunları bir araya getirmiştir. Çünkü her şey bir şeye verilirse müthiş bir kolaylık meydana gelir. Örneğin yüz askerin idaresini bir komutanın üstlenmesi, yüz komutanın bir askerin idaresini üstlenmesinden daha müşküldür. Nitekim âyet-i kerimede de şöyle buyrulmaktadır. *“Allah, aralarında anlaşamayan ortakların sahip olduğu köle ile, sahibi tek kişi olan kölenin durumunu örnek gösterdi, bunların durumu hiçbir olur mu?”⁸⁰*

Tevhîd’indeğer kazanması için O’nun her yönüyle bir tanınması ve bu bilince varılması gerekir. “Tevhîd” ifadesi, hangi konuda olursa olsun, hangi bakımdan ele alınırsa alınsın, O’nu her yönüyle bir tanımadır. Nitekim ihlas suresinin diğer bir adı da “Tevhîd” suresi olmuştur. İhlas suresinin birinci ayetinde *“De ki: O Allah*

⁷⁷ Zuhruf, 43/ 87.

⁷⁸ Mümin, 40/87.

⁷⁹ Ra’d, 13/28.

⁸⁰ Zümer, 39/29.

birdir.”⁸¹İfadesinden sonra gelen ifadeler de bu birliğin hangi yönden oldukları sorusunun cevaplarından oluşmaktadır.

1.8. Tevhidin Toplum Hayatına Etkileri

Sahih İslam akidesi bu dinin kendisi üzerine bina edildiği sağlam bir temelidir. Ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır: “*Rabbine kavuşmayı ümit(inanan) eden, salih amel işlesin ve Rabbine hiçbir şeyi ortak koşmasın.*”⁸² Burada sayılan iki şart amellerin makbul olması için gerekli olanıdır. Çünkü hadisi şerifte: “*Her kim bize uymayan bir işle gelecek olursa, bu kendisinden red olunur.*”⁸³

İkinci şartta yapılacak olan amelin Allah rızası için olması için ve şirkten arınmış olması gerekir. Zümer sûresinde: “*Sana ve senden önceki peygamberlere vahyettik ki, eğer şirk koşarsan bütün amellerin boşa gider ve hüsrana uğrayanlardan olursun.*”⁸⁴ Aynı manada şu ayette zikredilebilir: “*Her kim inkâr ederse ameli boşa gitmiştir ve hüsrana uğrayanlarda olmuştur.*”⁸⁵

Bunun içindir ki tevhid herkesin en önemli mevzusudur. Bu husus Ebu Hanife’nin kitabında Fıkh’ul Ekber olarak tanımını bulmuştur. Çünkü kalpler onunla hayat bulabilir. Kalpler O’nu bulmadıkça rahata eremezler. Tevhid konusu insan’ın fitri olan ihtiyacını giderir. Çünkü insan kendinden daha yüce bir kuvvete dayanmayı her zaman hisseder ve O’nunla korktuğu şeylerden emin olur.

Sahih bir tevhid inancı insanın diğer günahlarını affettirebilir. Hadiste konu ile alakalı şöyle ifade buyrulmaktadır: “*Günahlar semaya kadar yükselse de şirk koşulmadığı taktirde Allah onların bütününe affedebilir.*”⁸⁶

Tevhid akidesi aynı zamanda ümmet-i Muhammed’in dertlerine merhem ve tefrikalara düşmelerini önleyen çok önemli bir unsurdur. Çünkü “*Lailaheillallah*” ifadesi bütün Müslümanların altında toplandığı bir şemsiye gibidir. Bunun içindir ki, önceki peygamberler ve Hz. Muhammed (sav.) dini te’sis ederken bu akide üstüne bina etmişlerdir.

⁸¹ İhlâs, 112/1.

⁸² Kehf, 18/110.

⁸³ Ebu Davud Süleyman b. el-Eş’âs es-Sicistani(h.202), **Bab’u fi luzumi es- sünne**, Muesesetu Risale, Birinci baskı, Beyrut 2015, Hadis: 4606. s.971.

⁸⁴ Zümer, 39/65.

⁸⁵ Mâide, 5/5.

⁸⁶ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, **Kitab’u-deâvât**, 3540.

Tevhid insanı başkalarının kulu olma zilletinden kurtardığı gibi hüküm ve korkularından da emin kılar. İnsan bu vesile ile bilir ki hüküm sadece Allah'a aittir fayda ve zarar O'nun elindedir. Kişi bu ayeti hatırlar *“Eğer siz doğru yolda iseniz, sapıtan size zarar veremez.”*⁸⁷

Tevhid inancı insanı kibir ve gururun esiri olmaktan muhafaza eder. İnsanı gönül zenginliğine davet eder başkalarına iyilik etmeye çağırır. Bu ayette olduğu gibi: *“İyilik yüzlerinizi doğruya ve batıya çevirmek değildir, iyilik Allah'a ve ahiret gününe iman etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekâtı vermek ve Allah'tan başka hiç kimseden korkmamaktır.”*⁸⁸ Ve şu hadisi şerifte aynı noktayı destekler: *“İman etmedikçe cennete giremezsiniz ve birbiriniz sevmedikçe de iman etmiş sayılmazsınız”*⁸⁹

Tevhidi bilmeyen âmâ insanın hayatı gibi bir hayat yaşar. Düşünmeyen bir canlı gibi, hayatı nihayete erdiğinde hayatının neden başladığını ve bu dünyadan göçerken de dünyaya ne amaçla gönderildiğini bilemez.⁹⁰

İnsanı münferit yaşama duygusundan korur, insanı güzel ahlâka davet eder. Kişinin kalbinin derinliklerinde birinin varlığını ve O'nun her türlü amelini kaydettiğini hisseder, hayatını ona göre tanzim eder. Bu vesile ile kulların arasındaki hukuk bir anlamda tanzim edilmiş olur.

İnsana bir hareket katar, nitekim Talut'un ordusunu harekete geçiren ve onların kazanmasına vesile olan ayet aynı şekilde bakara suresinde geçmektedir. *“Bir gün Allah'a varacaklarına iman eden kimseler şöyle dediler: Nice az topluluklar vardır ki Allah'ın izniyle sayıca çok fazla olan topluluklara galip gelmişlerdir. Allah sabredenlerle beraberdir.”*⁹¹

Tevhid akidesi arzu ve istekler karşısında ölçülü bir hayat yaşanması gerektiğini öğretir. Cesed ve ruh arasında uygunluğu sağlar. Birisini beslerken ötekini ihmal etmez her ikisini bir arada gözetir.⁹²

Mü'min, Rabbini tanır ve kendisini bu dünyaya niçin gönderdiğini bildiği için Allah'ın emir ve yasakları çerçevesinde hayatını geçirir. Ve istikamet üzere yol alır. Mü'min iken zulmetmez, cinayet işlemez, hırsızlık etmez ve fuhuş yapmaz. Bu vesileyle insanların hayatı düzene girer. Aynı değerlerin çatısı altında toplandıkları için

⁸⁷ Mâide, 5/105.

⁸⁸ Bakara, 2/177.

⁸⁹ Sünen-i Nesâi, **Alametu'l-iman**, 5016. Hadis.

⁹⁰ Ez-Zindâni, **a.g.e.**, s. 37.

⁹¹ Bakara 2/249.

⁹² Muhammed Ahmed Melkavi, **Kur'an'da Tevhid Akidesi**, Mektebet'ü Daru Zaman, 1.Baskı, Yy. 1985, s. 38.

birbiriyle kenetlenmiş bir toplum haline gelirler.⁹³ Bütün iyi amellerin bilinçli ya da değil sahih tevhid inancının neticesidir, iman amellere temel teşkil ederken aynı zamanda kişiyi meta olmaktan korur ve O’nu değerli kılar.

İnsan hurafe ve vesveselerden bu vesileyle tevhid akidesiyle kurtulur. İnsanı düşünmeye sevk eder ve zihin dünyasını parlatır. Kendini yaratanın benzersiz yalnızca bir ilah olabileceğini düşünür. İnsanın düşünce sahası genişler. Başka dinlerde olduğu gibi akli devre dışı bırakmaz aksine o’na işlevsellik katar. Ve şu ayette bu konu da vurgulanır: *“Onlar (mü’minler) göklerin ve yerin yaratılmasında, gece-gündüzün peşi sıra gelmesinde, insanlara faydalı olan faydalı olan gemilerin denizde akıp gitmesinde, Allah’ın semadan suyu indirip onula yeryüzünün ölümünden sonra su ile diriltmesinde, her türlü canlıyı onda yaymasında, rüzgarların ve yer ile gök arasında asılı duran bulutların çekip-çevrilmesinde akleden bir kavim için deliller vardır”*⁹⁴

Tevhid kalplerin ilacı ve dertlerin dermanıdır çünkü bu vesileyle haset, kibir gibi zararlı duygulardan uzaklaşır. Çünkü hadisi şerifte buyrulmaktadır ki: *“Birbirinize buğzermeyiniz, haset etmeyiniz, birbirinize sırt çevirmeyiniz. Ey Allah’ın kulları kardeşler olunuz.”*⁹⁵ Bu manayı destekleyen diğer bir hadis’i şerif ise şöyledir: *“Kalbinde zerre kadar kibir bulunan cennete giremeyecektir.”*⁹⁶ Bu saydıklarımız tevhid akidesi olmaksızın kişinin gerçekleştirebileceği şeyler değildir.

1.9. İmanın Çeşitli Yönlerden Değerlendirilmesi

1.9.1. İman

İman kelimesi emniyette olmak, korkmamak manasına gelen “e-m-n” harflerinden türetilmiştir. Bu kelimenin başına bir hemze getirmek suretiyle iman şekli verilmiştir.⁹⁷ Nefsin huzura ermesi, razı olması manasında kullanılmıştır.⁹⁸

Dilbilimcilere göre iman, kişinin söylemiş olduğu sözü ya da bir durumu mantığıyla da doğrulaması demektir.⁹⁹ Bu fiil zaman zaman geçişli zaman zaman da

⁹³ Ez-Zindâni, a.g.e., s. 37.

⁹⁴ Bakara, 2/164.

⁹⁵ Sahihi Müslim, *Kitab’u-l Birr ve’s-Sılatu’l Edeb* 2559. Hadis.

⁹⁶ Sünen’i Tirmizi, *Kitab’u-l Birr*, 1999. Hadis

⁹⁷ Sa’duddin Mesûd b. Ömer Taftazânî, *Şerhu’l-Makasid* (Tahkik ve Talik, Abdurrahman Umayra), Âlemu’l-kutub, Beyrut 1989, c. V., s. 176.

⁹⁸ Çağfer Karadaş, *İslam Akaidi*, Ay Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2017, s. 24.

geçişsiz olarak kullanılmıştır. Kullanıldığı duruma göre mana farklılıkları meydana gelmiştir.¹⁰⁰

Sözlükte mutlak manada tasdik anlamına gelir. Haber getirenin ya da hüküm veren kişinin sözüne tereddüt etmeden samimi ve içtenlikle inanmak, onun doğru olduğunu kabullenmektir. İslam ıstılâhında ise iman, Allah’a, Hz. Muhammed (s.a.v)’in Allah’ın elçisi olduğuna ve O’nun Allah’tan alıp insanlara bildirdiği, kesin delillerle bilinen şeylerin gerçek olduğuna samimi olarak iman etmektir.¹⁰¹

Aynı şekilde kesin ve net olarak bilinen, zan gerektiren hususları eklemeyen inanılması gereken esaslara, gönülden inanmak, Allah’ın yarattıklarından münezzehe olduğuna ve her türlü benzetmeden de uzak bulunduğuna inanmaktır.¹⁰²

Bu kelimenin içeriği;haberi getiren, haberin iletilmesi ve haberin konusu olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Dolayısıyla iman etmek demek, Allah’ı, O’nun esma ve sıfatlarını, haberin aracısı olan peygamberleri aynı zamanda mesajı da kabul etmek ve güvenmek manalarına gelmektedir.¹⁰³

Sözlük ve ıstılah anlamlarındaki tariflere bakıldığında görülecektir ki, sadece bilmek değil bununla birlikte tasdik etmek de gerekmektedir. Şu ayetler de sözümüzü teyid eder mahiyettedir: “*Kendilerine kitap verdiklerimiz, O Peygamber’i kendi evlatları gibi tanurlar, durum böyle iken içlerinden bir kısım kimseler, bildikleri halde kesin bir şekilde hakkı gizlerler.*”¹⁰⁴ “*Ne zaman ki ayetlerimiz kendilerine açık bir şekilde geldi: ‘Bu apaçık bir büyüdür’ dediler. Vicdanları da bu duruma tam kanaat getirdiğinde ise, zulüm ve böbürlenme ile bunları inkâr ettiler. Fesat çıkaranların sonu bak nice oldu.*”¹⁰⁵

Diğer bir açıdan İman meselesi, bölünmeyi kabul etmeyen bir bütün olarak karşımıza çıkar. İnsanın varlığını meydana getiren beden ve ruh bütünlüğüdür. Beden birçok organın bir araya gelmesiyle vücuda gelmiş bir bütündür. Bu bütün bazen parçalara ayrılabilir, bir kaza neticesinde her hangi bir uzvunu kaybeden insan yine

⁹⁹ Ebu’l Muîn en-Nesefi, **Tabsıratu’l-Edille fî Usûlî’l-Dîn** (Tahkik ve Talik, Claude Salama), Dımaşk 1983 c. II, s. 800.

¹⁰⁰ Hasan Karakaya, **İslam Akaidi**, Beka Yayınları, İstanbul trs., s. 9.

¹⁰¹ Ömer Nesefi, **İslam İncanı Temelleri Akaid**, (Çev: Seyid Hasen, Otağ Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 1986, s. 59.

¹⁰² Muhammed Abduh, **Tevhîd Risalesi** (Çev: Sabri Hizmetli), Fecr Yayınları, Ankara 1986, s. 229.

¹⁰³ Mustafa Özgen, **İmam-ı Rabbâni Ulûhiyyet ve Nübüvvet Anlayışı**, Tablet Yayınları, Konya 2007, s. 78.

¹⁰⁴ Bakara, 2/146.

¹⁰⁵ Neml, 27/13-14.

insandır. Ruh böyle değildir, ondaki duyguları ve hisleri ondan ayırmak mümkün olmaz. O özelliklerin vücuttaki bir takım arızalarla meydana çıkmaması onun o özelliğinin olmadığı anlamına gelmez, belki de geçici arızalardan dolayı meydana çıkmıyor demektir. Çünkü gözleri görmeyen biri rüya görebilir, kulakları duymayan birisi de rüyada işitebilir.

Diğer bir örnekte ise: Bazen bir kelimedden harf eksiltildiğinde kelime başka anlama gelir. Bilgi kelimesinin baş kısmından ilk harfi alındığında mananın değişmesi ve bozulması buna örnektir. O bilgi olmaktan çıkmış artık başka manaya gelen ilgi kelimesine dönüşmüştür. Bir atomdan bir elektron koparıldığında o artık başka bir atom haline gelmiş demektir. Örneğin helyum(He) atomundan bir elektron koparmak, o atomun başka bir atoma dönüşmesine sebeptir. İşte iman da böyle bir bütündür cüzlerine ayrılmaz, onun içindir ki imanın tek bir esasını kabul etmemek imansızlık anlamına gelmektedir.

1.9.1.1. İcmali İman

Kişinin inanması gereken bütün iman esaslarına ayrı ayrı iman etmesidir. Bu ise kelime’i tevhiide manasını, tam olarak bulmaktadır. Allah’a ve elçisine tam teslimiyetle inanmaktır. Nitekim tarih boyunca Müslüman olmak isteyenlere bu durum bu şekilde telkin edilmiştir. Zaten Müslüman olmak için ayrıca da bir merasim düzenleme şartı yoktur.¹⁰⁶

İcmali imanının ilk basamağını kelime-i Tevhid oluşturur demiştik, bu kelimeyi gönülden inanarak ve dili ile de ikrar eden kişi artık inanmıştır. Çünkü bu sözüyle Allah’ın varlığına, birliğine Hz. Muhammed(s.a.v.)’in Allah’tan getirdiği her şeye gönülden bağlılığına en kapsamlı bir şekilde inandığını ifade etmiştir.

1.9.1.2. Tafsili İman

İnanılması gereken bütün konulara çok açık ve tafsilatlı bir şekilde inanmaya denir. Bu ise üç farklı kategoriye ayrılır:

Birincisi: Allah’a resulüne, ve ahiret gününe iman etmektir. Burada icmal olan imana ahiret inancı da eklenmiş olur.

İkincisi: Amentü de bulunan ilkelere, istisna etmeksizin iman etmektir. Bu diğerlerine göre biraz daha tafsilatlıdır.

¹⁰⁶ Ömer Nesefî, a.g.e. s. 61.

Üçüncüsü: Kur'ân'da ve hadis'i şeriflerde Allah'ın buyurduğu ve peygamber(s.a.v.)'in duyurduğu her şeye yani imani ve ameli bütün mevzulara topyekûn iman etmektir.¹⁰⁷

Yukarıda zikredilen üç esas tafsili imanın ilk basamağını oluşturmaktadır. İkinci basamakta ise peygamberlik ve Ahirete dair mevzuların tafsilatlı bir şekilde öğrenilmesi gerekmektedir. Aynı şekilde diğer iman esaslarından; melekler, kitaplar, kaza-kader mevzuları gelir. Daha sonra bu ana başlıklar altındaki cennet-cehennem, sevab-ikab ve mizan gibi daha detaylı mevzular gelmektedir.¹⁰⁸

Tafsili imanın üçüncü basamağı ise imanın kemal mertebesidir. Peygamber(s.a.v.)'in Allah'tan aldığı ve tebliğ ettiği kesin bilgilerin bütününe detaylı bir şekilde iman etmektir.¹⁰⁹

Bu durum Ayeti kerimelerde çok detaylı bir şekilde anlatılmıştır, “İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah'ın rızasını gözeterek) yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir. Antlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte doğru olanlar, bu vasıfları taşıyanlardır. Müttakiler ancak onlardır!”¹¹⁰

“ Ey iman edenler! Allah'a, resulüne, ona ve O'ndan öncekilere indirdiği kitaplara iman edin. Her kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, elçilerini ve ahiret gününü inkar ederse apaçık bir sapıklık içerisinde.”¹¹¹

1.9.1.3. Taklidi İman

Delil istemeden ve herhangi bir araştırmaya başvurmadan inanmaya taklidi iman denilir. Böylesi iman sahibi kimseye de mukallid denilir. Anne-baba ve çevresinden iman edilmesi gereken şeyleri duyar ve iman eder.¹¹²

¹⁰⁷ Ömer Nesefi, **a.g.e.** s. 62.

¹⁰⁸ Mevlüt Uyanık, **İslâm'ın inanç İlkeleri**, Esin Yayınları, Ankara 1997, s. 27.

¹⁰⁹ Uyanık, **a.g.e.**, s. 28.

¹¹⁰ Bakara, 2/177.

¹¹¹ Nisâ, 4/136.

¹¹² Tevfik Yücedoğru, **Din, İman ve İslâm'a Dair**, Emin Yayınları, Bursa 2012, s. 61.

Bu imanı sebebiyle sevap alır fakat etrafında cereyan eden hadiselerle bakıp ibret almadığı ve tefekkür etmediği için de mesul olur ancak bunu yapmaya gücü yetmiyorsa bu sorumluluktan da kurtulmuş olur.¹¹³

Diğer bir deyişle de taklidi iman âmiyâne ve zâhirîdir ki, “Cenâbı hak birdir; ortağı, benzeri yoktur. Bu kâinât O’nundur.” Der. Böylesi taklidi imana sahip olanların vesvese ve şüphelerden salim olmaları zordur.

1.9.1.4. Tahkiki İman

Araştırmaya dayalı hakiki tevhîddir ki, kişi her şeyde Allah’ın mührünü görür ve bir huzur melekesi elde eder. Vesvese ve şüphelerin taarruzundan kendini kurtarır, örneğin; her sanatlı esere bakıldığında görülür ki taklid edilemeyecek derecede mükemmel yaratılmıştır. Mesela hayat sahibi olanlarda hayatın nasıl meydana geldiği, muhtelif şeylerden bir şeyin vücuda getirilmesi (insanın yemiş olduğu şeylerden kişiye mahsus beden gömleğinin dikilmesi) ve bir şeyden birçok şeylerin vücuda getirilmesi (su bir şey iken çeşitli canlılarda farklı şeylerin oluşmasında vazife görmesi gibi) bu çeşit imanın delillerindendir. İşte akıl, kalp ve vicdan sahibi bu sayılanlara baktığında şöyle diyecektir, bir şeyden çeşitli şeyler yapmak ve farklı şeyleri toplayıp tek bir şey haline getirmek her şeyi yaratana mahsus bir olaydır. Bu cereyan eden hadiseleri anlamak bir anlamda ihsan mertebesinde anılan iman mertebesini yakalamak demektir.¹¹⁴

Bu doğrultuda bazı örnekler zikretmek gerekirse; bir kitap el yazısıyla yazılırsa bir kişiye ihtiyaç duyulur ancak matbaada basılırsa her bir harf için demir kâlemler, onları yapan ustalar ve onları düzenleyecek çok kimselere ihtiyaç duyulur. Aynen şu şekilde âleme bakıldığında var olan her şeyin kendi başına bir kitap olduğu gibi birçok kitapları da içinde barındırdığı görülür. Çünkü bugün itibarıyla yazılmış bütün kitaplara baktığımızda görülecektir kiâlemde var olan her türlü yaratılmıştan hareketle kâleme alınmıştır. Örneğin insan üzerine yazılmış eserlere göz gezdirildiğinde onunla alakalı milyonlarca tıp kitapları mevcuttur.

Eğer kişi, bu yazılan mektupları(varlıkları) bir yaratıcıya vermezse, tabiata isnad etse, bunları kör kuvvetler yapıyor dese, yukarıda anlattığımız üzere o zaman matbaa örneğinde olduğu gibi her bir mevcut için demir kâlemler, onları yapan ustalar ve

¹¹³ Ömer Neseî, a.g.e. s. 62-63.

¹¹⁴ Ahmet Lütfî Kazancı, **İslam Akâidi**, Esar Yayınları, 1. Basım İstanbul, 2009, s. 45.

hepsini düzenleyen kimselere ve her biri için manevi kalıplara ihtiyaç duyulur. Birinci örnek tahkiki imandakitevhîdin kolaylığına, ikinci örnek ise tevhîd haricine çıkıldığı taktirde karşılaşılabilecek zorluğa örnek teşkil etmektedir.

Bir harf bir yönüyle kendini gösterdiği gibi birçok yönden de kendi kâtibinden haber verir. Örneğin yazılmış bir “A” harfi düşünölsün. Bu harf bir yönüyle kendini gösterirken; kâtibinin görebildiğini, ilminin olduğunu, kudretinin bulunduğunu vs. yönleriyle de O’ndan haber verir. Aynı şekilde mevcut her bir sanatlı mahluk, bir yönüyle kendini gösterirken birçok yönüyle de yaratanından bahseder.

Diğer bir örnekte ise, hayvanlara dağıtılan rızka bakıldığında görölecektir ki bu rızık vaktinde ve ihtiyaç nisbetinde gönderiliyordur. Bu kadar çeşitli ve geniş canlı topluluğuna bu denli bir düzen içerisinde rızıklarının gönderilmesi kendi kendine ya da tesadüfi olması aklen muhaldir.

Âlemde insan elinin değmediği yerlerde binlerce hayvan cenazesinin bulunmasına rağmen hiçbirinin etrafa zarar vermeden temizlenmesi aynı şekilde görünmeyen bir elin işlevinin en bâriz göstergesidir.

Gökteki milyonlarca yıldızın müthiş bir süratle yürütölmesi, birbirine çarpıtmadan mükemmel bir şekilde döndürölmesi, güneşlerin binlerce yıldan beri sönmemeleri elbette nihayetsiz bir kuvvetin varlığına delildir.

İşte bu saydıklarımızın bütünü, tahkik ehlinin bakıp da kayıtsız kalamadığı delillerdendir.

1.10. İmanın Mahiyeti Hakkında Çeşitli Anlayışlar

Birinci grup: Bunlar, “iman kalblerin ve azaların fiilleri ve dil ile ikrârıdır” diyenlerdir. Hariciler, mutezile, ehli hadis ve Zeydiler bu kanaattedirler.¹¹⁵

İkinci grup: İmanın, her ikisi yani dil ve kalp ile birlikte olması gerektiğini savunanlardır. Bunlar da birkaç görüşe ayrılmışlardır.

1. İman, her ikisi yani dil ve kalp ile beraber bulunması gerektiğini ifade edenlerdir. Ebu Hanife ve fukaha bu görüştedirler.

2. İman, her ikisi yani dil ve kalp ile beraber bulunması gerektiğini ifade edenlerdir. Bu görüş Ebû’l- Hasen el-Eşarî’nin görüşüdür. Kalp ile tasdikten ibaret olması sözü imanın kalp ile beraber bulunması sözüdür.

¹¹⁵Râzî, a.g.e., c. I. s. 450.

3.Bazı sufiler ise, dil ile söylemek ve kalpten samimi bir şekilde iman etmektir derler.¹¹⁶

Üçüncü grup: imanın sadece kalbin işi olduğunu söyleyenlerdir. Bunlarda iki kısımdır.

1.Allah'ı kalp ile tanımaktır. Bu, Cehm b. Safvan'ın görüşüdür.

2.Sadece kalp ile inanmaktır. Bu, Hüseyin b. Fadl el-Beceli'nin görüşüdür.¹¹⁷

Dördüncü grup: Dil ile söylemeyi yeterli bulanlardır. Bunlar da iki kısımdır.

1.Dil ile söyleyen kişinin gerçek iman sahibi olması, imanın kalpte bulunmasıyla ilişkilidir. Bu el-Fadl er-Rekkâşî'nin görüşüdür.

2.Kerramiye ise sadece dil ile söylemeyi yeterli görür.¹¹⁸ İmanın rüknü sadece birdir sadece dil ile söylemeyi yeterli bulur.¹¹⁹ İddialarını desteklemek içinde asr'ı saadette kişilerin imanı için sadece dil ile ikrarın yeterli olduğu görüşünü ileri sürerler.¹²⁰

Sonuç olarak şunlar söylenebilir. Ehli hadisAllah dilerse Müslümanım demelidir der.¹²¹İmanın ne olduğu ile alakalı Ehli sünnetin görüşü ise şöyle zikredilmiştir: İman şu üçşeyi kapsıyor olmalıdır.¹²²

1.İmanın dil ile olması gerektiğidir. Konuyla alakalı ise şu ayeti delil getirmişlerdir. “Allah’a, bize indirilene ve İbrahim’e indirilene iman ettik deyin.”¹²³ Konuyla alakalı hadisi şerif ise şöyledir. “İnsanlarla ‘La İlâhe İllallâh’ deyinceye kadar(bu sözü söyleyene kadar) savaşmakla emrolundum.Eğer bunu söylerlerse canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar.”¹²⁴

2. İmanın kalpten samimi bir şekilde olması gereklidir. Konuyla alakalı deliller şöyledir.¹²⁵ “Ey Allah'ın resûlü! kalplerinde iman bulunmadğı halde dilleriyle sana

¹¹⁶Râzî, a.g.e., c. I., s.451-2.

¹¹⁷ Râzî, a.g.e., c. I., s. 452.

¹¹⁸ Râzî, a.g.e., c. I., s. 452.

¹¹⁹ Ömer Nesefî, a.g.e. s. 63

¹²⁰ Ömer Nesefî, a.g.e. s. 64.

¹²¹ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, **Bahru'l-Kelam(Matûridi Akâidi)**, Çev: Ramazan Biçer, Gelenek Yayınları,1. Baskı, İstanbul 2010., s. 64.

¹²² Süleyman b. Salih b. Abdulaziz, **Akâdetu'l-İmâm İbn Abdilberr, fî't-Tevhîd ve'l-İman**, 1. Baskı, Daru'l-Âsime, Riyad 1996, s. 455

¹²³ Bakara, 2/136.

¹²⁴ Buhari, Zekat, 1.(Bab) 110.

¹²⁵ Abdulaziz, a.g.e., s. 455.

iman ettik diyenlerin inkarda yarışmaları seni üzmesin.”¹²⁶ Konuyla alakalı hadis ise şöyledir: “ Ey kalplerine iman girmedeği halde dilleriyle inandık diyen topluluk!...”¹²⁷

3.Azalarıyla da bu imanın gereklerini yerine getirmesdir. Bu şartla alakalı deliller de şöyledir.¹²⁸“*Ey iman edenler! Rukû ve secde edin, Rabbinize kulluk edin. Umulur ki bu vesileyle kurtuluşa erersiniz.*”¹²⁹

Ancak yukarıda da zikredildiği üzere bazı fırkalar her ne kadar kendi iman görüşlerini kitap ve sünnete dayandırdıklarını söyleseler de bu iddiaları nassların zahiri manalarına aykırı düşmektedir.Nihai olarak kişi Allah dilerse ben Müslümanım demeli ve bu anlamdaki tevekkülünü de ortaya koymalıdır.

¹²⁶ Mâide 6/41.

¹²⁷ Ebu Davud, Edeb, 270.

¹²⁸ Abdulaziz, **a.g.e.**, s. 456.

¹²⁹ Tevbe, 10/112.

İKİNCİ BÖLÜM

2.BAKARA SÛRESİNDE TEVHİD

2.1.Bakara Sûresinde Tevhîde Dâir Ayetler

Bu sûrede Allah'ın Vahdaniyyet'ini anlatan ve ibadetin sadece O'na has kılınması gerektiğine dair birçok ayetler mevcuttur. O, bu âlemde cereyan eden her şeyin sahibi ve idare edicisidir. Bu sûrede Allah'ı Esmâ-i Hüsnâ'sını izah eden, kemal sıfatları ve insanlara ya da yaratılmışlara ait olan bütün özelliklerden münezzeh oluşundan bahsedilir.

Aynı zamanda Ehl-i Kitab'ın bâtil (tahrif edilmiş) akidelerine cevaplar verilirken özellikle Yahûdîlerin akide alanındaki yanlışları düzeltilir. Sûrede Değınilen en önemli konulardan birisi de kafir ve münafıkların durumudur. Onların batıl inaçları çok güzel teşbihlerle anlatılmış ve iç yüzü isbat edilmiştir. Münafıkların esasında Allah'ı değil kendilerini aldattıkları nazara verilmiştir.¹³⁰

2.1.1. Akfî Deliller ile Alakalı Ayetler

Kur'ân, Allah'ın ulûhiyyetini gerçek anlamıyla kavraması için insanların vicdanlarına seslendiğ gibiaynı şekilde tabiatta bulunanmûcizevi ayetleri ile de kişinin aklına hitap ediyor. Sonu olmayan bu âlemin yaratıcısı hakkında düşünmeye kişiyi teşvik ediyor.Kur'ân ilimleri ile aklın mantığın uyuştuğunu diğır dinlerin aksine isbat ediyor.¹³¹

Bu ayetler gücünün nihayeti bulunmayan, işlerini sonsuz hikmetle gören ve bir olan Allah'ın ilmi olmadan bu âlemin idare edilmesinin muhal olduğu hakkında çok çeşitli örnekler sunar. Akla hitap eden bu ayetler, Âlemde Allah'ın varlığını ve birliğini ispatlayan delillerin ışığf altında,O'nun diriltmesi ve öldürmesi, rızık vermesi veiyilere

¹³⁰ Muhsin Demirci, **Kur'ân Tefsirinde Farklı YorumlarTesbitler ve Değerlendirmeler**, İFAV Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2017, c. I. s. 40.

¹³¹ İsmail Mutlu, **Kur'ân'da Herşey Var mı?**, Mutlu Yayınları, İstanbul 2014, s. 52.

mükafat, kötülerini de cezalandıracağına dair akla hitap edennice deliller sunmaktadır.¹³²1.1.1.1. Enfüsi (özel/işsel etmenler) Ayetlerdeki Tevhîde Dair Deliller

Enfüsi delilleri şöyle açıklayabiliriz: Herkes zaruri olarak, kendisinin önce mevcut olmayıp sonradan var olduğunu, yokluktan sonra var olan her şeyin mutlaka bir yaratana ihtiyacı olduğunu, bu yaratıcının ne kendisi ne ebeveyni ne de diğer insanlar olmadığını bilir. Çünkü yaratılmışların böyle bir yapıyı meydana getirmekten aciz oldukları, zaruri olarak bilinen bir husustur. Bu varlıklardan başka olan bir yaratıcının olması lazımdır ki, “bu varlıkları o yaratmıştır” denilebilsin.

Ancak bir kimse burada şöyle diyebilir. Bu müessirin, mevsimlerin, burçların ve yıldızların karakterleri olması niye caiz olmasın? Böyle bir sual ihtimal dahilinde olduğu için Cenâb-ı Hak bunun peşinden, bu şeylerin bir yaratıcı ya ve ihdas edene muhtaç olduğu hususunu çeşitli şekillerde dile getirmiştir örneğin, “*Ki Allah, yeryüzünü sizin için bir döşek, semayı da bir bina yaptı.*”¹³³ Bu ayet ile bir anlamda bu şeylerin ve sizin yaratıcınızın aynı olduğu ifade edilmiştir.

Bizlerde bundan sonraki kısımlarda, konu çerçevesi dahilinde ayet-i kerimleri değerlendirmeye çalışacağız.

2.1.1.1.1. Bakara 3. Ayet (İmkân Delili)

“*Onlar, ğayb’a inanırlar*”¹³⁴

Arapça’da bu kelime çok çeşitli anlamlarda kullanılır. Bu kelimenin çok çeşitli anlamlarının ortak noktası “gizli ve uzak olmak” duyu sınırlarının dışında bulunmaktır.¹³⁵ Aynı kökten türemiş olan kelimelerde de gözden uzak olma ve gizlilik vardır. Ğıybet, ğabe(sık ağaçlı orman), ğayâb(kişinin defnolunduğu) yer anlamlarının tamamında gizlilik ortak noktadır.¹³⁶

¹³² Muhammed Kutub, **Tevhîd**, Çev: Nurettin Yıldız, Risale Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1995, s. 42.

¹³³ Bakara, 2/22.

¹³⁴ Bakara, 2/3.

¹³⁵ İlyas çelebi, **İslam İnancında Gayb problemi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları(İFAV), İstanbul 1996, s. 59.

¹³⁶ Şadi Eren, **Kur’ân’da Ğayb Bilgisi**, 1995. s. 60-61.

Ğayb kelimesi sözlük anlamıyla, gözden kaybolan yani hissi olan için ya da insanın ilminden kaybolan şey için kullanılır.¹³⁷ Ğayb, gözden uzak, duyuların idrakinin dışında ve aklın anlayamayacağı kadar gizli olan şeylerin varlığı içinde kullanılır.¹³⁸

Ğayb terim anlamıyla; görülemeyen değil görünmeyen demektir. Mü'minlerden istenen ğayb'a iman meselesine gelince, onlardan istenen delilsiz, mantıksız ğayba iman etmeleri değil, bilakis delilli ğayba iman etmeleridir.¹³⁹

Müminlerin en belirgin vasfı, ğayba iman meselesidir. Ancak buradaki iman delilsiz, bürhansız ğayb değil, bazı işaret ve alametlerden hareketle ğayba iman mevzuudur.¹⁴⁰

Güneş doğmadan ufku kaplayan kıızıllık, bir süre sonra güneşin doğacağını habercisidir. Bu kıızıllık alameti güneşin doğacağına bir bürhan ve alamettir. Müminlerin ğayba olan imanları işte böylesi kabilden bir imandır. Güneş doğmadan ona iman etmektir, aksi takdirde güneş doğduktan sonra ona herkes iman eder. Müminler ahiret güneşi doğmadan, Allah'a iman ederler. Bu güneş doğduktan sonra iman etmek kişiye fayda sağlamayacaktır. Kişiye lazım olan, ahiret güneşi doğmadan inandığı gibi söz ve amelini de buna uydurmasıdır.¹⁴¹

Ğayb denildiğinde kastedilen, duyuların çerçevesine girmeyen demektir. Ğayb demek yok olmak demek değildir, belirli sebeplerden dolayı görünmeyen, akıl ile sezinlenebilen demektir.¹⁴² Örneğin bir yapıyı gören kimsenin illa da onun mimarını görmesi gerekmez. Onun için ayet-i kerime "*Onlar yaratıcı olmaksızın mı var oldular ya da onlar mı kendilerini yarattılar*"¹⁴³ demek suretiyle kendi kendilerine var olamayacaklarını ve görünmeyen biri tarafından yaratıldıklarını ifade etmektedir.

Bu âlemin kendi kendine vücuda gelmesi söz konusu değildir. Böyle olursa kendi kendisinin sebebi olmuş olur. Bu durumda da âlem kendinden önce var olmuş olacaktır. O halde âlemin kendinden oluşamayacağı anlaşıldığına göre bu illet başka bir tarafından gerçekleştirilmiş olmalıdır. Bu ise Allah'tır. Çünkü bu âlemin yaratılması gibi

¹³⁷ el-İsfahâni, **a.g.e.**, s. 322.

¹³⁸ Mecdü'd-din Ebu's-saâdât el-Mûbârek b. Muhammed b.. Muhammed b.Esir el-Cezerî, **en-Nihâye fî ğarîbi'l-hadîs ve'l-eser**, Kahire h. 1311, c. III. s. 177.

¹³⁹ Elmalılı M.Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'ân Dili**, Hikmet Yayınevi, İstanbul Trs., c. I, s. 164.

¹⁴⁰ Yazır, **a.g.e.**, c. I, s. 164.

¹⁴¹ Said Havvâ (ö.1992), **el-Esas Fi't-Tefsir**, (Çev: Abdüsselam Arı), Kahraman Yayınevi, İstanbul 2009. c.I. s. 28.

¹⁴² el-İsfahâni, **a.g.e.**, s. 322.

¹⁴³ Tûr, 52/35.

akılları yoktan var edecek kör bir kuvvetin olduğunu sanmak kadar imkânsız bir şey söz konusu değildir. Allah’a iman edecek kişinin itmi’nan (tam kanaata) sahip olma manası da ayetten ayrıca anlaşılmaktadır.¹⁴⁴Bu itmi’nân(gönülden kabul etme) melekesine erişene Allah’ın ayrı bir lütfu olarak ğaybın bazı sırları da açılabilir. ¹⁴⁵

Allah’ın vücuda gelen herşeyi daha önceden bilmesi, planlaması ve ona göre vücuda getirmesi açık bir şekilde Allah’ın ilminin bütün gayb âlemini kuşattığını ve bunu gören her göz sahibinin O’nunvarlığına ve birliğine iman etmesi gerektiğinin en açık delillerindendir. Aynı zamanda aklın gerekliliklerindendir. ¹⁴⁶

2.1.1.1.2. Bakara 21. Ayet (İhtirâ Delili)

*“Ey insanlar! Sizi ve sizden evvelkileri yaratan Rabbinize ibadet ediniz ki, takvâ mertebesine vâsıl olasınız.”*¹⁴⁷

İthira delili Kur’ân-ı Kerim’de kullanılan delillerdendir. Şu âlemde görünen ya da görünmeyen, canlı ya da cansız her yaratılmış ihtira(nedensellik ilkesiyle alakalı ve başka bir şeyin neticesinde vücuda gelme) edilmiştir. Her varlığı ihtira eden, bir muhteri(seçen, yaratan, dönüştüren)vardır. Burada da insanın bir daha önceden yok iken belirli sebepler altında kendinden öncekilerin yaratıldığı gibi kendisinin de varedildiği dikkatlere sunulmaktadır¹⁴⁸

Bir görüşe göre ayette geçen “Ey insanlar”! Tabiri Mekke, Ey İman edenler!” ise Medine ehli için kullanılmıştır.¹⁴⁹Allah Teâla bundan önceki ayetlerde mükellef gurupları, yani mü’min, kâfir, münafıkları sayıp bunların hallerini, sıfatlarını akıbetlerini ve her birinin Allah katında cennetlik ya da cehennemlik olmasına sebep olacak hususiyetleri anlattıktan sonra, bu ayette hepsine birden hitapta bulunmaktadır.¹⁵⁰

¹⁴⁴ Eseru’din Ebi Hayyan Muhammed b.Yusuf b. Ali b. Yusuf b,Hayyan h.470, **el- Bahru’l-Muhit, Daru er-Risale el Âlemiye**, Birinci Baskı, Beyrut 2015, c. I. s. 113.

¹⁴⁵ Süleyman Uludağ, **Gaybın Bilinmesinde Keşf ve İlhamın Rolü**, s. 284

¹⁴⁶ Mahmud Ebi’l Hasen en- Nisâbüri, **Bâhiru’l-Burhân Fi Meâni Müşkilâtu’l-Kur’ân** (Çev: Ömer Aydın), İşaret Yayınları, İstanbul 2014. s. 26.

¹⁴⁷ Bakara, 2/21.

¹⁴⁸ Emrullah Yüksel, **Sistematiik Kelam**, İz Yayınları, İstanbul 2005, s. 38.

¹⁴⁹ Ebu Muhammed el-Huseyn bi Mes’ud el Ferra el-Begâvi eş-Şâfiî (h.516), **Tefsîru’l Beğavi el müsemma meâlimu’t-tenzil**,Daru’ Marife, Beyrut1983. c. I. s. 55.

¹⁵⁰ Ebu’l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez- Zemahşeri(ö.538/1144), **el- Keşşaf ‘An Hakâ’iki Ğavâmidü’t-Tenzil ve ‘Uyûni’l-ekâvîl fî Vucûhi’t-Te’vîl**, Mega Basım Yayınları, İstanbul 2016. c. I., s. 254.

Burada “Rab” ifadesinden maksat, müşriklerin iki Rubûbiyyet inancına sahip olmalarıyla ilişkilidir. Birincisi, Allah’ın rablığı, ikincisi ise putların rablığı idi. Eğer buradaki hitap, hususen Mekke Müşriklerine yönelik ise, o zaman “Rabbiniz”den maksat “göklerin, yerlerin ve onların “Rab” diye adlandırdıkları ilâhların Rabbi manasındadır. Bu durumda “sizleri yaratan” ifadesi ayırt edici ve izah edici bir sıfat olmaktadır. Eğer âyetteki hitap bütün fırkalara yönelik ise, o zaman “Rabbiniz” ile hakiki anlam kastedilmiş olur. Bu durumda “sizleri yaratan” ifadesi övgü ve tâzim ifade eden bir sıfat olmuş olur. Hitabın hususen kafirlere yönelik olma ihtimali de bu yorumu imkansız kılmaz.¹⁵¹

“Rab” ifadesinin kullanılması ibadeti hak ettiren şeyin bu sıfat olmasındandır.¹⁵² Allah(c.c.) kendisine ibadet etmenin peşi sıra neden ibadet edilmesi gerektiğini belirten bir ifadeyi kullanmıştır. O da sizin yaratılmanız ve sizden öncekilerin yaratılmasıdır. Bu durum ise Allah’ı bilmenin yolunun düşünme(tefekkür) ve delil getirme(istidlal) olduğunu göstermektedir.¹⁵³

Herkes kendisinin daha önceden bulunmayıp sonradan yaratıldığı hakkında kesin kanaâte sahiptir. Yokluktan vücut âlemine getirilme de ise bir yaratıcının varlığı zorunludur. Kendisini var eden gücün ne kendisi ne anne-babası ne de başka insanlar olmadığını bilir. Çünkü yaratılmış olanların bunu yapmaktan aciz olduğu herkesin malumudur. Bu yaratılmışlardan başka bir yaratıcının varlığı bulunması zaruridir ki “bu varlıkları O var etmiştir” diyebilsin.¹⁵⁴

Ancak kişi bunları yapanın; neden kendi etrafında cereyan eden hadiseler olmasın, diyebileceğinden dolayı Allah ayetin hemen peşine, kendi etrafında devam eden, akıp gelen bütün bu olayların yaratıcısının da kendisi olduğunu hatırlatmaktadır.¹⁵⁵ “O Rab ki, yeri sizin için bir döşek, göğü de (kubbemsi) bir tavan yaptı. Gökten su indirerek onunla, size besin olsun diye (yerden) çeşitli ürünler çıkardı. Artık bunu bile bile Allah'a şirk koşmayın.”¹⁵⁶ Bu ayet vesilesiyle bu olayların da kendisini gösteren deliller olduğunu zikretmektedir.

¹⁵¹ ez-Zemahşeri, a.g.e., c.I. s.260.

¹⁵² Ebû Saîd Nasîrüddin Abdullah İbn Ömer el-Beyzâvî(m.1286), **Tefsîru’beydâvî** (Çev Abdulvehhab Öztürk), Kahraman Yayınları, İstanbul 2011, c. I. s. 76.

¹⁵³ Fahreddin er-Râzi, **et-Tefsîru’l-Kebîr**, Dâru İhya et-Turâs el-İzzî, Beyrut trs. 3.Baskı, c.3. s. 82-98

¹⁵⁴ Râzî, a.g.e., 88-98.

¹⁵⁵ Râzî, a.g.e., 88-99.

¹⁵⁶ Bakara, 2/22.

Sonuç olarak kişinin kalbi tevhid'i yakalamakla huzura erdiği gibi, aklı da tevhid ile huzur buluyor.

Allah bu ayetin muhatabı olan kimseleri, Onlardan önce vücuda getirmiş olduğu insanlarla bir potada topluyor. Yani bütün insanları insan olmasa yönüyle birleştiriyor. İnsanlar ve diğer mahlûklar canlı olma yönüyle birleşiyor. Yani bunların hepsi yaratılma yönüyle tevhidde cem olunuyor.

Allah; yaprakları, dalları ve kökleri ağaçta, milyonlarca hücreyi de insanda, duyma, görme, hissetme, sevmeye, nefret etme vs. duyguları da ruhta tevhid etmiş ve En sonunda da ruhla da bedeni tevhid etmiş ve insanı yaratmış.

İnsan ile etrafında cereyan eden hadiseler arasında münasebet kurmuş. Ciğerleri hava ile mideyi yiyeceklerle, ayakları dayeryüzüyle bağlamıştır. Hasılı bütün yaratmış olduklarını tevhidde birleştirmiştir. Kişinin kalbi nasıl ki tevhidi bulmakla huzura eriyorsa aynı şekilde akılda tevhide ulaşmakla itmi'nâna eriyor. İşte kalb ve akıl kâinattaki bu yaratılmışlık üzerindeki tevhid mührünü görünce müthiş bir huzur halini yakalıyor ve ruhu da imanın derinliklerine nüfuz ederek ahseni takvim sûretinde yaratılmanın sırrını açığa çıkarmış oluyor.

2.1.1.1.3. Bakara 28. Ayet (İhya ve İmate Delili)

*“Ey kâfirler! Siz ölü iken sizi diriltten (dünyaya getirip hayat veren) Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz? Sonra sizi öldürecek, tekrar sizi diriltecek ve sonunda O'na döndürüleceksiniz.”*¹⁵⁷

Süleyman Ateş'e göre; Allah bizler ölümler iken insanları dirilttiğini tekrar öldürüp tekrar dirilteceğini bu ayetle ifade ediyor.¹⁵⁸ Aynı şekilde kişiye cansız varlıklar gibi duygu ve idrakten de yoksun olduğu, hiçbir hayat eserinin üzerinde bulunmadığı dahatırılıyor.¹⁵⁹

“كَيْفَ” (Nasıl), kelimesi aslında soru ve cevap ifade eden gizli bir soru anlamını taşır. Burada anlam, hayret ve inkârı ifade eder. Burada “yanınızda sizi inkâr etmekten alıkoyacak ve imana sevk edecek şeyler varken nasıl Allah'ı nankörce inkâr

¹⁵⁷ Bakara, 2/28.

¹⁵⁸ Süleyman Ateş (ty.), **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul.trs., c. I. s. 126.

¹⁵⁹ Nasır Mekârm eş-Şîrâzi, **el-Emsal fi tefsir kitabillahi el-münezzel**, Muessesetu'l Bâ'siyye, Beyrut 1996. c. I. s. 128.

edebilirsiniz” şeklinde anlaşılabilir. Burada “*küfr*” adeta imkânsız suretinde ele alınmıştır.¹⁶⁰

İnsanı küfürden alıkoyacak şeylerin sağlamlığı veya inkârın bizzat muhal oluşu, adeta inkâr etmenin imkânsız birşey olması gibi görülmüştür. Burada kâfirlerin hallerinin, küfrün ve bu anlama gelecek şeylerin mümkün sonucu olarak ortaya çıkmış olduğu için yadırganmış olması, inkârın kinaye yoluyla yadırganması demektir ki bu, küfrü yadırgama ve red noktasında çok daha kuvvetli ve belâğatlı bir şekilde ayeti kerimenin baş kısmında istifham edatıyla gerçekleştirilmiştir. Bir başka deyişle; onların inkârlarının, üzerinde bulunduğu reddedilince bu yadırgama küfrün varlığını bürhâni bir yolla yadırgama anlamını taşımıştır.¹⁶¹

Bu ayette sanki şöyle bir anlam ifade edilmek istenmiştir; siz daha hayatta yok iken, atalarınızın sülbünde iken, Allah size hayat vermiş, bu hayatın ardından size öldürecek ve tekrar diriltecektir. Bu durumgözünüzün önünde çeşitli şekillerde tekrar ederken, örneğin sonbahar ve kış mevsimlerinde ölümlerin gerçekleşmesi ve her bir zerrenin farklı yerlere dağılmasından sonra yeniden bir araya getirilmesi gibi, istirahat için dağılmış bir askeriye taburunun bir düdük sesiyle bir araya getirilmesi gibi, Allah sizleri bir anlamda istirahat zamanı olarak zerrelere dağıtacak ve İsrâfil(a.s)’ın borusuyla tekrar diriltecektir demektir. Ayetin başındaki soru edatı ile sanki inkar edenlerbu suretle azarlanmaktadır.¹⁶²

Bu ayet göklerin ve yerin düzeni, hayatın devam ve saadetini temin ettiğini ifade eder. Bu ayeti kerimede sayılanlara bakıldığında ve nimet olma yönleri göz önünde bulundurulursa, onları verene inanmayı ve şükretmeyi de icap ettirir, çünkü nimetleri ihsan edene karşı nankörlük, nimetlere karşı bir küfürdür, bu ise aklen haram statüsünde değerlendirilir. Görüldüğü üzere ayetin başı ve son kısmı nimetleri hatırlatma ve kınama yönündedir.¹⁶³ Bu verilenlerin hakikatine bakıldığında, bu ayetinbaşlangıç ve sonu Allah’ın varlığını ortaya koyan bürhanlardandır.

Allah insanlara nice nimetler bahşetmiş, Meleklerin dahi erişemeyeceği bir mertebenin yolunu insanlara açmıştır(Bu nimet,ayette konu edilen kimseler, ayetin

¹⁶⁰ ez-Zemahşeri, **a.g.e.**, c. I, s. 332.

¹⁶¹ ez-Zemahşeri, **a.g.e.**, c. I, s. 334.

¹⁶² Ebu Ali b Hasan et-Tabresi, **Mecmâu’l beyan fi tefsîri’l-kur’ân**, Muessesetu’l-A’lemiyye, Beyrut 1995, c. I. s. 141.

¹⁶³ Muhammed Hüseyin Tabatabaî, **el-Mizan fi Tefsîr-il Kur’ân**, Çev: Vahdettin İnce, Kevser Yayınları İstanbul 2001, c. I. s. 179.

ilkmuhatabı olmalarıyla birlikte, herkes içindir). Bu kadar büyük bir nimet mukabilinde Onlar'ın nankörlüklerinin çirkinliği açığa vurulmuştur.¹⁶⁴

Ayeti kerimede “*nasıl inkâr edersiniz*” ibaresi, sizlere bu kadar çeşit nimetleri ikram eden rabbinize karşı nasıl nankörlük edersiniz demek suretiyle bir hayreti de ifade eder. Haliniz böyle iken nasıl inkâr edersiniz.¹⁶⁵

Çünkü sizler ölüyken, sizin bedeninizi oluşturan atomların her birini âlemin çeşitli yerlerinden özel bir şekilde toplayıp manevi bir kalıba oturtan, her bir uzvunuza belli bir sınır koyan ve her birini yaratma aşamalarında bir sonraki aşamayı bir öncesine göre daha mükemmel yaparak insanın acayip yaratılışına dikkat çeker. Sizi böyle acayip bir surette yaratan Rabbini nasıl inkâr edebilirsiniz diyerek onların bu halleri taaccüple karşılanmıştır. Kinaye yollu soru sormayla da bu mana pekiştirilmiştir.¹⁶⁶

Ayrıca bu ayet-i kerime ğafir suresinde bulunan “Bizi çiftler çiftler diriltti ve öldürdü.” şeklinde gelen ayetle beraber düşünülmelidir.¹⁶⁷

Yukarıda anlatılanlar nimetin karşılığı şükür ve ibadet olması gerektiğini muhataplarına ifade etmektedir. Ancak onların buverilenler karşısında teşekkür yerinde inkara kalkışmalarının ne kadar hayret edilecek bir şey olduğu gerek mana gerekse nahiv kuralları gereği ifade edilmiştir.

2.1.1.1.4. Bakara 55-56. Ayetler (İmkân ve İhya-İmâte Delilleri)

*“Ya Musa! Allah'ı apaçık görmedikçe sana inanmayacağız” demiştiniz de gözleriniz göre göre sizi yıldırım çarpmıştı. “Ölümünüzden sonra, şükredesiniz diye sizi tekrar diriltmiştik.”*¹⁶⁸

Beni İsrail yüzyıllar boyunca köle olarak kullanılmaları sebebiyle, kendi ruhlarında bir çöküntü meydana gelmiştir. Ve bu çöküntü onları Allah'ı açıktan açığa görme duygusuna sürüklemiştir. Kendilerini, bu halde olmalarına rağmen Musa (a.s.) ile

¹⁶⁴ Ebi Hafs Ömer b. Ali b. Âdil ed-Dımaşki (h. 880), **el-Lübâb fî Ulûmi'l-Kitab** (Tahkik ve Tahkik Âdil Ahmed Abdulmecid- Ali Muhammed Muavved), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye., 1. Baskı., Beyrut-Lubnan 1998. c. I. s. 528.

¹⁶⁵ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî(h.125), **Fethu'l-kadîr el-câmi beyne fenni'r-rivayeti ve'd-dirâyetî min ilmi't-tefsir**, Daru el-Vefa, ikinci baskı, Mansûra 1997, c.I. s. 151.

¹⁶⁶ Şerafeddin b. Hüseyin b. Abdullah et-Tîbî, **Futuhu'l-ğayb fî'keşf'i an kınâi er-rayb**, Masrif Ebu Dabi, Ürdün 2013. c. II. s. 413.

¹⁶⁷ İbn-i Cerir et-Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1999, c. I, s. 268.

¹⁶⁸ Bakara, 2/55-56.

bir tutmaya kalkışmışlar. Madem sen gördün ve kelamına muhatap oldun bizler de görmek istiyoruz dediler. Hâşâ Allah'ı mahluk olan şey gibi addettiler, kendilerine verilen bunca nimet karşısında hala idraklerini kullanamamışlar. Başlarına gelen yıldırım karşısında bir anlamda onların yaptıkları putların gönderemeyeceği musibeti gördüklerinde bir anlamda akılları başlarına gelmiş, bu sayede yeniden diriltilmişlerdir.

Bu ayet-i kerimelerden önce İsrailoğullarına bahşedilen bazı nimetlerden bahsedilmiş daha sonra onların bu anlamdaki nankörlükleri nazara verilmiştir. Bu kadar ihsan edilen nimetlerden sonra *“Allah'ı açıkça görmeden iman etmeyeceğiz”* demeleri büyük bir nankörlüktür. Halbuki “ayn”ın mertebeleri vardır. İllaki bu beden gözüyle O'nu idrak etmeye çalışmak gerekmez. Çünkü tekâsür sûresinde *“cehennemi aynel yakingöreceksiniz”*¹⁶⁹ derken bu hususa işaret edilmiştir.¹⁷⁰

Kişi ile Rabbi arasında herhangi bir nimet olmaksızın Allah'ın zatını görmeye çalışması aslında nimete karşı nankörlük etmektir. İşte Onlar böylesi bir şeye yeltenmiş ve güçlerini aşan bir şeyi talep etmişlerdi.¹⁷¹

İnsanın hissiyatı(görme, duyma vb.) bu âlemde belli bir sınır dahilinde yaratılmıştır. Dolayısıyla her şeyi görmeye müsait değildir. Akıl ve diğer duyu organlarımız Allah'ı kavrama noktasında aciz bırakılmışlardır. Bu durum şu ayetlerde vurgulanmıştır.

*“Gözler onu ihâta edemez, O gözleri ihâta eder...”*¹⁷²

*“Beni katiyyen (bu dünya itibariyle) göremezsinlâkin dağa bak, eğer o yerinde durabilirse, sen de beni göreceksin...”*¹⁷³

Ayette, İsrailoğullarının bir muhali talep ettikleri görülmektedir,ancak bu durumun gerçekleşmesi bu dünya için söz konusu değildir, ancak burada böylesi bir durumun akli ve mantıki izahlarını yapılmaya çalışılacaktır.

Yukarıda ifade ettiğimiz üzere gözün sınırlı olması şöyle izah edilebilir: Allah'ı görebilmenin bu âlemde can gözüyle değil akıl ve kalp gözüyle görülebilmesi düşünülebilir. Örneğin kişi çoğu zaman soyut kavramlar üzerinde hüküm sahibi olabilmek için somut kavramlardan hareket eder. Giyim kuşamı aynı olan iki kişi

¹⁶⁹ Tekâsür, 102/7.

¹⁷⁰ Şehâbeddin Ahmed b. İsmail el-Kûrânî, *Ğayetü'l-Emâni fî Tefsiri'l-Kelâmi'r-Rabbâni*(h. 893), Daru'l-Hadara, Riyad 2018, c. I. s. 198.

¹⁷¹ Abdülkerim el-Kuşeyri, *Letâifu'l-İşârât*, Çev: Mehmet Yalar, Harf Yayınları, İstanbul 2012, c. I. s. 88.

¹⁷² En'âm, 6 /103.

¹⁷³ A'râf, 7/143.

düşünelim, bunlardan birisi akıllı ötekisi değil. Bunlardan akıllı olanın hangisi olduğuna hal-hareket ve konuşmalarına bakarak karar verilir, halbuki karar verilen şey, soyut bir kavramdır. Bu, gözle görülemeyen akıl ile alakalı, zerre kadar şüphe yoktur.

Yani kişi icraata bakarak karar verir. Ucu bucağı bulunmayan âlemdeki faaliyetlerin arkasında da elbette bu can gözüyle görünmeyen biri hakkında kişide kesin bir kanaat hasıl olur. Bu şekilde kabul etmek aynı zamanda iman gereğidir.¹⁷⁴

Göz sınırlı yaratılmıştır. Örneğin belli bir ölçme kapasitesine sahip bir kantara çekebildiğinden fazla yük konulduğunda o, yine kapasitesi kadarını gösterebilecektir. Fazla olan kısım terazide görülmediği halde onun yokluğu hakkında herhangi bir iddiada bulunulamayacaktır. Göz de aynen öyledir ve kapasitesi kadarını ölçebilmektedir.

Göz aynı zamanda bir bakteriyi, telden geçen elektriği, bulunan ortamdaki radyo ve telefon dalgalarını, birbirini iten ve çeken mıknatıs kuvvetlerini görememekle birlikte bunlarının varlığı hakkında herhangi bir şüphe içinde bulunmamaktadır. Aslında gören de göz değildir, aksi taktirde insanlar rüya göremezlerdi.

Gözün ve diğer duyguların sınırlı olarak yaratılışları bir anlamda insan için nimet sayılmaktadır. Aksi halde hayat yaşanılmaz olacaktı. Göz her şeyi görse, kulak her türlü sesi işitebilse hayat yaşanılmaz olacaktı. İşte burada Allah'ın nimetlerinin bir anlamda hatırlatılması vardır.¹⁷⁵

Allah zaman ve mekân ile mukayyet bulunmadığından dolayı, kişinin zaman ve mekanla sınırlı olan duygusuyla onu görmek istemesi bir anlamda kendi içinde bir paradigma (çelişki) oluşturmaktadır. Sonsuz kabul edildikten sonra sonu ve sınırı olanla O'nu anlamaya ve görmeye çalışmak haliyle tezat oluşturacaktır. Zira belli bir cihette bulunması mümkün olmayan bir şeyin görülmesi imkansızdır ve Allah'ın görülmesini (bu âlem için) mümkün gören kimse, onu cisim ve araz kategorisinde değerlendirmiş olur.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Reşid Hatib el-Mevsili(h.1400), *Tefsiru'l-Kur'âni'l-azim el-Musemma evlâ mâ kîle fi ayâti't-tenzil*, Birinci Baskı Ervika Yayınları, Ürdün 2014. c. IV. s. 99.

¹⁷⁵ Muhammed Abduh- Muhammed Reşit Rıza, *Menar Tefsiri*, Ekin Yayınları, Çev: Mehmet Erdoğan, Ali Rıza Temal, Harun Ünal, Niyazi Beki, Nusret Bolelli), İstanbul 2011, c. I. s. 444.

¹⁷⁶ ez-Zemahşeri, *a.g.e.*, c. I., s. 382.

Allah'ın zati sıfatlarından bulunan “Muhalefetun lihavaıs” bu anlamda hatırlanmalıdır. Önce, yaratanın hiçbir şeye benzemeyeceğini kabul edip daha sonra yarattığı bir şeye benzeyecek şekilde düşünmek, çelişki oluşturmaktadır.

Bu çeşit düşünceye sahip insanlar her zaman her şeyi gözleriyle görmek istemektedirler, güncelde ise her şey laboratuvarında tespit edilmelidir diyenlerdir, sahip oldukları aklı bu alanda ispat etmeleri söylendiğinde ise ikna edici bir cevap verememektedirler. Onlar için şöyle denilebilir; her şeyi maddi âlemde arayanların akılları gözlerine inmiştir göz ise manevi sahada işlememektedir.

İman denilen mevzu göz ile tasdik edilecek bir durum değildir. İman, göz ile görüp, akıl süzgecinden geçirdikten sonra kalp ile tasdik edip, dil ile söylemektir. İman denilen şey, sonsuza kalp aynasıyla inanmaktır. Örneğin bir cisim aynaya tutulduğu anda aynada belli bir mesafe oluşmaktadır. Bu ayna, aynı anda milyon kilometre uzaklıktaki güneşe tutulduğunda ise bu uzun mesafe aynı anda ayna içinde oluşmaktadır. Sonsuz olana iman etmeyi bir derece böyle anlaşılabilir.

Bu ayet insanın farklı hal ve durumlarını ve Allah'ı bilme hususundaki en önemli konuları bir araya getirmiştir. İnsan iman noktasında yükseleceği zaman anlayışları sadece gördüklerinden ibaret kalmaz. Aksine akılla, görünmeyen üzerine düşünmeye başlarlar. Duymadıkları, işitmedikleri halde huzur hallerini elde ederler.

Tam tersi durumda ise idraklerini kullanamaz, manen kör olur. Sadece gözün gördüğüne iman etmek isterler. Kendilerine isabet edecek sıkıntılar bizzat gelmedikçe iman etmezler. Ancak musibet geldiğinde ise iş işten geçmiş olur. İşte bunlar görmedikleri bir ilâha iman etmeyip kendi elleriyle yaptıklarına tapınmak isterler. Kendi ilâhları ile aralarında herhangi bir perde olsun istemezler.¹⁷⁷

Bu tip kimselerin gözünde manevi değerler, görünmeyen her şey, sadece vehim olarak kabul edilir. Tapınmak için madde cinsinden bir şey bulamazlarsa, onları yapıp onlara tapınmak isterler. Ondan medet beklerler. Çünkü insanda ibadet ihtiyacı fitri bir duygudur. Kişi buna lakayt kalamaz. Fakat gerçek ilâhi göremeyince, manen kalbinden ve idrakinden güç alamayınca sadece gözlerin gördüğü şeylerden,

¹⁷⁷ İbn İshak İbrahim b. Siri ez-Zeccac(h.311), **Meâni'-Kur'ân ve îrâbihi, Âlemu'l-kitab**, Beyrut 1988., c. I. s. 137.

tutabildiklerinden güç almak isterler.¹⁷⁸ Kişi ahirette görebileceği bir durumu bu âlemde istemektedir.¹⁷⁹

Cenab-ı hakkı mutlak anlamda görmemek ya da görememek söz konusu değildir. O kendini görebilecek gözler yaratmaya güç yetirendir. Bu dünya itibariyle bizlere verilen gözlerle onu görmek mümkün olmayabilir ancak bize gerekli olan O’nu görmeden iman etmektir. Bize fayda sağlayacak olanda budur.¹⁸⁰ Bizim dünyada yararımız O’na gıyabında iman etmek, aklî ve kalbî şehadetle bağlanmaktır. Kişinin kendi ahvalini O’nun emir ve yasakları çerçevesinde şekillendirmesidir.¹⁸¹

Netice olarak şunu söylemek gereklidir. İnsanlar önceleri atomlardan kendi elleriyle oluşturdukları putlara tapmaktaydılar ancak günümüzde ise putların yapı taşı olan atomlara bir ilâhlık vasfı vermeye çalışmaktalar. Bir anlamda putperestlik şekil değiştirmiş durumda ama tarihten bugüne bütün güncelliğini korumaktadır. Önceden insanlar sahradaya da diğer dış mekanlarda puta taparlarken günümüzde ise putçuluk laboratuvar ortamına taşınmıştır.

2.1.1.1.5. Bakara 72-73. Ayetler (İmkân ve İhya Delilleri)

*“Siz bir kimseyi öldürmüş ve bunu birbirinize atmıştınız; oysa Allah gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktı. Sığırın bir parçasıyla ona vurun dedik. İşte böylece Allah ölüleri diriltir ve aklınızı kullanasınız diye size ayetlerini gösterir.”*¹⁸²

Bu ayet-i kerimede ise enfüsi bir delil olarak kişinin diriltmesi ve bundan dolayı bu işi yapan zâtın bulunduğu dâir delil barındırmaktadır. Bundan sonra ölülerin nasıl diriltildiği kendilerine gösterilmiş, yeniden dirilme hakkında herhangi bir şüphe içinde bulunmamaları onlara ifade edilmiştir. Allah Teâla alışageldiklerinin dışında bir diriltme biçimini kendilerine göstermiştir. Sizler yeniden dirilmeyi aklınıza sığdıramıyordunuz. İşte Allah gözünüzün gördüğü şekliyle de diriltmeye güç yetirendir. Bunu kabullenemeyişiniz idrakinizin zayıflığından dolayı idi.¹⁸³

¹⁷⁸ Yazır, a.g.e. c. I. s. 357.

¹⁷⁹ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî (h.333), **Te’vilatü’l-Kuran**, Çev: Bekir Topaloğlu, Alfabe Yayınları, İstanbul 2019, c. I. s. 160.

¹⁸⁰ Yazır, a.g.e., c. I, s. 357.

¹⁸¹ Abdurrahman b. Muhammed b. Mehluf Ebi Zeyd es-Seâlîbî(h.875), **Tefsiru’s-seâlîbî el müsemma bi’l-cevâhiri el-hisan fi tefsiri’l Kurân**, Daru İhya, Beyrut Trs. c. I. s. 239.

¹⁸² Bakara, 2/72-73.

¹⁸³ Yazır, a.g.e., c. I. s. 323.

Halbuki ortada hiçbir örnek olmadığı halde diriltmeyi yapan yeniden insanı yaratmaya kadirdir. Bu vesileyle Allah hakkındaki şüpheleri giderilmiştir.

Zikredilen ayeti kerimelerde kişilerin Allah ile ilgili düşüncelerinde bir problem olduğu görülmektedir. Allah inancında meydana gelen zayıflık diğer iman esaslarındaki zayıflıklara da neden olmaktadır. Bu alanda meydana gelen gevşeme ya da zayıflık durumu, sorumluluktan kaçınma, bahane uydurma, kalp hastalığı vs. gibi problemlere temel teşkil etmektedir.¹⁸⁴

Konuyla alakalı diğer bir değerlendirme ise şöyle yapılabilir. Mısır, çölün bir bölümünü teşkil etmiştir. Nil nehrinin bereketiyle gayet verimli bir arazi hükmüne geçtiğinden, o cehennemi sıcaklığın komşuluğunda şöyle cennet gibi bir mevkiinin bulunması, çiftçiliği, etrafında makbul bir duruma getirdiğinden ve o beldenin sakinlerinin tabiatına öylesine işlemiş durumdaydı ki, çiftçiliği kutsanacak bir hale getirmişlerdi. Ziraata vasıta olan sığırı, takdis etmiş ve ilâhlık payesini ona verdiklerinden, sığıra kutsiyet atfetmişler.

Bu zaman diliminde İsrailoğulları dahi orada bulunuyorlardı ve tabiatlarına işleyen sığırın sevgisinden hisse aldıkları buzağıya tapmalarından anlaşıyordu. İşte, Kur’ân-ı Kerim, Hz. Musa (as.)’ın peygamberliğiyle, o toplumun damarlarına işleyen “icl” sevgisini bir sığırın kesilmesiyle insanlara ders veriyor ve sizlerin tapmak istedikleri o sığırın ilâh olamayacağını bu şekilde onlara anlatıyordu.¹⁸⁵

Hatta sığırın renginin, onların ısrarları neticesinde sarımtırak bir renk olarak belirlenmesi onların altın ve dünya malına olan tamahlarının da önüne bir set olması bakımından manidardır.

2.1.1.1.6. Bakara 243. Ayet (İhya ve İmâte delili)

*“Binlerce insanın ölüm korkusuyla diyarlarında çıktıklarını bilmedin mi? Allah, onlara ölün dedi sonra onlara hayat verdi.”*¹⁸⁶

Bu ayet israiloğullarının çeşitli imtahanlar karşısında Allah’a itaat etmeleri gerektiğini, her ne başlarına gelirse gelsin sabretmeleri gerektiğini ifade ediyor. İsyan

¹⁸⁴ Seyyid Kutub, **Fî zılâli’l-Kur’ân**, Hikmet Yayınları, 3. Baskı, İstanbul Trs., c. III, s. 164-165.

¹⁸⁵ Nursi, **a.g.e.**, s. 414.

¹⁸⁶ Bakara, 2/243.

etmeleri halinde uğradıkları imtihanın büyüklüğünü de nazara veriyor. Bir yandan onları itaate çağırırken diğer yandanda ibretlik bir diriltme hadisesini konu alıyor.¹⁸⁷

Ayet onların ölümlerinin ardından yeniden dirilmelerine işaret etmektedir. Buna kesin olarak iman etmek gerekir. Çünkü yeniden dirilmek mümkün olan şeylerdendir. Yeniden diriltmenin mümkün oluşu şundan dolayıdır. Çok çeşitli maddelerin bir araya gelmesi olası bir olaydır. Aksi takdirde o şeyin önceden de vücut bulması söz konusu olamazdı. Bu bahsettiğimiz durum ne zaman vuku bulursa, yeniden dirilmenin imkânı da bulunmuş olur. Dolayısıyla Allah ne zaman, olabilecek bir şeyin vukuundan haber vermiş ise Ona iman etmek gerekir. Ayet-i kerimenin baş kısmındaki soru edatı hayret amaçlıdır.¹⁸⁸ “Hayrete düşmedin mi?”¹⁸⁹ teşvik içindir. Bu ifade sadece soru kalıbından ibarettir, çünkü gerçekte soru sormak Allah’a nisbet edilmez¹⁹⁰.

Söz konusu kimseleri ölümlerinden sonra diriltmekle hem onlar hem de sonrakiler onlardan ibret alsınlar da kurtulsunlar diyedir.¹⁹¹ Çünkü hayata son verip onu yeniden diriltmeye kadir olan Allah’tır.¹⁹²

Allah’ın burada onlara “ölün” demesi, Allah’ın orada bulunan her biri için bir anda tecelli eden iradesinin ortaya çıkmasıdır. Bu ifade bir efendinin itaatkâr hizmetkârına vermiş olduğu emir gibidir. Hepsini bir anda çok az bir zaman diliminde hızlı bir şekilde öldürmesine işaret etmektedir. Bunu da şu ayet ifade etmektedir: “*Allah bir şeyin olmasını murad ettiği zaman ona sadece ol, der. O da hemen olur.*”¹⁹³ Bu vesileyle onların başlarına gelen bu hadiseden dolayı ibret alsınlar, basiret gözlerini açsınlar ve Allah’ın tek ve bütün güç ve kudretin elinde olduğunu bilsinler diyedir.¹⁹⁴

¹⁸⁷ Zeynep Gazzâli el-Cübeyli, **Kur’ân’a Bakışlar** (Thk. Abdulhey el- Fermâni, Çev: Ali Akpınar), Uysal kitabevi, Konya 2003., s. 112.

¹⁸⁸ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim, Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, **Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri**, , Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007, c. I. s. 206.

¹⁸⁹ Celaleddin el-Mahalli, Celaleddin es-Suyuti, **Celaleyn Tefsiri**, Yasin yayınevi, İstanbul 2005, c. I, s. 243.

¹⁹⁰ Muhammed Mahmud Hicâzi, **et-Tefsîru’l- Vâdih**, Çev: Mehmet Keskin, İstanbul trs. s. 193.

¹⁹¹ Ebû’l-Berekât en-Nesefi, **Medâriku’t-tenzil ve hakâiku’t-te’vil**, Dar’u-İbn-i Kesir, 6.Baskı, Dimaşk 2013, c. I, s. 202.

¹⁹² Kutub, **a,g,e.**, c. I, s. 537.

¹⁹³ Yâsîn, 36/48.

¹⁹⁴ Ebussuûd, **İrşâd’ı Aklı Selim İlâ Mezâyây-ı Kitab-il Kerim**, Boğaziçi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2006, c. II. s. 644.

Allah onların peygamberine onları çağırmasını emretti. O'nun çağırması üzerine onlar tek biri kişinin uyuyup uyanması gibi yeniden dirildiler.¹⁹⁵

Ayeti kerimede insanların binlercesinin bir anda öldürölüp daha sonra tekrar diriltilmeleri başlı başına tevhi di gösteren bir delildir. Bu kadar kişinin ölümünden sonra onların tekrar diriltilebilmesi nihayetsiz kuvvet ve kudrete sahip birinin varlığıyla mümkündür. Bu durumu şu ayet ifade etmektedir;

*“(Ey insanlar!) Sizin yaratılmanız ve tekrar dirilmeniz tek bir nefsin yaratılması ve tekrar dirilmesi gibidir. Şüphesiz Allah işitendir, görendir.”*¹⁹⁶

Cenâb-ı hakkın yaratmasında kendisi için bir zorluk yoktur. O'nun için binlercesini yaratmakla bir tanesini yaratmak aynıdır. Koca denizde bir tahta parçasını batırmadığı gibi yüzlerce ton ağırlığındaki gemileri batırmayan güç aynı güçtür. Bir çiçeğı ve baharı yaratmak onun için aynı kolaylıktadır.

2.1.1.2. Âfâki (Nesnel/Dışsal etmenler) Ayetlerdeki Tevhîde Dâir Ayetler

2.1.1.2.1. Bakara 22. Ayet (Gaye ve Nizam delilleri)

*“O Rab ki, yeri sizin için bir döşek, göğü de (kubbemsi) bir tavan yaptı. Gökten su indirerek onunla, size besin olsun diye (yerden) çeşitli ürünler çıkardı. Artık bunu bile bile Allah'a şirk koşmayın.”*¹⁹⁷

Ayette iman mevzuunu en büyük bir temel alan tevhi d akidesi üzerine inşa ediyor. Bu gerçeğı de kainattan manzaralar sunmak suretiyle destekliyor.¹⁹⁸

Kur'ânda Allah'ın varlığına ait afaki delil olarak yeryüzünün insana döşek olarak inşa edilmesinin bu tür şeylerin kendi kendine olamayacağıının, bilakis bir yaratana muhtaç olduğunu nükteli bir şekilde ifade etmiştir. Nitekim eşyanın sebeplere verilmesi şirkin bir çeşididir. Gök yüzünün de insanlar için çatı olduğı zikredilmekle de afaki bürhanlardan en incesine işaret edilmiştir. İnsanların istifadesine uygun yapmış ve kullarını burada yaratmış, istifade edecekleri her şeyi de burada var etmiştir. Bu âyet;

¹⁹⁵ Mukatil b. Süleyman, **Tefsir-i Kebir**, Çev: M.Beşir Ersoy, İşaret Yayınları 1. Baskı, İstanbul 2006, c. I s. 204.

¹⁹⁶ Lokman, 31/28.

¹⁹⁷ Bakara, 2/22.

¹⁹⁸ Kutub, **a.g.e.**, c. I. s. 316.

insanlar onun üstünde her türlü rahat eder eğer o olmazsa ne yapardı, işlerinin nasıl görür, nasıl rahat ederdi, gibi anlamları da içermektedir.¹⁹⁹

Şîrâzi (ö.710/1311) bu ayetin bilimsel yönünün yanı sıra ibret olması gerektiğini nazara vererek bu ayetteki, “*Arzı size döşek, semayı binanıza çatı yapmış...*”²⁰⁰ ifadesini şöyle izah etmeye çalışmıştır: İnsan kendinin ihtiyaç duyduğu şeyler üzerinde bir tefekkür etse görecektir ki, o’nun her türlü ihtiyaçlarının giderildiği bir ev, üs tarafında evini koruyan ve yıldızlarla süslenmiş bir çatı, insan da o evde oturan ev sahibi gibidir. Bütün bu kendine sunulan hizmetlerin kendi kendine olamayacağı ve bunun üzerinde tefekkür ve teşekkür edilmesi gerektiğini anlayacaktır.²⁰¹

Şîrâzi, aynı zamanda insanın ve âlemin yaratılmasını ele alırken herşeyde Allah’ın yaratıcı olması yönüne dikkat çekmiş, fiilden fâile, götürme yönünü vurgulamıştır.²⁰²

Dünyanın bu yönü göz önünde bulundurulduğunda kişilerin birbirinin mallarına bakmasının da hiçbir anlamının olmadığı görülecektir. Aslında insanlık büyük bir ailenin fertleri gibi burada yaşamaktadır. İşte bu nazarla bakılabilirse, nasıl bir Allah’ın kulu olduğu anlaşılacaktır. İnsanlar bu büyük evde otururken semasından indirilenden, bu vesileyle topraktan çıkan ürünlerinden nasiplenirler. Allah’ın birliği hakkında akıl yürütür.²⁰³ Rabblarının ne kadar şefkatli olduğunu anlarlar.²⁰⁴

Âlûsi (ö. 1270/1284)²⁰⁵ bütün şeylerde Allah’ı gösteren deliller bulunduğunu hatırlatır.²⁰⁶ Meyvelerin topraktan su ile çıkarılmasının mânâsı, Allah Teâla’nın tıpkı

¹⁹⁹ Yazır, **a.g.e.**, c.I. s. 266.

²⁰⁰ Bakara, 2/22.

²⁰¹ Kutbüddîn Mahmûd b. Mes’ûd b. Muslih el-Fârisî eş-Şîrâzî eş-Şâfiî (ö. 710/1311), **Fethu’l-Mennân fî Tefsîri’l-Kurân** (Süleymaniye kütüphanesi, Hekimoğlu, numara 116., varak 107b-111a)

²⁰² Resul Ertuğrul, **Kutbüddîn eş- Şîrâzî ve Tefsîri**, Gece Kitaplığı Yayınları, 1. Basım, Ankara 2017., s. 185.

²⁰³ Nursi, **a.g.e.**, s. 428.

²⁰⁴ Yazır, **a.g.e.**, c.I. 266-267.

²⁰⁵ Asıl adı Ebû’s-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî’dir 1217’de (1802) Bağdat’ta doğdu. Nesebi baba tarafından Hz. Hüseyin’e, ana tarafından Hz. Hasan’a ulaşmaktadır. Hülâgû’nun Bağdat’ı istilâsı üzerine oradan göç edip Fırat nehri üzerindeki Âlûs adasına yerleşmiş olduğu için Âlûsî nisbesiyle anılan ve birçok âlim ve edip yetiştiren bir aileye mensuptur. Reisülmüdderrisîn olan babasından arap dili, hanefî ve şâfiî fikhı ile hadis okudu. Devrin meşhur âlimlerinden ders aldı. On üç yaşında kitap yazmaya ve ders okutmaya başladı. Birçok medresede ders verdikten sonra Saltanat-ı Dâr-ı Âliyye müderrisi unvanını aldı. Birçok eserinin yanında Rûhu’l-me’ânî fî tefsîri’l-Kur’ânî’l-‘azîm ve’s-seb’i’l-meşânî. Adlı tefsiri yazmıştır. Bağdat müftülüğü yapmıştır Beş oğlundan dördü eser sahibi âlimdir. Muhammed Eroğlu, “Âlûsî, Şehâbeddin Mahmud”, DİA, <https://islamansiklopedisi.org.tr/alusi-sehabeddin-mahmud> 1989, Erişim Tarihi: (03.03.2019).

çocuğun yaratılmasında erkek spermini sebep ve madde kılması gibi suyu da meyvelerin çıkması için sebep ve madde kılmış olmasıdır. Bununla beraber Allah Teâla, tıpkı cinslerin ve maddelerin bizzat kendilerini yaratmış olduğu gibi, bütün cinslere dahil olan varlıkları hiçbir sebep ve madde olmadan da yaratmaya kâdirdir. Ancak onun varlıkları yaratma –onları aşamalı bir şekilde bir halden diğerine, bir mertebeden diğerine intikal ettirme– konusunda türlü hikmet ve gerekçeleri vardır ki, varlığı bu hikmet ve gerekçeler uyarınca sürekli olarak yeniler.

Bu yenilenme de melekler ve basiret nazarı ile bakmasını bilen kullar için ibret ve sahih tefekkür vesilesi olur; onların daha ziyade mutmain olmalarına, ilâhi kudretin muazzamlığı ve ilâhi hikmetin esrarengizliği konusunda kalplerinin daha bir huzur içinde olmasına sebep olur. İşte bütün bunlar varlığı ani bir şekilde, hiçbir aşama ve hiyerarşik düzen olmaksızın yaratma durumunda söz konusu olmayacak hallerdir.²⁰⁷

Böylece, bütün bunların kullar için ibret vesilesi, Tevhîd ve imana ulaştıracak nazar düzeyine yükselme basamağı, hakkıyla itiraf edip, gereken şükürünü eda edecekleri bir nimet olmasını, kulların hem kendi yaratılışları hem de üstlerindeki ve altlarındaki varlıkların yaratılışı üzerinde tefekkür etmelerini, bütün bu mahlukattan hiçbirinin herhangi bir şey yaratmaya kâdir olmadığını düşünmelerini ve neticede mahlukatı yaratmış olan ve mahlukata benzemeyen, bir yaratıcının varlığına yakînen iman etmelerini ve bu yaratıcının kâdir olduğu şeylere kâdir olmadığını bildikleri ‘var’lıkları Allah’a ortak koşmamalarını murad etmiştir.²⁰⁸

“Biliyorsunuz/Bildiğiniz halde” ifadesi, sizler sahih ile fasidi, ayırt edebilme kudretine, en ince ve titiz işleri, gizli meseleleri öğrenebilme, gayet isabetli kararlar alabilme kudretine, dehâ ve fetânate sahip insanlar olarak yine de Allah’a şirk koşuyorsanız, artık savunulamayacak bir konumdasınız demektir. Sizi bu muazzam âyetlerle/kanıtlarla, Allah’ın birliğine dair apaçık aydınlatıcı delillerle donatan O’dur, o halde siz de ona ortak koşmayın²⁰⁹

²⁰⁶Şihâbuddîn Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî fî tefsîri’l-Kur’ân’i’l-azîm*, Beyrut 1997, c. I, s. 302.

²⁰⁷ Ebu’l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez- Zemahşeri, *el- Keşşaf ‘An Hakâ’iki Ğavâmidî’t-Tenzil ve ‘Uyûni’l-ekâvîl fî Vucûhi’t-Te’vîl*(ö.538/1144), Mega Basım Yayınları, İstanbul 2016, c. I s. 266.

²⁰⁸ el-Keşşaf, *a.g.e.*, c. I s. 266.

²⁰⁹ el-Keşşaf, *a.g.e.*, c.I. s. 270-272.

Burada “bildiğiniz halde şerik koşmayınız” ifadesinin muhatabı da kafir ve münafıklardır. Çünkü mü’min için böylesi bir şey düşünmek söz konusu olamaz.²¹⁰

Bu ayet anlaşıldığının aksine, Allah’ın varlığından ziyade birliğine delil sayılmaktadır. Çünkü düşünen bir kavmin Allah’ın küçük ve büyük âlemden getirdiği delillere kayıtsız kalınamayacağını göstermektedir.²¹¹ Ayet-i kerimenin sonunda tefekkür edenler için delil bulunması bir bakıma ayeti kayıtlandırmaktadır. Tefekkür etmek düşünmek demektir. Çünkü düşünme olmadan anlama gerçekleşmez. Anlama olmayınca da kabul söz konusu olmaz. Allah’a inanmak O’nun buyruklarını anlamakla gerçekleşir.²¹²

Allah’ın birliğini, eşsiz olduğunun O’nun haricinde başka ilâh bulunamayacağını bahsettikten sonra bütün bu anlatılanların delilleri olmak üzere ayrı ayrı kozmolojik (Tabiatla alakalı) deliller sayılmaktadır.²¹³

Bu anlatılan olayların alelâde olaylar olmayıp özellikle kişilerin günlük hayatından seçilmiş olmasında ayrıca ilgi çekicidir. Buna göre insan her zaman Allah’ın varlığını, tek olduğunu, gücünün sonunun olmadığını gösteren delillerin ortasında yer almaktadır. Âlemden her an mucizevi olaylar gerçekleşmektedir ancak ülfet vesilesiyle bu harikulâde olayları basitleştirmişlerdir.

Tabiattaki bu harikulâde olaylar ve düzenli işleyiş, sadece Allah’ın varlığını değil aynı şekilde tek olduğunu, ilminin ve iradesinin bulunduğunu, yarattıkları üzerinde tasarruf yetkisinin de bulunduğunu ifade etmektedir. O’nun yarattıkları üzerindeki etkisi bir an duracak olsa âlem yok olmaya yüz tutacaktır.²¹⁴

Allah var ve bir olduğu içindir ki tabiat vardır. Aynı şekilde bu kâinat her şeyiyle Allah’ın birliğine ve rahmetine şahittir.²¹⁵

Gözümüz önünde olan bu kadar olaylar, akıl sahipleri için birçok delil teşkil etmektedir. Bu ayetlerde anlatılan hadiseler Allah’tan başka hiçbir kimsenin güç yetiremeyeceği ve tek olarak kabul edilmeye layık olanın Allah olduğunu anlatmaktadır.

²¹⁰Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed bî. Ebu Bekir el-Kurtûbî, *el-Câmi el-Ahkâmü’l-Kur’ân*, Muessetu’r-Risale, 1. Baskı, Beyrut-Lübnan 2006, c. I. s.348.

²¹¹Me’mun Hummus, *et-Tefsîru’l-Me’mun ala menheci’t-Tenzil ve’s-Sahih* Dimaşk 2007, c. I. s. 467.

²¹² Ali galip Gezgîn, *Tefsirde Semantik Metod ve Kur’ân’da “el-Kavm” Kelimesinin Semantik Analizi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2015, s. 99.

²¹³ Karaman vd., *a.g.e.*, c. I. s. 248.

²¹⁴ Karaman vd., *a.g.e.*, c. I. s. 249.

²¹⁵ Kutub *a.g.e.*, c. I. s. 316.

2.1.1.2.2. Bakara 55-57. Ayetler (İmkân Delili)

Hani “Ey Musa, biz Allah’ı açıkça görmedikçe sana kesinlikle iman etmeyiz” demiştiniz de peşi sıra bakarken yıldırım sizi yakalamıştı. Daha sonra şükredersiniz diye Allah sizi yeniden diriltti. “Bulutla sizi gölgelendirdik, kudret helvası ve bildircin indirdik, “verdiklerimizin helal olanlarından yiyin” dedik. Onlar Bize değil, fakat kendilerine yazık ediyorlardı.”²¹⁶

. Bu ayette olduğu gibi diğer bir ayette de inkarcılar Allah’ı bu dünya gözüyle görmek istemişler. Bu taleplerini peygamberden istemişlerdir. Onlardan ve başlıcalarından birisi Firavun olmuştur. Firavun bu talebini yerine getirmesi için yardımcısı Hâman’ayüksekçe bir kule inşa ettirmesini söylemiştir.²¹⁷ (el-Mü’min 40/36-37)

Konuyu aşağıda işlemeye başlamadan önce ifade edilmesi gereken bir hususudur. Tarih boyunca yeryüzünde bozgunculuk ve fesat çıkaranlar olmuştur. Kendilerine bu işi yapmamaları ve Allah’a inanmaları gerektiği telkin edildiğinde ise Allah’ı açıkça görme isteklerini zikretmişlerdir. İsrailoğulların’ın kıssasında da bu durum mevcuttur.

Rivayetlerde vardır ki Allah Beni İsraille sıcak çöl ortamında onları gölgeleyecek ve içlerini serinleten bulutu ve akabinde yağmuru göndermiş. Bildircin eti ve kudret helvasıyla onlara ikramlarda bulunmuştur. Bu vesileyle hem çeşitli nimetlere erişmiş hem de yaşam bakımından daha rahat bir ortama kavuşmuşlar.²¹⁸

Peygamber onları bu nimetlerin karşılığında inanmaya ve şükretmeye davet ettiğinde ise bu açık ayetler karşısında, sadece hisleriyle algıladıklarına inanmak istemişler. ²¹⁹Hisleriyle algıladıklarının haricinde herhangi bir şeyle karşılaştıklarında, işledikleri sadece kaba-saba bir tavır, nankörlük ve bozgunculuk yapmak olmuştur.

Bu insanlar duyuların algıladıklarına inanan, herhangi bir sıkıntı başlarına gelmeyince ona inanmayan ve sürekli oyun bozanlık eden kimselerdir. Böylesi bir yapıya sahip olmaları uzun süre Firavunun Baskıcı yönetiminin altında kalmaları ve bu sebeple tabiatlarının bozulduğunu göstermektedir.

²¹⁶ Bakara 2/55-57.

²¹⁷ Temel Yeşilyurt, **Rü’yetullah**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları 2008), 35:311

²¹⁸ Kutub, **a.g.e.**, c. I. s. 150.

²¹⁹ Nimetullah Nahçıvâni, **Fevâtihu’l-Heyye el-Fevâtihu’l-Uluhiyyeti ve’l-Mefâtihu’l-Ğaybiyye** (h. 920), İntişâratu’l-Mevlâ, Tahran trs. c. I. s. 37.

Uzun bir dönem Baskı altında kalmaktan dolayı tabiatlarında meydana gelen bu denli tahripten daha büyük tahrip düşünülemez. Böylesine bir zorba altında kalmak insanın kalbinde oluşabilecek müspet anlamdaki duyguları örseler. Bunun yerine daima köle kalma duygusunu aşılır. Kölelik ruhunu taşıyan insanlardaki en bariz özellik ise sürekli dayatma neticesinde iş görmektir. Fırsat bulup nimetlere vasıl olunca hemen şımarıklık etmektir. Tarih boyunca da bu böyle devam ede gelmiştir.²²⁰

Böylesi tabiata sahip kimselerin elbette sağlıklı düşünemeyecekleri açıktır ve Hz. Musa'nın mücadelesi büyük oranda bu milleti bu anlamdaki aşağılık kompleksinden kurtararak Tevhîdi onların âleminde oturtma noktasında olmuştur.

Semadan üzerlerine kudret helvası iniyor, selva; eti lezzetli ve bıldırcına benzeyen bir kuştan istifade ediyorlardı.²²¹ Ancak bu açık nimetler karşısında yine de nankörlük ediyorlardı.

Ayeti kerimede Allah'ın onlara açıkça bir lütfu zikredilmekte ve onlar bu vesileyle Tevhîde ve şükre davet edilmekteler. Bu nimetlerin çöl ortamında bu kadar suhuletle(kolaylıkla) gönderilmesi açıkça bir inayet eseri olduğu görülmektedir. Bunlara rağmen hâlâ inat edip küfürde ısrar eden bir topluluğun acaba basiret gözü nasıl kapanmış olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Aklîselim olan ve fitratını bozmayan herkes böylesine bir lütufta bulunulduğunda bu işin tesadüf eseri olmadığını bilakis bir irade ve kasıt tahtında gerçekleştiğini ister istemez kabul etmek zorunda olacaktır.

Allah akıl ve kalp gözlerini kullanan herbir insan için kendini gösterecek nice deliller sunmuştur. Ancak ruhunu günahlarla kirleten biri, bu anlamdaki melekesini yitirir. Bir süre sonra artık düşünememeye başlar. Ve dolayısıyla karşısında ne kadar açık ve seçik deliller sunulsa da o illa da gözünün gördüğüne inanmak ister. Aslında amacı gözle görüp inanmak değildir. Aksine görmek isteyişini, inanmamaya bir bahane olarak sunmaktadır. Nitekim bu hale maruz kalmış kimselerin durumu ayet-i kerimede kalpleri mühürleneler olarak şu şekilde zikredilmiştir. “*İnkâr edenleri uyarsan da uyarmasan da bir. Çünkü Allah Onların kalplerini mühürlemiştir.*”²²²

²²⁰ Kutub, a,g,e., c. I. s. 151.

²²¹ Sâbûni, **Safvetü't-tefâsir**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2001, c. I. s. 52.

²²² Bakara, 2/6-7.

Netice olarak şunu söylemek gerekir. Ehl'i sünnet inancına göre Allah'ı bu dünyada görmekmümkün olmasa da ahirette bu mümkün olacaktır.²²³

2.1.1.2.3. Bakara 164. Ayet (Hudus-Gaye ve Nizam Delilleri)

*“Göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, insanlara yararlı şeylerle denizde süzülen gemilerde, Allah'ın gökten indirip, yeri ölümünden sonra dirilttiği suda, her türlü canlıyı orada yaymasında, rüzgârları ve yerle gök arasında emre amade duran bulutları döndürmesinde, düşünen kimseler için deliller vardır”*²²⁴

Said b. Mesruktan(ö.161/778) mervi olarak Mekkeliler Musevilere Hz. Musa'nın mucizelerinin neler olduğunu sordular. Onlar da âsa ve yed-i beyza dediler. Nasranilere de Hz. İsa (a.s)'ın mucizelerinin neler olduğunu sordular. Onlar da âmaları ve alaca hastalarını iyileştirmesi ve ölüleri diriltmesidir dediler. Sonra Hz. Peygamber'e: “Sen de Allah'a dua et, bize şu Safâ tepesini altın yapıversin de kesin bilgi ile imanımız ve düşmanlarımıza karşı kuvvetimiz artsın” dediler. Hz. Peygamber bunu Allahtan istedi. Allah Teâlâ da vahiyle: “Bunu yaparım, fakat bundan sonra yine yalanlamaya devam ederlerse, onlara dünyada hiç kimseye yapmadığım bir azap veririm.” buyurdu. O zaman Resulullah: “Ey Rabbim! Kavmimi ve beni kendi hâlimize bırak, ben onları günden güne davet edeyim.” diye dua etmesi üzerine Cenab-ı Allah bu ayeti indirmiştir.²²⁵

Göklerin ve yerin yaratılması safa tepesinin altına dönüştürülmesinden daha mükemmel bir olaydır. Bu ayetler mucize konusunda insanların ne üzerine düşünmesi gerektiğini belirlemiştir. Bu ayet aynı zamanda geçici bir mucizeden daha mükemmel, daimî olanı, insanın nazarına arz etmektedir.

Safa tepesinin altın olması kendilerinin de zamanla yapabilecekleri şeylerdir. Halbuki onlara bundan daha mükemmel olan hakkında düşünmeleri gerektiği açıklanmıştır. Bunun yerine kendileri için daha mükemmel ve Tevhîd melekesini kendilerinde oluşturacak şeyleri yani hidayeti talep etmeleri daha uygun olacaktır.

²²³ Celal Yıldırım, **İlmin Işığında Kur'ân Tefsiri**, Anadolu Yayınları İstanbul Trs. c. I. s. 195.

²²⁴ Bakara, 2/164.

²²⁵ Yazır, **a.g.e.**, c. I. s.564.

Ayet-i kerîmede, iman düşüncesi, en sağlam bir temel olan Tevhîd akidesi üzerine bina edilmiştir. Bu gerçek, âlemden manzaralar getirilmek suretiyle de sağlamlaştırılmıştır.²²⁶ Allah'ın varlığının bilinebilmesi için de inceleme, görme ve keşfetme metodları olan fen ilimlerinin öğrenilmesi gerektiği de ayet'in içeriğinden anlaşılmaktadır.²²⁷ Bu gibi ayetler nakille yetinmeyip akli delillere de başvurulması gerektiğini ifade etmektedir.²²⁸

Allah'ın birliğini ve benzerinin bulunamayacağı zikredildikten sonra bütün bunların delili olarak bu ayette sekiz ayrı bürhan zikredilmiştir.²²⁹

- 1.Göklerin bina edilmesi,
- 2.Yerin inşa edilmesi,
- 3.Gece ve gündüzün ardı sıra gelmesi,
- 4.Denizde akıp giden gemiler,
- 5.Yağmurun indirilip onunla yeryüzünün diriltilmesi,
- 6.Çeşitli canlıların yeryüzünde yayılması,
- 7.Rüzgarların gönderilmesi,

Emre âmâde bulutlarıninsanın hizmetine sunulmasıSöz konusu delillerdendir.²³⁰

Bütün bu delillerin insanın çevresinde cereyan eden hadiseler olması da olayın dikkat çekici başka bir yönüdür. Dolayısıyla insan Allah'ın varlığına ve birliğine delil teşkil edecek olayların merkezinde yer almaktadır.²³¹ Ancak bu durum ülfet (alışkanlık) sebebiyle insanlar tarafından sıradanlaştırılmıştır.

Göz önünde meydana gelen bu hadiseler düşünen bir toplum için deliller teşkil etmektedir. Basiret sahibi kimselerin bu konu üzerinde düşüneceğinden bahsedilmiştir.²³²

Göğün güzel yüzünün yıldızlarla süslenmesi müthiş bir süratle döndürülmeleri harika olaylardandır. Altında herhangi bir şey bulunmadan ayakta durmaları göğün

²²⁶ Kutub, **a.g.e.**, c. I. s. 315.

²²⁷ Karaman vd., **a.g.e.**, c. I. s. 249.

²²⁸ Karaman vd., **a.g.e.**, c. I. s. 250.

²²⁹ Karaman vd., **a.g.e.**, c. I. s. 248.

²³⁰ Mahalli ve Suyuti, **a.g.e.**, s. 149-150.

²³¹ Hasan Basri Çantay, **Tefsirli Kur'ân Meâlî**, Risale Yayınları, İstanbul 2005, c. I. s. 67.

²³² İzzeddin Abdurrezak b. Rizkillah er-Resâni, **Rumuzu'l-Kunuz fi Tefsiri'l-kitâbi'l-Aziz**, Mektebetu'l-Useriyye, 1. Baskı, Mekke 2008, c. I s. 136.

yüzünü kirliletecek hiçbir şeye meydan verilmemesi, muhteşem bir idarenin varlığını kişinin akıl gözüne gösteren delillerdendir.

İşte ucu bucağı olmayan bu semada bunların icat edilmesinde, düzenlenmesinde, gece gündüzün birbiri ardınca değişmesinde, bununla beraber, dünyanın konumunun farklılaşmasında, karaların ve denizleri sınırlarını aşmamalarında ve bütün bunlarla beraber insanın faydasına olacak bir tarzda neticelerin ortaya çıkmasında elbette akıl sahipleri için ibretler bulunmaktadır.

Bu olaylar Allah’tan başka kimsenin bu olaylara güç yetiremeyeceğini ve birlenmeye layık olanın sadece Allah olduğunu ifade etmektedir. Bu ayet Allah’ın varlığının delili olmanın yanı sıra O’nun tek oluşunun en bariz delillerindendir.²³³

Bu ayet Allah’ın kudretinin yüceliğini, yaratılanlar üzerindeki tasarrufunun devamlı oluşunu da ifade etmektedir. Çünkü O’nun bu âlemle olan münasebeti bir an kesilecek olsa âlem kaosa sürüklenecektir. Allah var olduğundan ve tasarrufunun sürekli olmasından dolayıdır ki âlem vardır ve düzenli işleyiş devam edegelmektedir.

Akıllı olan ve idrak gözünü açanlar için kendisinin akıllı da en büyük mucizelerdendir. Kur’ân’ın bu anlamdaki ayetlerinde insanların düşünmeleri, etrafında mucize aramaktan ise akıllarını kullanmaları emr olunmaktadır.²³⁴ Akıllı kullanan, bu kâinatın, her şeyiyle Allah’ın varlığına ve birliğine şahid olduğunu bilecektir.

2.1.2. Tevhîdi Sarih Bir Şekilde İfade Eden Ayetler

2.1.2.1. Bakara 163. Ayet (Kabul’u Âmme Delili)

*“İlâhınız bir tek Allah’tır. O’ndan başka ilâh yoktur. O, Rahmândır, Rahîmdir.”*²³⁵

Bu ayet, Allah Teâlanın mutlak anlamdaki ilâhlığından, hiç kimsenin ona denk olamayacağından, vahdaniyetin en açık ifadelerindendir. Allah’ın esmasının en yücelerinden iki tanesinin bu ayetlerde ifade edildiği buyrulmaktadır. *“Allah’ınız tek bir ilâhtır. O çokça esirgeyen ve bağışlayandır.”*²³⁶ Mü’minlere ve inkarcılara birlikte hitap

²³³ Mehmet Etik ve Muhammed Coşkun., **Tevhîd Mesajı**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 2005.

²³⁴ Yazır, **a.g.e.**, c. I. s. 549-550.

²³⁵ Bakara, 2/163.

²³⁶ Bakara, 2/163.

ederek ilhanızın bir olduğu, ikilemeyi kabul etmeyeceği, O’ndan başka mevcut ve Bâki bir ilâh bulunmayacağı isim ve sıfatlarında da tek olduğu vurgulanmıştır.²³⁷

İnsanlara hitaben, ibadet olunacak tek mabud Rabbimizdir. Vahid sıfatı bu anlamı ifade etmektedir. Bu ayette başka kimselerinde ilâhlarının bulunamayacağı, sizin ilâhınızın herkesin ilâhı olduğu vurgusu vardır. Onun haricindekilerin hiçbiri tapınılmaya layık değildir. Onların hepsi batıldır. O’nun üzerinde herhangi bir şey tasavvur edilemez. Bununla birlikte o’ndan daha aşağı bir ilâhın bulunamayacağı da ifade edilmiştir. Bütün bunlarla beraber ilâhlığına ortak olacak şeylerde nefyedilmiştir. O’nun yaratılmışlar için birçok isimleri bulunsa da onu anlatmaya yetmemektedir.²³⁸

Konuyla alakalı şöyle bir tasnif yapılmaktadır; Tevhîd makamları ikidir. Birincisi delil ve bürhan sahiplerinin makamıdır, bu ayette zikrolunan Tevhîd ehlinin makamıdır. İkincisi ise müşahade ve nazar ehlinin makamı olup veli kullara has olan bir durumdur. Delil ve bürhan sahipleri böylesi kullara göre sayılırlar. Çünkü onlara göre Allah delile ihtiyacı olmaktan uzaktır. Bütün her şeyin kendisi ile bilenebildiği birisi marifet ve bilgilerle nasıl bilenebilir? Her zaman ve her durumda Allah’a muhtaç olan varlık O’na nasıl delil olabilir? Vücuda gelmesi kendine ait olmayan bir mahluk başkasına nasıl delil olabilir? O ne zaman kayboldu ki delile ihtiyacı olsun? Bu gibi anlayışlar ikinci kısım Tevhîd sahiplerine aittir.²³⁹

Ayet bir anlamıyla da şöyle demektedir: ibadet olunmaya layık olan Allah ilâhlıkta tektir. Bu konuda O’nun hiçbir ortağı yoktur. “O’ndan başka ilâh yoktur.” İfadesi Allah’ın ulûhiyyette tek olduğunu pekiştirmekle birlikte ibadete layık olmayan başka ilâhlar şüphesini insan zihninden uzaklaştırmakla şöyle demektedir. “İşte siz Allah’ı bu şekilde tanıyınız, O’na ibadet etmekte devamlı olunuz, O’ndan başkasından korkmayınız ne de ondan başkasından bir şey isteyiniz.”²⁴⁰

²³⁷ Abdulkâdir Geylânî, **Tefsîru’l-Geylânî** (Muhammed Fâdîl Geylânî), Merkezu’l-BuhûsU’l-Geylânî’l-İlmiyye, 2. Baskı, İstanbul 2009, c. I. s. 144.

²³⁸ İbn-i Kesir, **Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azîm**, el-Fârûku’l-hadîse li’t-tibâe ve’n-neşr, 1. Baskı, Kahire 2000, c. II, s. 138-139.

²³⁹ İbn Acibe el-Haseni., **Bahrü’l-Medîd fi Tefsîri’l-Mecid**, (Çev: Dilaver Selvi) Semerkand Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2014. c. I. s. 496

²⁴⁰ İsmail Hakkı Bursevi, **Rûhu’l Beyan**, (Çev: Ömer Çelik, Adem Ergül, Faruk Salman, Murad Sülün, Yusuf Akgün) Erkam Yayınları, İstanbul, Trs. c. II. s. 124.

2.1.2.2. Bakara 177. Ayet (Esas İyilik İman Etmektir)

“İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah'ın rızasını gözeterek) yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir. Antlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte doğru olanlar, bu vasıfları taşıyanlardır. Müttakiler ancak onlardır!”²⁴¹

Bu ayette “Birr” kavramının kapsamına giren şeylerin en başlıcaları zikredilmiş, İslam akaidini oluşturan rükünlerinesas iyilik olduğu açıklanmıştır. Ayeti kerime de namaz, zekat, sabır gibi konuların da zikredildiğidikkate alınırsa bu ifadenin kapsamınınçok geniş olduğu anlaşılır. Ayetten anlaşıldığıüzere “birr” kavramı sınırlandırılmamış, ucu açık bırakılmıştır.Başta inanç olmak üzere ibadet konularını da kapsamaktadır. Fahreddin Râzî(ö. 606/1210) de bu kavramı bu ayet bağlamında,kişiyi Allah’a yakınlaştıracak ne kadar güzelhuy varsa bunların hepsini bu kapsamda değerlendirmiştir²⁴²

Sevrî(ö.95/715)²⁴³ “*Lâkin asıl birr; Allah’a, âhiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere îmân...*” hakkında şöyle der: sayılanların hepsi iyiliğin çeşitleridir. Çünkü bu özelliklerle donanan kimse İslamın güzelliklerini kendinde barındırmış olur. Çünkü iyilik yapmak demek, en başta Allah’a iman ile mümkündür. Ve bunun ile alakalı iman esaslarını kabullenmektir.²⁴⁴

Örneğin Allah inancı insanda farklı güçlere ve yaratılmışlara ve yanlış akidelere karşıkişiyi korur. Bu sayede vicdanen müthiş bir rahatlık hisseder. Daha sonra Allah’ın haricindeki nesnelere kulluk etme zilletinden kurtulduğu gibi, onların üstünde yüce bir makama sahip olur. Allah inancı, bu saydıklarımızın haricinde insanı başıbozukluktan düzensizlikten insanı koruduğu gibi insana hedefte belirler. Dolayısıyla insanlar Allah

²⁴¹ Bakara, 2/177.

²⁴² Ali Toksarı, “**Birr**”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları 1989), 6: 204.

²⁴³ 97 (715) yılında dünyaya geldi. Bazı rivayetlerde doğum tarihi 95, 96 ve 98 (716) olarak da kaydedilir. Kazvin’de (Ebû Ubeyd el-Âcurrî, s. 160; Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfî, III, 47, 49), Horasan’da (Yahyâ b. Maîn, IV, 363) ve Cürcân’a bağlı Sevriler köyünde (Sehmî, s. 216) doğduğu yolunda rivayetler vardır. Küçük yaşta iken ailesinin Kûfe’ye yerleştiği anlaşılan Süfyân’ın Temîm kabilesinin Sevr koluna mensup olduğu için Sevrî nisbesiyle anıldığı konusunda kaynaklar mütefiktir. Soyu on altıncı dedesi İlyâs b. Mudar’da Hz. Peygamber’in soyu ile birleşir. Dedesi Mesrûk, Cemel Vak’ası’nda Hz. Ali’nin saflarında savaşmış ve şehid olmuştur. (TDV İslam Ansiklopedisi)

²⁴⁴ İbn-i Kesir, **a.g.e.**, c. II, s. 155.

inancı dışında amaç birliği elde edemezler ve yapacakları işlerinde sağlam bir destek bulamazlar.²⁴⁵

Ayeti kerime “birr” kavramı çerçevesinde iyiliğin ne olduğunu öncelikle açıklamıştır. Bu iyiliklerin bütününe temel teşkil edebilecek Tevhid inanıcını başlıca vurgulamıştır. Bu ayet bir anlamda, insanın ne ile huzura ereceğini bildirmiştir. Çünkü insanı yaratan, O’nun ne ile huzura ereceğini de bilir. Onun içindir ki başta inanç konusu olmak üzere yapılan salih amellerde acil bir mükafat olarak bir iç huzuru bulunur.

Batı ülkelerinde bireysel yaşam hakim olduğu için insanların başta inanma olmak üzere birbirlerine iyilik yapma ve bu iç huzurunu yakalama hususunda mahrumiyetleri söz konusudur. Ancak son dönemde Onlar’ında geliştirdiği “Rasgele İyilik” kampanyaları ile bu anlamdaki ihtiyaçlarını gidermeye çalışmakta ve yaratılışın gereği iç huzuru bulma eğilimini göstermektedirler.

2.1.2.3. Bakara 255. Ayet (Ayet el-Kürsi)

*“Allah, O’ndan başka ilâh olmayan, kendisini uyuklama ve uyku tutmayan, diri, her an yaratıklarını gözetip durandır. Göklerde olan ve yerde olan ancak O’nundur. O’nun izni olmadan katında şefaet edecek kimdir? Onların işlediklerini ve işleyeceklerini bilir, dilediğinden başka ilminden hiçbir şeyi kavrayamazlar. Hükümlerini gökleri ve yeri kaplamıştır, onların gözetilmesi O’na ağır gelmez. O yücedir, büyüktür.”*²⁴⁶

Bu ayet ismini içerisinde bulunan, “güç, hâkim olma, ilim, taht” anlamlarına gelen “kursi” ibaresinden almıştır. Bu ayetin çok fazileti bulunmakla birlikte birçok isimle de anılmıştır. Çoğu kez bu adlandırmalar ya bu ayetin faziletiyle(eşrefu’l-âyi’l-Kur’ân) ve ya muhtevası(âyetü’t-tevhîd) ile ilişkili veyahut da kişiye sağlayacağı faydalar(âyetü’l-hâfıza)göz önünde bulundurularak olmuştur.²⁴⁷

Bu ayet toplamda on cümleden oluşmaktadır. Allah’ın birliği, hayat sahibi olması(Hayy), herşeyin kendisi ile ayakta durduğu(Kayyum), kendisinin, insana ait özelliklerden beri(münezzeh) oluşu, bütün herşeyin tasarruf yetkisinin O’na ait

²⁴⁵ Kutub, a.g.e., c. I, s. 330-331.

²⁴⁶ Bakara, 2/255.

²⁴⁷Mustafa Çetin, “Âyetü’l-kürsî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları 1991), 4: 244.

bulunduğu, ilminin herşeyi kuşattığı, gücünün her yeri kapladığı anlatılmak suretiyle, tevhid akidesinin neleri içerdiği çok net aktarılmıştır.

Bir hadiste bu ayetin en faziletli ayet olduğu rivayet olunmuştur. “*Ubey b. Ka’b’dan mervidir ki: Efendimiz (s.a.v) O’na Allah’ın kitabında hangi ayet en büyüktür diye sordu. O da cevaben Allah’ın resulü daha iyi bilir dedi. Efendimiz (s.a.v) bunu birçok kez tekrarladi ve cevap olarak ayet el-kürsi’dir buyurdu.*”²⁴⁸

Allah diridir, vücudu daimidir. Hiçbir zaman mevcud olmamıştır ve de olmayacaktır.²⁴⁹ Allah için başlangıç ve son yoktur. O birdir ve bütün âlemi ayakta tutandır. Sonsuza kadar âlemin ayakta kalması ise O’nun zatıyla doğrudan ilişkilidir. Toplumlar kendileri için yeryüzünün bir bölümünde hakimiyet kurup onu idare etmenin ne kadar zor olduğunu gayet iyi bilirler. Bundan hareketle koca âlemin ayakta durmasının üzerinde düşündüklerinde nasıl bir hakimiyetin saltanat sürdüğünü pekâlâ bir surette anlayacaklardır.²⁵⁰

Ancak bu iş Allah için zor değildir. Bu şeylerin tamamını yapan yalnız. Allah’ tır. O’nun haricinde hiç kimse bu işe güç yetiremez. Dolaylı olarak Allah’tan başka bir ilâh nasıl kabul edilebilir ve onun dışındaki kimselerden nasıl medet umulabilir.²⁵¹

Bütün bunlarla beraber göklerin ve yerlerin ayakta durdurulması ve düzenli bir şekilde genişliğinin korunması O’nun yegâne ilâholduğunun apaçık göstergesidir.

Şüphe götürmez ve içine herhangi bir hurafenin bulaşmadığı Allah akidesi, diğer iman esaslarına kaynak teşkil etmektedir. İnsanların ibadetlerini sırf Allah için yapmaları bu inancın bir tezahürüdür. Buna bakıldığında insanın Allah’ın haricinde hiçbir kimseye “abd” olması söz konusu değildir. İbadetler Allah dışında hiçbir kimseye yöneltilemez Allah’ın müsaade buyurduğu kimselerin haricinde başkalarına da itaat etmesi söz konusu olamaz.²⁵²

Bu akideden şöyle bir netice çıkar: her şeyin üstünde yetki sadece Allah’a aittir. Beşerin eliyle yapılan kanunlar, Allah’ın hükmüne uygun olmalıdır. Çünkü Allah insanı yarattığı için O’nun ne ile rahata ereceğini de bilir. Bu itibarla Allah’ın kanunlarına uyumluluk demek kainattaki ahenge uyum sağlamak demektir. Allah’ın değer

²⁴⁸ İbn-i Kesir, **a.g.e.**, c. II. s..430.

²⁴⁹ Ebu İshak İbrahim b. Siri ez-Zeccac (h. 311), **Tefsiru Esmâillahi’-Husna** (Thk, Ahmed Yusuf ed-Dekkak) Daru’l Me’mun, İkinci baskı, Dimaşk 1975. s. 56.

²⁵⁰ Yazır, **a.g.e.**, c. II. s. 227.

²⁵¹ Yazır, **a.g.e.**, c. II. s. 227.

²⁵² Yazır, **a.g.e.**, c. II. s. 230.

atfetmediği hiçbir şeyin değeri yoktur. Allah'ın hükümlerinin haricinde bulunan şeylerin Allah nezdinde hiçbir değer yargısı söz konusu olamaz.²⁵³ Göklere ve yeryüzünde ne varsa O'nundur.

Tevhîd akidesi incelendiğinde bu ayet onun tek ilâh olduğunu açık ve net bir şekilde yansıtır. Daha önceki tahrif edilen dinlerdeki çelişkiler söz konusu değildir. Hristiyanlarda üçlü Tanrı inancı, bazı puta tapan kimselerin akidelerindeki bozukluk, mısırlıların bütün ilâhların güneşin yuvarlağında tasavvur etmeleri gibi batıl inançlardan münezzehtir.

2.1.3. Tevhîdi Nehyeden Şeyin Batıl Oluşu Hakkındaki Ayetler

2.1.3.1. Bakara 91. Ayet (İman ve Gerektirdikleri)

“Onlara: ‘Allah’a indirdiği bu Kur’ân’a da iman edin’ denildiği vakit: ‘Biz sadece bize indirilene inanırız’ derler. Kur’ân onların kitabını doğrulayan bir kitap olduğu halde onlar kitaplarının haricindekini inkâr ederler. Onlara de ki: ‘Size gönderilen Tevrat’a inanma iddianızda samimi iseniz, peki ne diye daha önce, Allah’ın nebîlerini öldürüyordunuz?’²⁵⁴

Süddî(ö.127 /745)²⁵⁵, Allah'ın onları bu ayetle kınadığını bildirir ve “İnanmış kimseler idiyse neden daha önce Allah’a peygamberlerini öldürüyordunuz?” söylediğini hatırlatır. Taberi'nin rivayetine göre ise: Ey Muhammed! Onlara Allah tarafından indirilmiş olana iman edin denilen ve onların da biz sadece bize indirilene inanırız diyenlere şöyle söylemesi emredilmiştir. Eğer Allah'a inanıyor idiyse neden O'nun gönderdiklerini öldürdünüz.²⁵⁶

²⁵³ Kutub, a.g.e., c. II, s. 34-35.

²⁵⁴ Bakara, 2/91.

²⁵⁵ Hicaz'da doğdu ve Kûfe'de yaşadı. Gördüğü ve rivayette bulunduğu sahâbîler dikkate alındığında 49 (669) yılından önce doğduğu söylenebilir. Babasının aslen İsfahan'ın ileri gelenlerinden olduğu zikredilmiştir (Ebû Nuaym, I, 247). Kûfe'deki büyük mescidin kapısındaki gölgelikte oturarak baş örtüsü sattığı ve tefsir dersleri verdiği için Süddî nisbesiyle meşhur olmuştur. Süddî sahâbe neslinden Abdullah b. Ömer, Hz. Hasan, Ebû Hüreyre, Ebû Saîd el-Hudrî ve Sa'd b. Ebû Vakkâs'ı gördü; Enes b. Mâlik'ten hadis dinledi. Bazı kaynaklarda onun Abdullah b. Abbas'tan da rivayette bulunduğu kaydedilmekteyse de (İbn Hacer, I, 199) İbn Abbas'tan yaptığı rivayetler daha çok Ebû Mâlik ve Ebû Sâlih kanalıyla. TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/suddi> (23.08.2019).

²⁵⁶ İbn-i Kesir, a.g.e., c. I, s. 490.

“Musa size mucizeler ile geldi. Siz ise onun yokluğunda buzağıya taptınız. Sizler öyle zalimlersiniz!”²⁵⁷

Hız. Musa’nın getirmiş olduğı ilâhi vahiylerden sonra ve henüz aranızdayken put yaparak ona taptınız. Bu imanınızın bir gereğı miydi? Böyle yapmanız indirilmiş olan ilâhi mesajla çelişmiyor muydu? Çünkü Onların kitabı(Tevrat) böylesi bir şeyi caiz görmüyordu.²⁵⁸

2.1.3.2. Bakara 165. Ayet (Allah’ı Davranışlarla Birlemek)

“İnsanlardan bazıları Allah’tan başkasını Allah’a denktutarlar da onları Allah’ı sever gibi severler. İman edenler ise en çok Allah’ı severler.. Keşke zalimler azabı gördükleri zaman (anlayacakları gibi) bütün kuvvetin Allah’a ait olduğunu ve Allah’ın azabının çok şiddetli olduğunu önceden anlayabilselerdi.”²⁵⁹

Cenab-ı Allah bu ayeti kerimede müşriklerin durumunu bildiriyor ve öteki âlemde ne ile karşılaşacaklarını haber veriyor. Onlar Allah’a şirk koşuyor ve yaptıkları putları Allah mesabesinde değerlendiriyorlardı. Allah’a inanmakla birlikte O’na şirk koşuyorlardı. Bir sıkıntı anında putlarına sığınıyor ve bunların kendilerini Allah’a yaklaştıracaklarını zannediyorlardı.²⁶⁰

Ancak mü’minlerin Allah’a olan muhabbeti çok daha farklıdır. O’na derinden saygı duydukları için, şirk koşmazlar. İbadeti sadece ona hasrederler. Tevekkül ve rıza gösterirler ve her daim onun yardımını beklerler.

Ancak ayette konu edilen kimselerin durumları ise şöyledir: Mal, mülk, kibirlenme, güzellik gibi şeylere sahip olanları Allah gibi severler. Onlar için göze alamayacakları bir şey yoktur. Bu anlattıklarımız müşrikliğin temelini oluşturur. Başka medeniyet ve kültürlerde böylesi muhabbetlerin haddi ve hesabı yoktur. Diğer medeniyetlerde bu, o denli çoğalmıştır ki edebiyat sanat vs. şeylerle uğraşanlar çok küçük bir muhabbeti çok yüceltirler. Bundan dolayı her tarafta ilâhlar oluştururlar. İnsanlığın birbiriyle olan mücadelesi böylesi bir durumun neticesidir. Böylesi bir durumu fırsat bilen kimseler bu yangını daima körüklerler.²⁶¹

²⁵⁷ Bakara, 2/92.

²⁵⁸ Ebu’l-Berekât en-Nesefi, **a.g.e.**, c.I s. 110.

²⁵⁹ Bakara, 2/165.

²⁶⁰ Ebu’l-Berekât en-Nesefi, **a.g.e.**, c.I s. 148.

²⁶¹ Yazır, **a.g.e.**, c. I. s. 558.

Gerçekte ise bunlar ne Allah'ı bilirler ne de peygamberi tanır. Onların gönüllerinde Allah'a şirk koştukları mabudları bulunur. *“Onları Allah'ı sever gibi severler”* cümlesi böylesi kimselerin hallerini anlatmaktadır. Evliyalari ve makbul insanları istikametli bir şekilde sevmeyenlerde bu sınıfa dahildirler. Onun için Allah yanında makbul insanlar sevilirken ayet-i kerimenin sınırları içerisinde sevilmelidirler.²⁶² *“Ey Muhammed! De ki: Eğer siz Allah'ı seviyorsanız bana tabi olunuz ki, Allah da sizi sevsin.”*²⁶³ Ayeti de bunun sınırlarını belirlemektedir.

Bu ayetten anlaşıldığına göre, İnsanlar sebeplerin hakimiyetinden kurtulmalı ve Allah'ı birlemelidirler. Şirkin gizlisi olan sebeplere mutlak anlamda tevessülünden korunmalıdırlar. O günün insanı putları Allah'a şerik koşarken günümüz insanları ise sebeplere bu vasfı veriyor ve Allah'tan bekliyecekleri neticeleri onlardan bekliyorlar. Bir anlamda sebeplere sadece müracaat Allah'ı unutmak Onların hallerine benzetilebilir. Çünkü mutlak anlamdasebeplere tevessülü reddetmek amacıyla Allah bütün herşey hazır olduğu halde ağaçlarabir yıl meyve verdirirken, diğer yıl verdirmeyebiliyor. Aynı hastalığa derman olabilecek bir ilaca şifa özelliği verebilirken diğer bir zamanda vermeyebiliyor.

Bu durum aynı zamanda Hz. Yunus'un hayatında başta olmak üzere birçok ayette de vurgulanmıştır. Çünkü Hz. Yunus denizeatılınca büyük bir balık O'nu yutmuş. Başta balık karnındaki karanlık,sonrasında ise denizin derinliklerindeki karanlıklardan Allah'ın haricindeki hiçbirşeyin yardımının kendine ulaşamayacağını idrak etmiş ve bunu itiraf etmiştir. *“Zünnûn'u da hatırla, hani kızarak(kavmi inanmadıkları için) ayrılmıştı. O'nu sıkıştıracağımızı düşünmemişti(sanmamıştı). Derken zulmetler(karanlıklar) içinde, ‘Senden başka(itaat edilecek)hiçbir ilah yoktur. Senikusurdan tenzih ederim. Gerçekten ben nefesine zulmedenlerden oldum’ diye dua etti.”*²⁶⁴Bu mutlak anlamdaki sebeplere tevessülün faidesizliğini açıkça ortaya koymaktadır. Sebeplere tevessül sadece bir fiili dua olarak algılanmalı, bir iş yapılacakken sadece bu mülâhaza edilmelidir.

²⁶² Yazır, a.e., c. I, s. 559.

²⁶³ Âl-i İmrân 3/31.

²⁶⁴ Enbiyâ, 21/87.

2.1.4. Bakara Suresinde Geçen Peygamber Kıssalarındaki Esmâ ve Sıfatlar Bağlamında Tevhîd

2.1.4.1. Hz. İbrahim'in Kıssasında Geçen Allah'ın İsimleri

2.1.4.1.1. Rabb

Lügat anlamıyla birşeyi kemal noktasına kadar teenni(aşama aşama) ile ulaştırmak manasına gelir.²⁶⁵Bu ifadeye,mübalağa anlamı vermesi için sıfat manası da yüklenmiştir.Bu ifade Allah için kullanıldığında sahip olan, işleri çekip çeviren, terbiye eden, muhafaza eden, rızık veren, işleri düzene koyan gibi çeşitli manalar verilir.²⁶⁶

Bu ismin vârid olduğu ayet-i kerimeler çoktur. Bunlardan birisi “*Hani İbrahim Ey Rabbim! Bu beldeyi emin belde kıl demişti.*”²⁶⁷ifadesidir.

Rabb kelimesinin yaratılmışlar için kullanılması caiz değildir ancak izafeli olarak caiz olabilir. Bu ibareyi yaratıcı için mutlak anlamda kullanmak caizdir. Çünkü Allah her şeyin yaratıcısı ve Rabbidir. O işlerinde tasarruf yetkisine sahiptir, O’nun Rubûbiyyet’inin haricine hiçbir şey çıkamaz. Hiçbir şey O’nun Rabliğine ortak olamaz. Ne bir beşer ne de bir melek. Her şey O’nun kuludur ve terbiyesindedir.

Allah’ın rububiyyeti, yarattıkları karşısında iki çeşittir. Rububiyyetin yaratma yönüyle bütün mahlûkatını kapsıyor olması yani rızıklarının taksim olunması, işlerinin idaresi gibi... Bir de rubûbiyyeti’nin hususi bazı konularla ilişkili olması yani hidayet vermesi, doğru yola iletmesi, kötülüklerden koruması gibi...

İbn-i Arefe(ö.716/1316) “Âlemlerin Rabbine teslim oldum” ifadesin de çok latif bir işaretin bulunduğu dikkat çeker. “Sana teslim oldum” demek yerine “Âlemlerin rabbine teslim oldum” demek suretiyle aslında Müslüman oluşunun ya da teslim olmasının delilini de zikretmiştir.²⁶⁸

“Rabb” ifadesinin en temel manalarından biri olan terbiye ediciliği diğer anlamlarının üzerinde görülmektedir. Bir tohumun terbiye edilip çiçek haline gelmesi, yumurtanın terbiye olup civciv haline dönüşmesi, nutfen’in terbiyeden sonra insan halini alması hep bu terbiye faaliyetinin tezahürüdür.

²⁶⁵ Isfahâni, **a.g.e.** s. 336.

²⁶⁶ Bekir Topaloğlu. “**Rabb**”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları2007), 34:372.

²⁶⁷ Bakara, 2/126.

²⁶⁸ Ahmed Abdurrahman el-Melhûf, **el-Kadâyâ el-Akîde fî Sûreti'l Bakara**, (el-Câmiatu'l-İslâmiyye) , Gaza 2013. s. 92.

Aynı zamanda bu ifade sosyal hayatın içine girerek “mürebbi, rabbetü’l-beyt(ev hanımı), rabbu’d-dâr(evın reisi)” gibi anlamlarla,sayılanların terbiye edici özellikleri ön plana çıkarılmıştır.

2.1.4.1.2. Allah

Bu isim Hz. İbrahim’in kıssasında şu ayette nazil olmuştur. “*Allah dini için sizi seçti, ancak Müslüman olarak ölin.*” Allah, ilâh ve mabuddur. Uluhiyyet sahibi ve yarattıklarının hepsinin kendisine ibadet etmesi gerekli olandır.

Bu isim hakiki varlıkta tek olan övgü sıfatlarıyla yüceltilen ve ilâhi sıfatların bütününi kendinde barındıran ve var olan zâtın ismidir. Allah zâtında tek olandır.²⁶⁹ O’nun vesilesiyle ayakta duran herşey yok olmaya mahkumdur. En isabetli mana budur.Bu ismin başka isimya da harflerden türetilmiş olmasının da her hangi bir anlamı yoktur.²⁷⁰ Bazıları da Allah isminin âlem’i mürtecel(müştak olmayan) olduğunu söylerler.²⁷¹

Diğer taraftan ise nahivcilerin çoğunluğu ve tefsircilerde buna dahildir. Allah lafzının başka bir kökten türetildiğini iddia ederler.²⁷²

Allah ismi bütün esma-i hüsnayı içinde barındıran câmi bir isimdir. bu isme ait çok sırlar vardır bunlar Allah nezdinde sır olarak kalmıştır. Alimler “Allah” ismi ile yapılan dualara Allah icabet eder demişlerdir. Allah’ın isimlerinin hepsiyle kişi dua edebilir “*En güzel isimler Allah ’ındır, Onlarla O’nadua edin*”²⁷³ bu ayet bunun delilidir. Allah’ın herhengi bir ismiyle O’na dua etmek diğer bir isme münâfi(karşıt, zıt) olmaz. Çünkü bütün isimler O’nun zâtına delalet eder.²⁷⁴

Allah, varlığı vucûbi olan bütün övgü ve senalara layık bulunandır. Allah’ın valığının vucûbi olması O’nun var olmasının hiçbir sebebe dayanmadığını ifade eder. Bütün övgülere layık bulunması da kemal sıfatlarının tamamının kendinde bulunduğuna

²⁶⁹ Abdulgani en-Nablûsi, **Ariflerin Tevhîdi**, Çev: Ekrem Demirli, İz Yayınları, İstanbul 2003, s. 19.

²⁷⁰ Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsi Ebu Hâmid Gazzâli, **İlâhi Ahlak**, Çev: Yaman Arıkan, Uyanış Yayınları, İstanbul 2007, s. 115.

²⁷¹ Ebu Bekr el-Beyhâki, **Kitabu’l-Esmâ ve’s-Sıfât**, Beyrut 1985, c. I. s. 147.

²⁷² Halife keskin, **İslam Düşüncesinde Allah Âlem ilişkisi**, Beyan Yayınları, İstanbul 1996, s. 28.

²⁷³ A’râf, 7/180.

²⁷⁴ Muhammed b. Halifete et-Temîmi, **Mû’tekedu Ehli Sünne ve’l-Cemâati fi Esmâillahi el-Hüsna**, (1. Baskı), Daru’l-îlâf, Medine 1996, s. 421.

delildir. Allah lafzı islâmi literatürde bu sayılanların tamamına sahip manasında kullanılmış, yaratan ve tek olana isim olmuştur.²⁷⁵

Allah isimin yaratılmışlar için müstakil olarak ta kullanılması caiz değildir. Ancak izafeli olarak kullanılabilir. Abdullah gibi kullanımı caizdir. Allah ismi gerek islamın doğduğu gerekse diğer islam beldelerinde çoğul olarak hiç kullanılmamıştır.

2.1.4.1.3. es-Semî

Allah'ın işitmesi bütün yaratılmışların sesini kapsar. Hiçbir ses O'ndan gizli kalmaz. Mekansal ve zamansal boyutta hiçbirşey O'na(işitmesine) engel olamaz.²⁷⁶ Dillerin farklı olması bu konuda O'nu aciz bırakamaz. Seslerin uzak, gizli ve açık olması onun yanında birdir.²⁷⁷ Ayet-i kerimde “*Rabbim benden kabul buyur, şüphesiz sen işiten ve bilensin*”²⁷⁸ buyrulmuştur.

Allah'ın kullarının ihtiyaçları ve dillerinin farklı olması O'nun için farketmez. Onların hepsinin seslerinin Allah nezdinde işitilmesi eşittir. Bu ifadeler şöyle açıklanabilir. Nasıl ki bütün nefislerin yaratılması ile bir nefsin yaratılması Allah nezninde eşittir. Aynen bunun gibi yaratılmışların seslerinin işitilmesi de böyledir.²⁷⁹ Allah'ın işitmesi, görmesi ve bilmesi insanın işitme, görme ve işitme duygularından çok daha farklıdır.

Hattâbi(ö.388/988)der ki; işitmek bazen icab ve kabul anlamlarına gelir. Hadisi şerifte: “*Allahım! Korkmayan kalpten, işitilmeyen duadan sana sığınırım.*”²⁸⁰ Yani icabet olunmayan duadan sana sığınırım. Aynı şekilde namaz kılan birinin rükûdan doğrulduğunda “Allah hamd edenin şükrünü işitir” sözü de Allah hamd edenin şükrünü kabul eder anlamına gelmektedir.²⁸¹

Netice Olarak şunlar söylenebilir: Allah insanın sesini bölünmekle azalmayan bir yapıya sahip yaratmıştır. Bir anlamda birçok kişi bir sesi aynı anda işitebilmektedir. Bu örnekte olduğu gibi madem Allah, bölünme olmadan bir sesi çok kulaklara bir anda

²⁷⁵ Bekir Topaloğlu, “Allah”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları1989), 2:471-98.

²⁷⁶ Fikret Karaman, **İslami İnanç Değerleri ve Çağdaş Dini Akımlar**, Çelik Yayınları, İstanbul 2015., s.107.

²⁷⁷ Said el-Kahtâni, **Şerh-u Esmâillahi'l-Husnâ fî Dav'il-Kitab ve's-Sünne**, Matbâ-i Sefir, Riyad trs. s. 86.

²⁷⁸ Bakara, 2/127.

²⁷⁹ Muhammed b. Kayyım el-Cevziyye, **Tarîk'u el-Cevhereteyn ve Bâbü's-Saâdeteyn**, Daru'l-âlemi'l-fevâid, Birinci baskı, Mekke 1429, s. 90.

²⁸⁰ Sünen'i Tirmizi, **Kitâb'u-d-Deâvât**, hadis no:3482.

²⁸¹ Hamid b. Muhammed el-Hattâbi, **Şe'nu-d-Dua, Daru'l-Me'mûn**, Dimaşk 1984, s. 59.

işittirebiliyor, kendisi de aynı zaman diliminde bütün sesleri işitmeye Kâdirdir denilebilir.

2.1.4.1.4. el-Alîm

Allah'ın isimlerinden, ilmi her şeyi kapsayan anlamına gelmektedir. Kendisinde unutmak ve bilmemezlik arız olmaz. İster bu kendisinin fiillerinde olsun ister yarattıklarının fiillerinde olsun. O, olmuş ve olacak her şeyi bilendir.²⁸²

Burada bu ismin birkaç varyantını da zikretmek gerekir. el-Alîm, malum olan herşeyi bilen; el-Alim, kendi birliğini bilen; el-Allâm; gaybın bütün inceliklerini bilen demektir.²⁸³

Hasılı nasıki yüzü yere doğru tutulan bir ayna, bir metre yükseklikte tutulduğunda sağ-sol, ön ve arka kısmına doğru birer metre alanı içine alır. Aynen öylede bu ayna ne kadar yükseltirirse aynı şekil de kapsadığı alan da genişlenir. Bu teşbihten hareketle şöyle söylenebilir. Allah'ın ilmi, sonsuz yükseklikte duran geçmiş gelecek, olmuş, olacak, her türlü şeyi içinde barındıran bir ayna gibidir.

Bu sonsuz ilmi Allah'ın dışında kimsenin bilmemesi, tevhid bağlamında ilmin yalnızca O'na has olduğunu gösterir. O ise dilediğine gaybın bigisini verir. Çünkü gaybın anahtarları O'nun yanındadır.

2.1.4.1.5. et-Tevvab

İbrahim (a.s.)'ın duasında yer verdiği Allah'ın isimlerinden birisidir. “*Ey Rabbimiz bizi sana teslim olmuş olanlardan kıl, soyumuzdan gelenleri de sana teslim olmuş olanlardan eyll, bize ibadet yerlerini ve nasıl yapılacaklarını göster ve tövbemizi kabul et, çünkü sen tevbeleri çokça kabul eden ve bağışlayansın.*”²⁸⁴

Tevvab; günahından sonra pişman olup itaat edenin tevbesini kabul eden anlamına gelir. Bu vesileyle Allah onun geçmiş hatalarını bağışlar. Herki nasuh bir tevbe ile Allah'a yönelirse, Allah O'nun tevbesini kabul eder. Allahın kuluna karşı bağışlaması iki çeşittir. Birincisi: Kulun tevbe etmesine izin vermesi ve bunun için

²⁸² Muhammed b. Üseymîn, *el-Kavâid-el- Meseli fi Sıfatı'l-illahi-vel-Esmâihî el-Husnâ*, Daru't-et-Tevhîd, Birinci Baskı, Beyrut 1991, s. 9.

²⁸³ Sadreddin Konevi, *Şerhu Esmâillâh'l-Hüsna*, İz Yayınları, İstanbul 2002, s. 80.

²⁸⁴ Bakara, 2/128.

sebepleri hazırlamasıdır. İkincisi: O'nun tevbesini kabul etmesi ve sevap ihsan etmesidir.²⁸⁵

Allah'ın mutlak anlamda tevbeleri kabul eden tek merciidir. Bu da tevhid bağlamında düşünüldüğünde sadece O'na yönelmenin gerektiğini gösterir.

2.1.4.1.6. er-Rahim

Allah ayet-i kerimede “*Sen tevbeleri çokça kabul eden ve bağışlayansın*”²⁸⁶ yani Rahimsin buyurulmuştur. Rahim ismi rahmet sıfatından türetilmiştir. Rahman ismi ile Rahim ismi arasında fark vardır. Rahman isminde genele hitap varken Rahim ismi sadece inanan kullara has kılınmıştır. İnanan kullara hidayet vermesi ve onlara kesilmeyecek sevap ihsan etmesiyle ilişkilidir.²⁸⁷ Rahman ve Rahim arasındaki diğer fark, Rahman ismi zâti olana delalet eder Rahim ise fiili sığata işaret eder.²⁸⁸

Ayrıca Allah yüce kitabında bu ismiyle öncelikli olarak kendisini kullarına tanıtır ve şefkatli ve merhametli oluşunu önceler.²⁸⁹ Bunu şu ayetle de destekler. “*Rahmetim herşeyi kuşatmıştır*”²⁹⁰

Ayrıca bu ismin bütünüyle inananlara tecelli edeceğine dair diğer bir ayet ise şöyledir.²⁹¹ “*Onlar ayetlerimize inanmış bir biçimde yanına geldiklerinde Onlara de ki, selam sizin üzerinize olsun, Rabbiniz rahmeti kendi üzerine yazmıştır*”²⁹²

Bu ayette önemli bir husus Allah'ın, Rahmeti kendine ilke edinmesi, kişinin hatayı kasdi olarak yapmış olmasıyla değil, kasıt bulunmadan cehalet üzere bir hata işlemesi ve sonrasında bu durumunu düzeltmesiyle de kayıtlandırılmıştır.²⁹³

²⁸⁵ Abdurrahman b. Nasır el-Sâ'dî, **el-Hakku'l Vâdhu'l el-Mubin**, Daru b. Kayyum, Damam 1987, İkinci Baskı, s. 1497.

²⁸⁶ Bakara, 2/128.

²⁸⁷ Hafız el-Hakemi, **Meâricü'l Kabul bi Şerh'i Seleml-el-el-Vusul fi't-Tevhîd**, Daru b. Kayyum, Suudiyye 1995, c. III. s. 68.

²⁸⁸ Abdurrahman es-Suudiyye, **Fethu'r Rahim'i el- Melik el-Allâm fi İlmi'l el-Akâidi ve't-Tevhîd ve'l-Ahlak ve'l-Ahkam el-Mustanbiteti'l Kûr'ân**, Daru b. el-Cevziyye, Suudiyye Trs. s. 31.

²⁸⁹ Ümit Şimşek, **İslâm İnanç ilmi hali**, DİB. Yayınları, Birinci Baskı, Ankara 2010, s. 21.

²⁹⁰ A'râf, 7/156.

²⁹¹ Ebu Bekir Muhammed b. İshak b. Huzeyme es-Sülemî en-Nişâbü'rî(h. 311), **Kitabu't-Tevhîd ve İsbâti Sıfâtî'r-Rabb Azze ve Celle** (Hazırlayan Mustafa el-Â'zâmî,), Daru'l Kutubi es-Selefiye, İkinci baskı, Mısır h/ 1403, s. 4.

²⁹² En'âm, 8/54.

²⁹³ Ebubekir Muhammed b. İshak b. Huzeyme(h. 311), **Kitabu't-Tevhîd ve İsbâti Sıfâtî'r-Rabb Azze ve Celle** (Thk, Abdulaziz b. İbrahim), 1. Baskı, Daru'r-Reşîd, Riyad 1998 c. I. s. 10.

Ancak Allah dilerse yine de bütün günahları bağışlayacağını sadece şirk'i affetmeyeceğini bir kaç ayette vurgulamıştır.²⁹⁴

2.1.4.1.7. el-Azîz

Bu isim Hz. İbrahim(a.s)'ın kıssasında şu ayet-i kerimede de nazil olmuştur. “*Ey Rabbim! Onların içlerinden kendilerine bir elçi gönder. Senin ayetlerini okusun, onlara kitabı ve hikmeti öğretsin. Sen muhakkak ki Aziz (İzzet ve şeref sahibi) ve Hakîmsin.*”²⁹⁵

Âyette şöyle buyrulur: “*Sen Aziz ve Hakimsin.*”²⁹⁶ Aziz, izzet ve şeref sahibi manasında kullanıldığı gibi Allah'ın söz ve fiillerinde hata ve abes iş yapmaktan münezzeh olduğu anlamına da gelir. Yaptığı ve söylediği her şeyde ancak doğruyu söyler. İşlerin tedbirini tam görür. Yaptığı hiçbir işinde kusur ve eğrilik söz konusu olmaz.²⁹⁷

Aziz; yerlerde ve göklerde her şeye gücü yeten, kendisinin benzeri bulunmayan anlamlarına da gelmektedir.²⁹⁸ Bu isim Kur'an'da genel olarak Hâkim ismiyle birlikte kullanılır. Çünkü O'nun izzeti, yüceliği, O'na yakışmayan kusurdan ve ayıplardan münezzeh oluşu hikmet ve adaletinin gereğidir.²⁹⁹

Aziz olan Allah, izzet ve azameti gereği hem bu dünya da hem de ahirette iyiliği sevabsız, kötülüğü de ikabsız(cezasız) bırakmayacağını defaatle anlatmaktadır. Çünkü O bu işlemi yaparken tevhid ve rubûbiyyetinin gereği kimseye sorma ya da hesap verme mecburiyetinde de değildir.

2.4.1.1.8. el-Hakim

Ayette şöyle buyrulur “*Sen Aziz ve Hakimsin.*”³⁰⁰ Hakîm, Allah'ın söz ve icraatında hata ve abes iş yapmaktan münezzeh anlamlarına gelir. Allah'ın yaptığı ve söylediği her şeyde ancak doğruyu söyler. Hakîm kelimesi Allah hakkında

²⁹⁴ Nisâ, 4/48.

²⁹⁵ Bakara, 2/109.

²⁹⁶ Bakara, 2/129.

²⁹⁷ Muhammed b. Haris, *Şerhu'l Akîde'tu el-Vâsitiyye*, Daru el-Hicret, yy, Trs. s. 91.

²⁹⁸ Ahmed el-Beyhâkî, *el-İfîkad ve'l Hidayet'i ilâ Sebili'er-Reşâd*, Daru el-Fadîle, Birinci Baskı, Riyad 1999, s. 50.

²⁹⁹ Ömer el-Eşkar, *Esmâ'illahi el Husna el-Hâdiye ilallâh'i ve'l Marifeti bihi*, Birinci Baskı Daru'n Nefâis, Ürdün 2004, s. 72.

³⁰⁰ Bakara, 2/129.

düşünüldüğünde“kelâmıyla, fiilleriyle, bir işi aşamalı ve teenniye uygun yapma” anlamlarına gelir. Alimlere göre bu ifade Allah’a nisbet edildiğinde hikmetin ve uygunluğun en zirve manada kastedildiğini ifade eder. Bu tanım göz önünde bulundurulduğunda Allah’ın sonsuz ilim sahibi, işlerini en mükemmel şekilde yapan, yarattıkları arasında ahengi gözeten ve herşeyi ölçülü yapananlamlarına gelir.³⁰¹

Ebü’l-Muîn en-Nesefî’ye(ö.508/1115)³⁰² herşeyin ölçülü oluşu sefeh’in zıddı olan hikmeti gerektirir. Çünkü bir işi yapmaya sefehlik(hikmetsiz iş yapma, işi yapan kişinin sevinç ya da üzüntü durumuna göre akıl noksanlığıdır, bu durum failin işi sağlam yapmasına manidir) engeldir. Allah ise sonsuz hikmet sahibidir.³⁰³

Allah insandan kainata uzanan her şeyde bu ismin tecellilerini göstermektedir. Bütün insanların vücut azalarının aynı yerde bulunması tevhidi gösteren delillerdendir. Çünkü muhtar(ihtiyar, seçme sahibi) olan Allah bunu böyle irade etmiştir. Aynı meyvenin dünyanın çeşitli yerlerde aynı tatta olması da ve diğer sünnetullah denilen kanunları icrasındaki birlik de işi yapan zatın tek olduğunu gösterir.

Şayet ikinci bir ilah olsaydı; bu düzen bozulacak, tevhid sağlanmış olamayacak ve âlem kaosa sürüklenecekti.

2.1.4.2. İbrahim (a.s.)’ın Kıssasında Geçen Sıfatlar

Hiz. İbrahim’in Rabbini zikretmiş olduğu bütün isimler aynı zamanda sıfatları da barındırmaktadır. Allah ismi ulûhiyyet sıfatından, Rahim ismi Rahmet, Aziz ismi izzet sıfatından ve sair isimler de başka sıfatlardan türetilmiştir. Hiz. Peygamber(s.a.v.) dahi Allah’ın fiillerinden, kendisine hitap etmek için bazı isimler türetmiştir.

³⁰¹ Bekir Topaloğlu “**Hakîm**”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları 1997), 15: 181.

³⁰² 438 (1047) yılında Nesef’te doğdu. Meşhur din âlimlerinin yetiştiği bir aileye mensuptur. Künyesi bazı müelliflerce Ebü’l-Maîn şeklinde okunmuşsa da doğrusu Ebü’l-Muîn’dır (Zehebî, II, 607). İkinci dedesi Mu’temid de Ebü’l-Muîn künyesiyle anıldığından bazı kaynaklarda onunla karıştırılmıştır. Öğrenimine dair bilgi bulunmamaktadır. Semerkant ve Buhara’daki Mâtürîdî-Hanefî âlimlerinden, özellikle Nesefî nisbesini taşıyanlardan tahsil görmüş olmalıdır. Kaynaklarda babası ve dedesinin Hanefî mezhebine hizmet eden âlimlerden olduğu belirtilir. Talebelerinin başında Necmeddin en-Nesefî gelir. Alâeddin es-Semerkandî, Ahmed el-Pezdevî, İsmâil b. Adî et-Tâlekânî, Ahmed b. Ferah es-Suğdî ve Ebü’l-Hasan el-Belhî de onun öğrencileri arasında yer alır. Necmeddin en-Nesefî’nin naklettiğine göre 25 Zilhicce 508 (22 Mayıs 1115) tarihinde büyük bir ihtimale Buhara’da vefat etmiştir.

³⁰³ Ebü’l-Muîn en-Nesefî, **Tevhîdin Esasları**, Çev: Hülya Alper, İz Yayınları, İstanbul 2017, s. 60.

2.1.4.2.1. Rızık Verme Sıfatı

Rızık verme Allah'ın fiili sıfatlarından. Çünkü rızıkı icad eden O'dur. Hiçbir eksilme olmadan kullarını yediren ve içirende O'dur. Onun içindir ki bu sıfat mübalağalı bir şekilde ifade edilmiştir³⁰⁴

Bu sıfatlar sadece Allah'a has olup yaratılmışlar için kullanılması söz konusu değildir. Rızık Allah'ın elinde olduğu şu ayetle ifade edilmiştir. *“Oranın (Mekke) ehlinde Allah'a ve ahiret gününe iman edenleri, yerin bitirdiği çeşitli çeşitli nimetlerle rızıklandır.”*³⁰⁵

Sözlükte “rızık vermek” anlamındaki rezk kökünden türeyen rezzâk kelimesi “kesintisiz biçimde çokça rızık veren” demektir. Allah'a nisbet edildiğinde “bedenlerin ve ruhların gıdasını yaratıp veren” mânasına gelir.³⁰⁶

H. İbrahim Allah'ın bütün yarattıklarını rızık vermeye güç yetirebileceğini bildiği halde Allah'a saygı çerçevesinde Allah'a ve ahiret gününe iman edenler için Allah'tan rızık diledi. Çünkü O Allah'tan kendi zürriyeti için imâmet istediği zaman kendisine, zalimlerin böylesi bir şeye ulaşamayacağı cevabını aldığından dolayı rızık da böyle olabileceğini düşündü ve bunu herkes için istemekten korktu. Ancak Allah rızık böyle olmayacağını önceki ayetle ifade etti. Çünkü rızık verme adaletin, imâmet ise faziletin gereği idi. İmamet herkese uygun değil ancak ehil olabilecek kişilere layık bir iştir.³⁰⁷

Rızık, inanan, inanmayan herkese dağıtılması imtihanın gereğidir. Ancak inananlar bunun kim tarafından gönderildiğinin farkında diğerleri ise değildir.

Rızıkta tenasüb(uygunluk) tevhidin göstergesidir. Çünkü her ihtiyaçlıya zamanında rızık gönderilmesi bunu gösterir. Çocuklar doğduklarında ardından sütlerinin gönderilmesi, yerinden hareket edemeyen ağaçlara rızıklarının yağmura bindirilip ayaklarına kadar gönderilmesi hep bunun delillerindendir.

³⁰⁴ Ebu Abbas ahmed b. Muadded el-İklišî el-Endelûsî el-Mâlîkî(h. 550), **el-Enbâ fî Şerhi Hakâiki es-Sıfât ve'l-esmâ** (Thk, Ahmed Receb Ebu Salim), 1. Baskı, Kuveyt 2017, Daru'd-Diyâ, s. 565.

³⁰⁵ Bakara, 2/126.

³⁰⁶ Bekir Topaloğlu **“er-Rezak”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları2008), 35:47

³⁰⁷ Sâ'dî, **Teyşîru'l Kerimi'r-Rahman**, s. 66.

2.1.4.2.2. İhya ve İmâte Sıfatı

Allah ayette şöyle ifade buyurdu: “Allah’ın kendisine mülk verdiği, İbrahim’le Rabbi hakkında tartışan adamın halini bildin mi? Hani İbrahim benim Rabbim diriltten ve öldüren dir demişti.”³⁰⁸ İbrahim Rabbini burada, hayat veren ve öldüren şeklinde vasıflandırdı. Bu hadis ve kitapla da sabittir. Bu iki sıfat Allah’a mahsus olup fiili sıfatlardandır.³⁰⁹

Bu sıfat iki şekilde açıklanmıştır;

Birincisi: Yok olmanın, fena kavramının kendine ârız(yaklaşamdığı, söz konusu olmadığı) anlamındadır.

İkincisi: O’nun durumu yarattıklarından farklıdır. Yaratmış olduğu varlıkların özellikleri O’na benzemez.

Bazı alimler ise bununla alakalı şöyle demişlerdir: Kişi namazda “Tahiyyat” okurken aslında diri olma, hayat verme özelliklerinin bütünü Allah’a hasretmiş olmaktadır.³¹⁰

Muhyi: Kan pıhtısına hayat veren, ondan bir nefis yaratan, çürüyüp dağıldıktan sonra haşır gününde ruhları cesetlerine iade edip onları canlandıran, kendisini tanıtmak suretiyle kalpleri ihya eden, yağmuru yağdırmakla toprağa hayat bahşeden, rızıkları yerden bitiren anlamlarındadır. Mümit: dirileri öldüren, güçlü kuvvetli olan her şeye ölümü tattırmakla onların güç ve kuvvetlerini gideren anlamındadır.³¹¹

Bütün bu özellikler nazara alındığında görülecektir ki, hayat sahibi ve onun kaynağı Allah’tır. Hiç kimsenin iradesine bakılmaksızın vücuda getirilmesi burada tek bir irade sahibinin varlığını gösterir. Aynı şekilde hayatlarının her ne kadar sebepler tahtında alınıyor gibi görünsede(kaza, hastalık vs.) bu işlemi görenin yalnızca Allah olduğunu gösterir.

³⁰⁸ Bakara, 2/258.

³⁰⁹ Alavi’u es- Sekaf, *Sıfâtü’llâhî el-Varidet’i fi’l Kitabi ve’s Sünneti*, Birinci Baskı, Daru el-Hicret, Riyad 1994, s. 230.

³¹⁰ Afifüddin Süleyman b. Ali et-Tilimsâni(ö.690/1291), *Meânî’l-esmâi’l-İlâhiyye* (Thk. Orhan Musa), 1. Baskı, DİB Yayınları, İstanbul h/1439, s. 166.

³¹¹ Ahmed Beyhâkî, *el-İtikad ve’l Hidayet’i ilâ Sebili’er-Reşâd*, Daru el-Fadile, Riyad 1999. s. 54.

2.1.4.2.3. İstifâ (Seçme) Sıfatı

İstifa sıfatı da Hz. İbrahim'in zikrettiği sıfatlardandır. Bu sıfat seçme anlamına gelmektedir. Bu sıfat şu ayette zikredilmiştir: *“Bu dini İbrahim oğullarına vasiyet ettiği gibi Yakub da evlatlarına vasiyette bulundu. Ey oğullarım Allah sizin için bu dini seçti, sakın teslim (Müslüman) olmadan ölmeyiniz.”*³¹² Yani Allah bu ifadeyle; Allah sizi bu dine seçmekle, ihtiyarı bu yönde gerçekleşti, bunu size layık gördü ve bunun üzerine sizinle sözleşti.³¹³

Burada Allah'ın bizatihi kendisinin seçmesi ve iradesine başkalarını karıştırmaması Allah'ın mutlak anlamda seçme yetkisinin elinde bulunduğunu gösterir. Bunun zıddı ise şerikleri gerektirir.

2.1.4.3. Hz. Ya'kub'un Hayatında Tevhîd

Hz. Yakub da babaları İbrahim, İsmail, İshak (as.) gibi Tevhîdi ve ibadeti Allah'a has kılmaya insanları davet etti. Aynı şekilde Allah O'ndan haber vererek, vefat anı geldiğinde evlatlarını başına topladığını haber verir. İbadetlerini sadece Allah'a has kılmayı ve tevhîdi, O'na şirk koşmamayı, O'na teslim olmayı vasiyet ettiğini söyler.

Bu durum gösteriyor ki Hz. Yakub'un zihnini meşgul eden şey sekerat anında bile olsa iman konusu ve tevhîd idi. Bu konuda Allah şöyle buyurdu: *“Yakub çocuklarına şöyle dediğinde sizler onlara şahit miydiniz? Hani şöyle demişti, benden sonra kime ibadet edeceksiniz. Onlar da senin ve babaları İbrahim, İsmail, İshak'ın Rabbi tek olan ilâha ibadet edeceğiz ve biz O'na teslimiz dediler.”*³¹⁴

Hz. Yakub'un hayatı işte böyleydi. Hayatının her anında özellikle evlatlarına sağlam bir akide tesis etmekle ömrünü geçirmişti ve onlara İslam dinine sağlam bir şekilde bağlanmaları gerektiğini her fırsatta telkinde bulunmuştu. Çünkü Allah şu ayette O'nun hakkında şöyle ifade buyuruyor *“Bu dini; İbrahim, oğullarına vasiyet ettiği gibi Yakub da evlatlarına vasiyette bulundu. Ey oğullarım Allah sizin için bu dini seçti, sakın teslim (Müslüman) olmadan ölmeyiniz.”*³¹⁵

³¹² Bakara, 2/132.

³¹³ Beyhaki, a.g.e., s. 54.

³¹⁴ Bakara, 2/133.

³¹⁵ Bakara, 2/132.

2.1.4.3. Hz. Musa (a.s.)’nın Hayatında Tevhîd

2.1.4.3.1. Tevhîd-i Ulûhiyyet

Allah ayet-i kerimede şöyle buyuruyor: “*Musa kavmine şöyle demişti: Ey kavmim! Buzağıyı ilâh edinmekle nefislerinize zulmettiniz, her şeyden münezzeh olan Rabbinize tevbe edin ve nefislerinizi öldürün, böyle yapmanız her şeyden münezzeh olan Rabbiniz katında daha hayırlıdır, böylelikle tövbenizi kabul buyurur. Sen gerçekten de tevbeleri çokça kabul eden ve merhamet edensin.*”³¹⁶

İsrailoğulları buzağıyı ilâh edindiklerinde, Musa (as.) onları doğru yola sevk etmek istedi. Onlara yaptıkları işin zulmün son raddesi olduğunu ifade etti. Bu kişinin kendi nefesine zulüm olduğu gibi Rabbi hakkında da zulümdür. Nefse karşı zulüm; kendisinin ihtiyacı olduğu, kendisine faydası olan şeyi terk etmesi ya da O’na zararı olan şeyi yapmasıdır.³¹⁷

Bütün nefisler kendilerinin sahibi ve Rabbine karşı ibadete muhtaçtır. Allah’a şirk koşturmak, ihtiyacı olanı terk etmek demektir ve kendi nefisini ateşe atmak anlamına gelir. Rabbine karşı olan zulüm ise; O yaratan, Hâkim, nimetlerinin çeşitleri ile kuluna ihsanda bulunduğu halde ibadeti başkasına yapmasıdır.

Hz. Musa özellikle burada Bâri (yarattığı her şeyden münezzeh olan) ismini zikretmesi Onların işledikleri günahın büyüklüğü ve şirk koştukları şeyden Allah’ın münezzeh olması dolayısıyladır.³¹⁸ Bunun içindir ki Hz. Peygamber’e Allah’ın yanında en büyük günah nedir diye sorulduğunda O’da şöyle cevap vermiştir: “*Allah seni yarattığı halde O’na şirk koşturmandır.*”³¹⁹

Konuyla alakalı diğer bir ayette mevzu şu şekilde anlatılmıştır. Kavmi Hz. Musa ile dalga geçtiklerinde Musa (as.) Allah’a istiâzede (sığınma) bulunmuş ve şöyle demiştir: “*Cahillerden olmaktan Allah’a sığınırım*”³²⁰ Allah’a sığınma her türlü kötülükten ve şerli insanların şerrinden Allah’a sığınmaktır.³²¹ Bunun içindir ki istiaze (Allah’a sığınmak) ibadetlerin en yücesi sayılmıştır. Allah yönelmeyi sadece kendine has kılmış ve her türlü şerden O’na sığınmak gerektiğini ifade etmiştir.

³¹⁶ Bakara, 2/54.

³¹⁷ Câmiu’l Mesâil, c. IV. s. 45.

³¹⁸ İbn. Kesir, a.g.e., s. 401.

³¹⁹ Müslim, **Kitabu’l İman**, hadis no:86.

³²⁰ Bakara, 2/67.

³²¹ İbn Kesir, a.g.e., c. I. s. 175.

Bunu gerçekleştirmek iman ve Tevhîdden sayılmış, sığınmayı başkasına yapmak ise şirk kategorisinde değerlendirilmiştir.³²²

2.1.4.3.2. Tevhîd'i Esmâ Ve Sıfat

2.1.4.3.2.1. Esmâ

2.1.4.3.2.1.1. el-Bâri

Bu isim borç, kusur gibi şeylerden kurtulmak, uzak kalmak manalarına gelen “b-r-e” den türetilmiş, bir olarak yaratan ve kusurlardan uzak bulunan Allah için isim olmuştur.³²³ Ve Ayette şu şekliyle kullanılmıştır. “*Sizi yaratana tövbe ediniz*”³²⁴

Ayetin devamında ise şöyle buyurulmuştur: “*Bâri olanın yanında bu sizin için daha hayırlıdır.*”³²⁵

Bâri; yaratmasında kusur bulunmayan ve yaptığı her şeyi kusursuz ve dikkatli bir şekilde yaratan anlamına gelir. Bu sıfat özellikle yaratma sıfatı üzerine kullanılmaktadır.³²⁶

Sıfat olarak “el-Bâri” varlıkları eşsiz bir şekilde yaratan, yarattıklarına şekil veren anlamını ifade eder.³²⁷ Bu isim Allah’ın afet, bela ve musibetleri yaratması anlamında da kullanılmıştır.³²⁸

Bâri isminin türetildiği kelime ile yaratma fiili arasında şöyle bir fark vardır: Yaratma, eşyayı yaratılışı Allah’ın hikmeti üzere takdir etme; diğerinde ise yoktan icad etme ve yerine getirme anlamındadır.³²⁹

Aynı zamanda bu ismin çok faziletli olduğu kişinin çokça tekrar ettiği takdirde afet ve musibetlerden korunacağı gibi,³³⁰ bu ismin sürekli tekrarlanması neticesinde bir çok sırların da kişiye açılacağı söylenmiştir.³³¹

Bâri ismi yaratanın yalnız allah olduğunu ve günahlar neticesinde yalnızca O’na tövbe edilmesi gerektiğini hatırlatır.

³²² Abdurrahman es-Sâdi, **el-Kavlu es-Sedîd Şerh’u Kitâbi et-Tevhîd**, Daru es-Sebât, Riyad 2004. S. 130.

³²³ İsmail Karagöz, **Esmâ-i Hüsnâ**, DİB. Yayınları Ankara 2011, ikinci baskı, s. 193.

³²⁴ Bakara, 2/54.

³²⁵ Bakara, 2/54.

³²⁶ Abdurrezzak el-Bedr, **Fıkhu’l Esmâ’i’l Husnâ**, Daru et-Tevhîd, Riyad 2008, Birinci Baskı. s. 113.

³²⁷ Haşr, 59/24.

³²⁸ Hadîd, 57/22.

³²⁹ İbn. Kesir, **a.g.e.**, c.13. s. 513.

³³⁰ Nebhâni, **Saâdetu’d-Dâreyin** (Thk. Şenkîti), s. 60.

³³¹ Mahmud Ebu Seniyye, **Esmâ’u’llâhi el-Husna ve Eseruhâ fî Sulûki’l-İnsan**, Daru Âye ve’l Mehabbe, 1. Baskı, Beyrut 2005, s. 436.

2.1.4.3.2.2. Sıfatlar

2.1.4.3.2.1. Kelam

Allah şöyle buyurmaktadır: “*Onlar, Rabbine dua et de bize onun (ineğin) mahiyetini beyan etsin, Allah buyurdu: O ne yaşlı ne de körpe, ikisinin arasındadır. Şimdi emrolunanı yapın.*”³³²Burada kelam sıfatı, Allah’ın kullarıyla konuştuğunun ve Onları muhatab aldığıının ifadesidir.

Allah’ın ses ile konuşacağını şu hadis-i şerif haber vermektedir: “*Allah kıyamet gününde ey Âdem diye buyurur. O’da buyur Rabbim emrine âmâdeyim der ve ses ile şöyle çağrılır...*”³³³. Fakat bu ses insanların sesleri gibi bir ses olmayacaktır. Çünkü Allah ne zatı ne sıfatları ne de fiilleri itibariyle yarattıklarına benzemez.³³⁴

Bu dünya itibariyle ya da ahirette olsun Allah’ın konuşması her nekadar bizim algılarımıza göre ses dense bile, hakikatte O’nun konuşması kendi zatıyla kaim olan ve mahiyetini bilemediğimiz bir durumdur.³³⁵

2.1.5. Müstakil Olarak Esmâ’i Hüsna Bağlamında Tevhîd

Kur’ân en güzel isimlerin Allah Teâlâya ait olduğunu söyler. “*En güzel isimler O’na aittir, O’nu bu isimlerle çağırın*”³³⁶ Allah(c.c.)’ın birçok isimlerinin bulunduğu işaret eder. Bazı Alimler ise Bu doksan dokuz isim, kesretten kinayedir diyerek Allah’ın isimlerinin sonsuz olduğunu söylerler. Çünkü Allah ezeli ve ebedi olduğu için isimleri de sonsuz olmalıdır.

Allah’ın bu eşsiz isimleri çok derin anlamlar ifade eder. Ve bu isimler “el-Esmâu’l-Husnâ” olarak tabir edilir. Esmâ ifadesi isim kelimesinin çoğulu, hüsnâ ibaresi ise sıfat olarak o isimlerin güzelliğini ifade eder. Esmâu’l-husnâ’nın her biri ister ism-i fâil(Mütekelim), ister sıfat-ı müşebbehe(Kerîm), isterse de kök itibariyle masdar(Adl)

³³² Bakara, 2/68.

³³³ Buhari, Kitabu’t Tefsir el- Kur’ân, İnsanlar’ı sarhoş zannedersin Babı, hadis no:4711, s. 918.

³³⁴ Ahmed b. Teymiyye, **Mecmûatu’l Fetâva**, Daru el-Vefa, c. 12. s. 131.Trs.

³³⁵ Hafız Şemseddin ez-Zehebî((h, 748).), **Muhtasaru’l-Uluvv** (Thk, MuhammedNâsÜriddin el-Elbânî), 2. Baskı, el-Mektebetu’l-İslâmi, Beyrut 1991, s. 27.

³³⁶ En’âm, 7/184.

olsun hepsi vasıf manası taşıdığından bir yönüyle sıfat anlamındadır. Diğer bakımdan bu vasıflar zâta delalet etmesi yönüyle de isim olarak değerlendirilirler.³³⁷

Aşağıda geleceği üzere bakara suresinde geçen bu isimler farklı bağlamaları yönünden değerlendirilecektir.

2.1.5.1. Melik İsmiyle Alakalı Olanlar

2.1.5.1.1. Bakara 207. Ayet (Hükümlerlik Allah'a Aittir)

*“Bilmez misin ki göklerin ve yerin hükümlerlik Allah'a aittir. Sizin için Allah'ın haricinde dost ve yardımcıda yoktur.”*³³⁸

Tevhîd'in Melik ismiyle olan ilişkisi ve bu ismi kapsıyor olması dolayısıyladır ki bu ayetin içeriği Mekke müşriklerini rahatsız etmiş. Sahip olma ve tasarruf yetkisini kendisinde bulundurma, kontrol etme gibi vasıfları da barındırdığı gibi yönetim ile alakalı konular söz konusu olduğunda ise hüküm sahibi manasını taşır. Mekke'nin önde gelen isimleri, insanların günlük hayatındaki konularla alakalı kendilerini bu isimle niteledikleri için bu ismi kendilerine hasrediyorlardı. Ancak onlar biliyorlardı ki ilâh olan aynı zamanda bu isme de sahip olmalıydı. Ancak “Lâ ilâhe illâllah” kelimesi, müşrikler açısından herşeyi değiştirmiştir. Zira ayet-i kerime Allah'ın haricinde melik bulunamayacağını, dolaylı olarak hiç kimsenin kendi istediği gibi tasarruf yetkisine sahip olamayacağı konusunda muhataplarını uyarmıştır.³³⁹

Bu ayeti kerimede Allah'ın her şeye kâdir olduğu da hatırlatılmaktadır. Hz. Peygamber(sav) zaten Allah'ın her şeye güç yetirebildiğini bilmektedir. Hz. Peygamberin şahsında her kese hitap akıl yürütme yoluyla bu kainatın sahibinin Allah olduğu bildirilmektedir. Bu dünyada her an yeni bir değişim ve dönüşüm söz konusudur. Dünya ve ahirete dair herşey mülkün ve hükümlerlik O'na ait olduğu haber vermektedir.³⁴⁰

³³⁷ Abdulaziz Hatip, **Allah'tan Gönüllere Sevgi Kuşağı Kur'an ve Hikmet Işığında Esmâ'u'l-Husnâ**, Nun Yayınları, İstanbul 2011, s. 11.

³³⁸ Bakara, 2/107.

³³⁹ Celaleddin Vatandaş, **Tevhîd ve Değişim**, Pınar Yayınları İstanbul 1992, s. 39.

³⁴⁰ Şahver Çelikoğlu, **Ayet ve Hadisler Işığında Esmâ'u'l-Husnâ**, Marifet Yayınları İstanbul 2002, c. I. s. 275.

Akıl ve vicdan sahibi her bir kimse az bir düşünmekle bu işlerin sahibinin Allah (c.c) olduğu bilincine varabilmektedir.³⁴¹

2.1.5.1.2. Bakara 116. Ayet (Allah Evlat Edinmekten Münezzehtir)

*“Allah çocuk edindi” dediler. Hâşâ! O, bundan münezzehtir. Göklerde ve yerde olanların hepsi O’nundur, hepsi O’na boyun eğmiştir.”*³⁴²

Bu ayet Arap müşriklere, Hristiyanlara, Yahûdilere bir red ve onların akidelerinin bozukluklarına cevap niteliği taşımaktadır. Onların; melekleri, Allah’a evlat isnad etmeleri düşüncelerini yalanlamaktadır. Cenab-ı Allah onların bu batıl inançlarının mutlak anlamda kabul edilemeyeceğini belirttikten sonra meselenin onların tasavvur ettikleri biçimde olmadığını ifade eder. Semada ve arzda ne varsa hepsi ona aittir. Her şeye güç yetiren O’dur. Mahlukatın rızıklarını veren yine O’dur. Her şey O’na ait olduğu halde melekler O’na evlat olarak nasıl nisbet edilebilir.

Evlat birbirine nisbetle iki varlıktan meydana gelir. Allah’ın bir benzeri bulunmadığı için O’na böylesi bir şeyi atfetmek çirkin bir iftiradır. Halbuki O şöyle buyurmaktadır: *“O, gökleri ve yeri yoktan yaratandır. Eşi olmadan nasıl çocuğu olabilir? Oysa her şeyi O yaratmıştır. O, her şeyi bilir.”*³⁴³

Başka ayette ise: *“Onların Allah’a çocuk nisbet etmelerinden dolayı neredeyse sema parçalanacak, arz bölünecek, dağlar yere geçecek, çünkü semada ve arzda ne varsa her şey onun kuludur”.*³⁴⁴ Kıyamette ise bu saydıkları hepsi kendisine dönecektir. Ve bu anlamda İhlâs sûresinde şöyle ifade bulunmaktadır: *“De ki: O Allah bir tektir. Allah Samed’dir. Doğurmamış ve doğurulmamıştır. Hiçbir şey ona denk değildir.”*³⁴⁵

Cenab-ı Allah bu ayetle her şeye sahip ve hâkim olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla hiçbir şeye ihtiyacı bulunmayanın elbette herhangi bir evlada da ihtiyacı da olmaz.³⁴⁶

³⁴¹ Yazır, a.g.e., c. I, s. 455.

³⁴² Bakara, 2/116.

³⁴³ En’âm, 6/101.

³⁴⁴ Rahmân, 55/90-95.

³⁴⁵ İhlâs, 112/1-4.

³⁴⁶ İbn-i Kesir, a.g.e., c. I, s. 36.

2.1.5.2. İlim Sıfatıyla İlgili Olanlar

2.1.5.2.1. Bakara 33. Ayet (Tâlim-i Esma Bağlamında Allah'ın İlmî)

Allah “Ey Âdem! Onlara isimlerini söyle” dedi. Âdem isimleri söylediğinde, Allah ‘Ben gökler ve yerde görünmeyeni biliyorum, sizin açıkladığınızı ve gizlemekte olduğunuzu da bilirim, diye size söylememiş miydim?’ dedi.”³⁴⁷

Allah Teâla meleklerden sonra Hz. Âdemi esma ile sınadı. Hz. Âdem onları ayrıntılı bir şekilde anlatınca Allah meleklerle: *“Ben size her halde ben semaların ve arzın gaybını bilirim demedim mi? Ve siz ne açıklıyor ve ne gizliyor idiyse onu da bilirim.”*³⁴⁸ buyurdu. *“Ben sizin bilmediklerinizi bilirim”*³⁴⁹ ifadesini daha da açıkladı.

Allah sanatını gözle görünmeyen hikmetlerle raptetmiştir, Allah bir şey isterse, yaratmak için çok farklı sebepler icad edebilir.³⁵⁰

Bu ayeti kerimeden anlaşıldığı üzere cenâb-ı Allah'ın nihayetsiz ilminin bulunduğunu bu ayeti kerime anlatıyor. Çünkü ezeli ve ebedi olan ilme ittılâi(bilme) olmayan birinin ulûhiyet vasfına hâiz(sahip) olamayacağı anlatılmaktadır.

Allah'ın böylesi bir üslupla kendisinin nihayetsiz ilminin bulunduğunu vurgular. Ulûhiyyet vasfına ancak kendisinin sahip olduğunu hatırlatır.

2.1.5.2.2. Bakara 77. Ayet (Allah Gizli Açık Her Şeyi Bilir)

*“Onlar bilmezler mi ki, gizlediklerini de açıkça yaptıklarını da Allah bilmektedir.”*³⁵¹

Alîm ismi, sıfat-ı müşebbehe kalıbında zikredilmiş, Allah'ın ilim sıfatını ve herşeyi bildiğini ifade eden bir isim olmuştur. Öyle bir ilim ki yaratılmışların bilemeyeceği bütün gizli sırları bilmektedir. O'nun ilmi gizli açık herşeyi kuşatmıştır. Küçük olsun büyük olsun her şey O'nun ilmi dahilindedir.³⁵²

Ayet-i kerime, konunun diğer bir bağlamında Yahûdîlerin çarpık itikadlarını anlatır. Onlar Tevrat'ı kendi heva ve heveslerine uygun yorumlamakla kalmayıp, kelime ve harflerin yerini değiştirmekle de tahrif etmişlerdi.

³⁴⁷ Bakara, 2/33.

³⁴⁸ Bakara, 2/33.

³⁴⁹ Bakara, 2/30

³⁵⁰ Yazır, a.g.e., c. I, s. 313.

³⁵¹ Bakara, 2/77.

³⁵² Veli Ulutürk, *Kur'ân'ı Kerîm Allah'ı Nasıl Anlatıyor*, Çağlayan Yayınları, İzmir 1985. s. 121.

Hız. Peygamber (sav)'in geleceğine dair ayetler birer birer Tevrat'tan çıkarılmıştı. Onlar kendi kitaplarında anlatılan bu durumun ahirette kendileri aleyhinde delil teşkil edeceğinden de korkuyorlardı. Bunu gizleme noktasında da birbirlerini uyarıyorlardı. Bu dünya itibarıyla bir şeyleri gizleyebilseler, ahirette de bunu Allahtan gizleyebileceklerini sanıyorlardı. İşte onların Allah inancıyla alakalı bilgisi bundan ibaretti.³⁵³

Bu ayet özellikle Yahûdî münafıklarından Ka'b b. Eşref gibi Hız. Muhammed (sav)'in vasıflarını Tevrat'ta gördükleri halde bunu gizleyen bu ve benzeri kimselerden bahsediyor. Allah'ın bilgisi hakkında bütün şüpheleri izale edilmeye çalışılıyor.

Hız. Peygamberin vafını kendi kitaplarında gizleyenlerin durumları eleştirilmekte ve onlar neyi gizler ve neyi de açığa vursalar bunların hepsini Allah Teâlâ bilmekte ve nihayetsiz ilmini haber vermektedir.

Şu Ayet de Onların bu batıl iddialarına cevap sunmaktadır.³⁵⁴ “Onlar gizlediklerinden de, açığa vurduklarından da Allah'ın haberi olduğunu bilmiyorlar mı?!”³⁵⁵

2.1.5.3. Kudret Sıfatıyla İlgili Olanlar

2.1.5.3.1. Bakara 258. Ayet (Allah Gücü Her Şeye Yetendir)

“Allah kendisine mülk (hükümdarlık ve zenginlik) verdiği için şımararak Rabbi hakkında İbrahim ile tartışmaya gireni (Nemrut'u) görmedin mi?! İşte o zaman İbrahim: Rabbim hayat veren ve öldüren, demişti. O'da: Hayat veren ve öldüren benim, demişti. İbrahim: Allah güneşi doğudan getirmektedir; haydi sen de onu batıdan getir, dedi. Bunun üzerine kâfir apışıp kaldı. Allah zalim kimseleri hidayete erdirmez.”³⁵⁶

Hız. İbrahim nemrudu Allah'ın varlığına ve birliğine davet ettiğinde nemrut davet edildiği Allah hakkında ondan delil istedi. Hız. İbrahim de benim seni davet ettiğim “her şeyi öldürüp diriltmeye güç yetirendir” onun varlığının delili bu yaratılan her şeyin sonradan var olması, daha sonra fenaya gitmesidir. Bütün bu sayılanların kendi kendine tesadüf eseri oluşması mümkün değildir. Bu Allah'ın varlığının en açık

³⁵³ Ebû'l-Âlâ Mevdûdî, **Tefîmu'l-Kur'ân**, İnsan Yayınları İstanbul 1997, c. I, s. 88.

³⁵⁴ Mehmet Alagaş, **Temel Konularda Kur'ân Öğretisi**, İnsan dergisi Yayınları, İzmir trs. s. 131.

³⁵⁵ Bakara, 2/77.

³⁵⁶ Bakara, 2/258.

delilidir işte bu benim seni davet ettiğim Rabb'dir. Ve davet edildiği Rabb'e inanmak, O'nun birliğine ve herşeyden aşkın ve var olan Allah'a dair bütün şüphelerden temizlenilmesi gerektiğine dair inançtır.³⁵⁷

Öldürme ve yeniden hayat verme her zaman şahit olunan olgulardandır. Göz önünde bulunan bu harika olay insanı hayrete sevk etmektedir. İnsanların ve bütün yaratılmışların aciz kaldığı konuyla alakalı en net ve kesin çözüm bunu mutlak anlamda yaratıcıya iman etmekten geçtiğini göstermektedir. Ve O'nun gücününün, ayeti kerimede buyrulduğu gibi herşeye yettiğini hiçbir kimsenin O'nu âciz bırakamayacağına inamaktır.³⁵⁸

Dirilme ve ölüm hadiseleriyle alakalı şunlar söylenebilir. İnsanlık tarihten bugüne hala ölme, dirilme ve hayat hakkında tam bir bilgiye sahip olamamıştır. İnsanlar sadece gördüğü zahiri(açık) manzara karşısında bir bilgiye sahiptir. O yüzden hayatın kaynağı noktasında ki bilgisizlik, Allah'ın varlığına dayanmak gerektiğini icab ettirmektedir.

Bu anlatılanların üzerine Hz. İbrahim Allah'a hiçbir şeyin ortak koşulamayacağını ve Allah'ın diriltme ve öldürme (Hay ve Mümit) isimleri ile delil getirmiş ve Allah'ı bu yönüyle tanıtmak istemiştir. Nemrud'un hüküm verme yetkisinin kime ait olduğunu sorması üzerine Hz. İbrahim: *"Benim Rabbim, diriltebilen ve öldürebilen, buna göre de hüküm verme ve kanun koyma yetkisini elinde tutandır"*³⁵⁹ diye cevap vermiştir.

Hz. İbrahim (a.s.) bu konularda Allah'ın kuvvet ve kudretini inkâr eden bu zalim hükümdarın acziyetini açıkça ortaya koymuş ve delillerle ispat etmiştir. Bu kadar nihayetsiz derecede güç gerektiren böylesi işlerin ancak her şeyi yaratan ve işleri kudretiyle ayakta tutan bir Rabbe mahsus olduğunu ispat etmiştir.

2.1.5.3.2. Bakara 259. Ayet (Allah Öldüren ve Diriltendir)

(Sen bilmedin mi?) Hz. Üzeyir duvarları çatısı üzerine çökmüş bir karye(köy)'ye uğradı ve şöyle dedi: 'Allah bunları ölümlerinden sonra nasıl diriltir' bunun peşine

³⁵⁷ Abdullah Özbek, *Kur'ân'da Tevhîd Eğitimi*, Esra Yayınları, İstanbul 1996, s. 7.

³⁵⁸ Abdullah b. Muhammed el-Ensârî; *Dekâiku'l Îşârât ila Meânîl esmâi ve's-Sifât ihtisâr el-Esma ve's-Sifât li'l-Beyhâkî* (Tahkik İmâdu'd-Din Haydar) Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Birinci baskı, Beyrut-Lubnan, 1988, s. 83.

³⁵⁹ Bakara, 2/77.

Allah onu öldürdü ve yüz sene bıraktı sonra onu diriltti ve ona ne kadar kaldın dedi. O, bir gün ya da günün bir bölümü kadar kaldım dedi. Allah, hayır yüz sene kaldın, yiyeceğine ve içeceğine bak hiç bozulmamış dedi. Eşğine bak sana ve insanlara delil olsun diye onun kemiklerini nasıl bir araya getirip düzenliyoruz ve daha sonra ona et giydiriyoruz. Durum kendisine tam açık olunca ‘Artık biliyorum ki Allah her şeye güç yetirendir’ dedi.”³⁶⁰

Herras(ö.504/1110) “Nuniyye” şerhinde şöyle der: Hayy isminin manası, ebedi olarak hayat sahibi olması, fena(yok olmak) olanın kendisine ilişmemesi manasındadır. Çünkü O zâtı itibariyle hayat sahibidir. Aynı şekilde bu isim diğer esma ve sıfatlarla doğrudan ilişkilidir. Diğer esma ve sıfatın daim olması bu ismin kayyumiyetiyle(ayakta durmasıyla)bağlantılıdır.³⁶¹Bunlara ilaveten bu isim ve sıfatlar tam anlamıyla aklın mikyas ve mizanıyla tartılamaz.³⁶²

Burada anlatılan kıssa yukarıda bahsedilen isimler bağlamında değerlendirilmiştir.Hikaye ümitsizlik içeriyor gibi görünse de küfrün karanlığından imanın nuruna çıkmanın nedenli kişiye ümit kaynağı olduğunu ifade etmektedir. Çünkü ümitsizlik bir çeşit küfürdür. Kıssa inkâr edenin ümitsizliği gibi değil iman eden kimsenin üzüntüsünü, sonuçlarını ve ümitli olunması gerektiğini harikulâde bir tarzda ortaya koyar.

Hayat çeşitlerinin bütünün kaybolduğu bir durumda, hayatın yeniden nasıl verildiği çok net ortaya konulmuştur. Böylesi bir durumda kişi arzulasa da hayat verme yetki ve kudretine sahip olmadığı gözler önüne serilmiş, acizliği dikkatlere sunulmaktadır.

Ölme ve dirilme hadisesi ile de ümitsizlikten, ümide yolculuğun hikayesi anlatılmış ve Allah’a inanmanın insana verdiği haz üzerinde durulmuştur.³⁶³

Burada Allah’ın kudreti, ilmi, hayat sahibi oluşu, diğer isim ve sıfatları hep beraber düşünülmelidir. Çünkü ölüp kaybolduktan sonra, dağılan zerre(atom)’lerin Allah’ın ilminden kaybolmadığı gösterilmiştir.

³⁶⁰ Bakara 2/259.

³⁶¹ Ulvi b. Abdulkadir es-Sekkâf, **Sıfâtullâhi Azze ve Celle el-Vâride fi ‘l-Kitâbi ve’s-Sunne**, Daru’l-Hicret, 1. Baskı, Riyad 1994, s. 110.

³⁶² Ebu Abdullah Muhammed b. Ali, b. Hasen b. Beşir eş-Şehir bi’l-Hakim et-Tirmizi, **er-Redd ale’l-Muattıla**, er-Rawda li’n-Neşr, Birinci baskı, Cize 2017, s. 32.

³⁶³ Yazır, **a.g.e.**, c. II. s. 259.

Dağılan atomların biraraya toplanması da nihayetsiz kudrete sahip birinin varlığını isbat etmektedir. Dağılan zerrelere toplanması, kendi başına bir şey ifade etmeyeceğinden hayat verilmesi de Hayy olan Allah'ı göstermektedir.

Konu diğer bir açıdan değerlendirildiğinde ahiretin varlığına delil olduğu görülecektir. Çünkü âlemin çeşitli yerlerinden insanın hücrelerini toplayan Allah bir süre sonra onları tekrar toprağa, bitkilere gönderdiğini, zamanı geldiğinde ise yeniden toplayabildiğini gözler önüne sermiştir. İşte bu da ahiretin varlığının delillerindendir bunu yapacak olan ise zâtının şerik(ortak) kabul etmediği Allah'tır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dumanın ateşe olan delaleti, ateşin dumana olan delaletinden daha kuvvetlidir. Yani eserin müessire olan delaleti, müessirin esere olan delaletinden daha sağlamdır.. Kur'ân-ı Kerim ekseriyetle bu metodu takip etmektedir. Kur'ân, enfüsi(içsel) delillerden olan öncekilerin ve kişinin yaratılışını nazara vermekte, her bir insanın bahar mevsiminde bütün mahlûkatın yaratılışını gördükten sonra kendini tekrar diriltecek birinin varlığını inkâr etmesini eleştirmektedir.

Aynı minvalde İsrailoğullarından bir gurubun ölü olan birine hayvanın bir parçasını vurmakla yeniden dirilttiğini ve bunu yapanın her şeye Kâdir ve iman edilmesi gereken bir zat olduğu söylenmektedir. Kur'ân'da onların(İsrailoğulları) binlercesinin bir anda diriltilmesianlatılmakta ve bütün bu yaratma işlerinin kendisine bir nefsin yaratılması kadar kolay olduğu bu manada zikredilmektedir. Çünkü bir çiçeği yaratmak onun için ne kadar kolay ise bir baharı getirmek de o denli kolaydır. Bir baharı getirmek ne kadar kolay ise cenneti de yaratmak O'nun için aynıdır.

Eserin müessire olan delaleti ise, âfâki(dışsal) olan ayetlerde daha çok nazara verilmektedir. Yeryüzünün yaşamaya elverişli olup insana döşek yapılması, semanın bir çatı olarak bina edilmesi, suyun semadan düzenli bir şekilde indirilmesi, göklerin ve yerin yaratılması, gece gündüzün peşi sıra gelmesi, gemilerin denizi yarararak ilerlemesi, rüzgârların dünyayı yaşanılır bir konuma getirmesi ve insanlar için birçok faydalarının bulunması, yaratıcının varlığını gösterir. Binlerce çeşit hayvanların yeryüzüne yayılması ve bunların insanın istifadesine sunulması tasarruf sahibi Rabbi hatırlatır.

Yeryüzünün kupkuru olmasından sonra semadan inen suyla tekrar diriltilmesi vb. daha sayılacak nice deliller vardır ki Allah'ın varlığını, birliğini ifade etmektedir.

Bu delillerin haricinde kimi ayetlerde de Allah (c.c.) kendi varlığını ve uluhiyyetini açıkça zikretmektedir. Allah'ın varlığının yanı sıra O'na şirk koşulmaması gerektiği de vurgulanmıştır. Allah kendi varlığını kalplerde tesis ederken küfr'ün ve şirk'in de temelsiz oluşunu da çeşitli açılardan nazarlara sunmuştur.

Bakara sûresindeki peygamber kıssalarında tevhid konusu farklı açılardan vurgulanırken insanlığa da çok çeşitli mesajlar sunmaktadır. Örneğin tevhid mücadelesinde metod bakımından Hz. İbrahim örneği çok önemlidir. Çünkü o muhatabı(Nemrut) ne kadar âsi biri olsa da tevhidin yumuşak huylulukla ve akli

metodlarla anlatılması gerektiğini göstermiştir. Bir anlamda Rabbi'nin yoluna hikmetle davet edilmesi gerektiğini bilfiil göstermiştir.

Hız. Musa örneğinde, kavmi ile arasındaki münasebetlerde İsrailoğullarının onu ne denizorladığına değinilmiştir. Ancak Hız. Musa'nın kararlı duruşu bizim için, zorluklar karşısında yılmadan dik durmamız gerektiğini göstermiştir. Tevhîd mücadelesinde muhataplarımız ne kadar zor olursa olsun onlara sabretmeli ve itidalli davranmamız gerektiği de konunun ana başlıklarından sayılabilir.

Hız. Yakub misalinde ise, kişinin başta ailesi olmak üzere insanlara tevhidin anlatılması hususunun ne kadar önem arzettiğini göstermektedir. Çünkü tevhîd akidesini insanların gönüllerinde ve zihinlerinde yerleştirmek başta dünya saadeti olmak üzere sonsuz mutluluğun kapısını aralamaktadır. Bunun içindir ki Yakub(a.s.) son nefesini verirken bile bu konu üzerine eğilmiş ve tevhîdi ısrarla telkin etmiştir.

Allah Teâlâ mutlak manada esmasıyla da kendini insanlara anlatmıştır. Melik sıfatıyla her şeyin sahibinin kendisi olduğunu, Alîm ismiyle gizli ve açık olan her şeyi bildiğini, Kâdir ismiyle de her şeye güç yetirdiğini hatırlatmıştır. Her şeyden münezzeh bulunduğunu ve hiçbir şeyin kendisine ortak koşulamayacağını çeşitli sıfatlarıyla bildirmiştir. İşte bu vesileyle kişi bir olan Allah'ı kabul etmekle beraber günlük hayatında Allah'ın her şeye muttali olduğunu anlamaktadır. Bir anlamda hayatı anlam kazanmakta ve hiçlikten kurtulmaktadır.

Netice olarak Allah Teâlâ sayısız peygamber göndererek tevhid inancını yerleştirmeyi hedeflemiş, Peygamberleri vasıtasıyla insanları dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştıracak usul ve esasları onlara bildirmiştir. Açık mucizelerle de peygamberlerini desteklemiştir. Ancak imtihan gereği Allah'ın seçme özgürlüğünü elinden almamış doğru ve yanlış ayırt edebilecek akıl ve selim fitratı da ona ihsan etmiştir.

KAYNAKÇA

- ABDULAZİZ Süleyman b. Salih; (1996),**Akîdetu'l-İmâm İbn Abdilberr, fi't-Tevhîd ve'l-İman**,1.Baskı,Daru'l-Âsime, Riyad.
- ABDUH Muhammed ve REŞİT RIZA Muhammed; (2011), **Menar Tefsiri**,Çev: Mehmet Erdoğan, Ali Rıza Temel, Harun Ünal, Niyazi Beki, Nusret Bolelli, Ekin Yayınları, İstanbul.
- ABDUH Muhammed; (1986),**Tevhîd Risalesi**, Çev: Sabri Hizmetli, Fecr Yayınları, Ankara.
- ABDULVEHHAB Muhammed bin; (h. 1413),**Kitâbü't-Tevhîd**, Merkez Şuûni ed-Dâva, 11. Baskı, Medine.
- ABDURRAHMAN Ahmedel-Melhûf;(2013), **el-Kadâyâ el-Akîde fî Sûreti'l Bakara**, el-Câmiatu'l-İslâmiyye, Gaza.
- ÂLÛSÎ Şihâbuddîn Mahmûd; (2011),**Rûhu'l-meâni fî tefsîri'l-Kur'ân'i'l-azîm**, Beyrut.
- ALAGAŞ Mehmet;(trs.), **Temel Konularda Kur'ân Öğretisi**, İnsan Dergisi Yayınları, İzmir.
- ALTUNTAŞ Abdurrahman; (2016),**Kur'ân'da Sâlih İnsan**,İlâhiyat Yayınları, Ankara.
- ATEŞ Süleyman; (trs.), **Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul.
- BÂCÛRÎ İbrahim b. Muhammed; (1995),**Şerh'u Cevhereti't-Tevhîd**, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Dimaşk.
- BEDR Abdurrezzak; (trs),**Fıkhu'l Esmâ'i'l Husna,Daru et-Tevhîd**, 1. Baskı, Riyad.
- BEGÂVÎEbu Muhammed el-Huseyn bi Mes'ud el Ferra eş-Şâfiî; (1983),**Tefsîru'l Beğavi el müsemma meâlimu't-tenzil**, Daru'l-Marife, Beyrut.
- BEYZÂVÎEbû Saîd Nasîrüddin Abdullah İbn Ömer; (2011), **Tefsiru'beydâvi**, Çev: Abdulvehhab Öztürk, Kahraman Yayınları, İstanbul.
- BEYHÂKÎ Ahmed; (1999),**el-İtîkad ve'l Hidayet'i ilâ Sebili'er-Reşâd**, Daru'l-Fadîle, Riyad.
- BEYHÂKÎ Ebu Bekr; (1985),**Kitabu'l-Esmâ ve's-Sıfât**, Beyrut.
- BİLMEN Ömer Nasuhi; (1973),**Mülahhas İlmi Tevhîd**, İstanbul.
- BİRİŞİK Abdulhamit; (2009),**Sûre**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul.

- BURSEVÎ; İsmail Hakkı; (trs.)**Rûhu'l Beyan**,Çev: Doç.Dr. Ömer Çelik, Dr. Âdem Ergül, Faruk Salman, Murad Sülün, Yusuf Akgün, Erkam Yayınları, İstanbul.
- CÂBİR Ebu Bekir; (1984),**İslam İtikâdı**, Çev: Bekir Ali Bilgiç, İstanbul.
- CERRAHOĞLU İsmail; (1988), **Tefsir Tarihi**, Türkiye Diyanet İşleri BaşkanlıkYayınları, 1. Baskı, Ankara.
- CÜRCÂNÎ Seyyid Şerif; (trs.)**Kitâbu't-Ta'rîfât**, Kahire.
- ÇANTAY Hasan Basri; (2005),**TefsirliKur'ân Meâli**, Risale Yayınları, İstanbul.
- ÇELEBİİlyas; (1996), **İslam İnancında Gayb Problemi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi VakfıYayınları(İFAV), İstanbul.
- ÇELİKOĞLU Şahver; (2002),**Ayet ve Hadisler Işığında Esmâu'l-Husnâ**, Marifet Yayınları, İstanbul.
- ÇETİN Mustafa; (1991),**Âyetü'l-kürsî**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDV Yayınları, İstanbul.
- DEMİRCİ Muhsin; (2008),**Tefsir Tarihi**, Marmara Üniversitesi İlahiyatFakültesi Vakfı Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- DEMİRCİMuhsin; (2017),**Kur'ân Tefsirinde Farklı YorumlarTespitler ve Değerlendirmeler**, İFAVYayınları,1. Baskı, İstanbul.
- EBÛ ABDİLLÂH Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî; (trs.),**Müsned**, İstanbul.
- EBU DAVUDSuleyman b. Eş'as es- Sicistânî; (1992), **es- Sünen**, İstanbul.
- EBU HAFS Ömer b. Ali b. Âdil ed-Dımaşkı; (1988),**el-Lübâb fî Ulûmi'l-Kitab** (Thk. Âdil Ahmed Abdulmecid, Ali Muhammed Muavved),Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye., 1. Baskı, Beyrut-Lubnan.
- EBUSSUÛD; (2006),**İrşâd'ı Aklı Selim İlâ Mezâyây-ı Kitab-il Kerim**, Boğaziçi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- EBU SENİYYEMahmud; (2005), **Esmâu'llâhi el-Husna ve Eseruhâ fî Sulûki'l-İnsan**, Daru Âye ve'l Mehabbe, 1. Baskı, Beyrut.
- EL-ENSÂRİAbdullah b. Muhammed; (1988),**Dekâiku'l İşârât ila Meânîl esmâi ve's-Sıfât ihtisâr el-Esma ve's-Sıfât li'l-Beyhâkî** (Thk.İmâdu'd-Din Haydar) Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 1. Baskı, Beyrut-Lubnan.
- EREN Şadi; (1995), **Kur'ân'da Ğayb Bilgisi**, İzmir.

- ERTUĞRUL Resul; (2017) **Kutbuddîn eş- Şîrâzi ve Tefsîri**, Gece Kitaplığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- EŞKAR Ömer; (trs), **Esmâ'illahi el Husna el-Hâdiye ilallâh'i ve'l Marifeti bihi**, Daru'n Nefâis, Ürdün.
- ETİK Mehmet ve COŞKUN Muhammed; (2005), **Kur'ân'da Tevhîd** Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- FARÛKİ İsmail; (1987), **Tevhîd**, Çev: Dilaver Yardım, İstanbul.
- GAZZÂLÎ Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsi Ebu Hâmid; (2007) **İlâhi Ahlak**, Çev: Yaman Arıkan, Uyanış Yayınları, İstanbul.
- GEYLÂNÎ Abdulkâdir; (2009), **Tefsîru'l-Geylânî**, (Thk. Muhammed Fâdıl Geylânî), Merkezu'l-Buhûsu'l-Geylânî'l-İlmiyye, 2. Baskı, İstanbul.
- GEZGİN Ali Galip; (2015), **Tefsirde Semantik Metod ve Kur'ân'da "el-Kavm" Kelimesinin Semantik Analizi**, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- HİCÂZÎ Muhammed Mahmud; (trs), **et-Tefsîru'l- Vâdih**, Çev: Mehmet Keskin, İstanbul.
- HAKEMÎ Hafız; (1995), **Meâricû'l bi Şerh Selemu'l-el-Vusul fi't-Tevhîd**, Daru b. Kayyum, Suudiyye.
- HARÎS Muhammed Haris; (trs), **Şerhu'l Akîde'tu el-Vasîtiyye**, Daru el-Hicret, Yy.
- HATİP Abdulaziz; (2012), **Allah'tan Gönüllere Sevgi Kuşağı Kur'ân ve Hikmet Işığında Esmâu'l-Husnâ**, Nun Yayınları, İstanbul.
- HATTÂBÎ Hamid b. Muhammed; (1984), **Şe'nu-d-Dua**, Daru'l-Me'mûn, 1. Baskı, Dimaşk.
- HAVVÂ Said; (2009), **el-Esas fi't-Tefsir**, Çev: Abdüsselam Arı, Kahraman Yayınevi, İstanbul.
- HUFARÎ Şemseddin Muhammed b. Ahmed; (h.1390), **Sitte Resâil fî İsbâti Vâcibu'l-Vucûdi bi'z-Zât ve fi'l-Ulûhiyye** (Tahkik, Firûzi Saitçiyân), Tahran.
- ISFAHÂNÎ Rağıb; (2014), **el-Müfredât**, Dâru'l-kâlem, Dimaşk.
- IZUTSU Toshihiko; (2013), **Kur'ân'da Dinî ve Ahlâki Kavramlar**, Çev: Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul.
- İKLÎŞÎ Ebu Abbas ahmed b. Muadded el-Endelûsî el-Mâlikî; (2017), **el-Enbâ fî Şerhi Hakâiki es-Sıfât ve'l-esmâ** (Thk. Ahmed Receb Ebu Salim), Daru'd-Diyâ, 1. Baskı, Kuveyt.

- İBN ACİBE el-Haseni; (2014),**Bahrü'l-Medîd fi Tefsîri'l-Mecid**, Çev: Dilaver Selvi, Semerkand Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- İBN ESÎRMecdü'd-din Ebu's-saâdât el-Mûbârek b. Muhammed b. Muhammed el-Cezerî; (h. 1311),**en-Nihâye fi Ğarîbi'l-Hadîs ve'l-Eser**, Kahire.
- İBN HACER el-Heysemi; (1982),**Menâkıb-ı İmam-ı Âzam ve Fıkh-ı Ekber Şerhi**, Çev: Ahmet Karadut, Ankara.
- İBN HayyanEseru'din Ebi Hayyan Muhammed b.Yusuf b. Ali b. Yusuf; (2015),**el-Bahru'l-Muhit**, Daru er-Risale el Âlemiye, 1.Baskı, Beyrut.
- İBN HUZEYME Ebu Bekir Muhammed b. İshak es-Sülemî en-Nîşâbü'rî, (h/1403)**Kitabu't-Tevhîd ve İsbâtî Sıfâtî'r-Rabb Azze ve Celle** (Hazırlayan Mustafa el-Â'zâmî), Daru'l Kutubi es-Selefiye, İkinci Baskı, Mısır.
- İBN HUZEYME Ebubekir Muhammed b. İshak; (1998),**Kitabu't-Tevhîd ve İsbâtî Sıfâtî'r-Rabbi Azze ve Celle** (Thk. Abdulaziz b. İbrahim), 1. Baskı, Daru'r-Reşîd. Yy.
- İBN KAYYIM el-CEVZİYYE; (h.1429), Muhammed, **Tarîk'u el-Cevhereteyn ve Bâbü es-Saâdeteyn**, Daru'l-âlem'i-l-fevâid, Birinci Baskı, Mekte.
- İBN KESİR;(2000),**et-Tefsîru'l-Kur'ânî'l-azîm**, el-Fâruku'l-hadîse li't-tibâe ve'n-neşr, (1. Baskı), Kahire.
- İBN MANZUREbü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Ruveyhî;(2000),**Lisânu'l-arab**, Dâru sadr, Beyrut.
- İBN RECEB el-Hanbeli; (2001),**Revâiu't-Tefsîr el-Câmi li't-Tefsîri el-imam ibn Recebi**, Daru'l-Âsıma, 1. Baskı, Riyad.
- İBN ŪSEYMÎN Muhammed; (1991), **el-Kavâid-el-Meseli fi Sıfati'l-illahi-ve'l-Esmâihi el-Husnâ, Daru't-et-Tevhîd**,(Birinci Baskı), Beyrut.
- İBN TEYMİYYE; (trs.), Ahmed, **Mecmûatu'l Fetâva**, Daru el-Vefa. Yy.
- KAHTÂNÎ Said; (trs.),**Şerh-u Esmâillah'i-el-Husnâ fi Dav'î-el-Kitab ve's-Sünne**, Matbâ-i Sefir, Riyad.
- KÂSİMÎ Muhammed Cemaleddin; (1991),**Delâilu't-Tevhîd**, (Tahkik, Halid b. Abdurrahman),1. Baskı, Daru'n-Nefâis, Beyrut-Lubnan.
- KARAŞÎ Seyyid Ali Ekber; (h/1367),**Kâmus'u Kur'ân**, Neşr-i Dâru'l-Kutubi'l-İslamiye. Yy.

- KARDAVÎ Yusuf; (1996),**Tevhîdin Hakikati**, Çev: Mustafa Özel,Özgün Yayınları, İstanbul.
- KUBAT Mehmet; (2014),**Kur'ân'da Tevhîd**, Beka Yayınları, İstanbul.
- KARAMAN Hayrettin vd.; (2007), **Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- KARADAŞ Çağfer; (2017),**İslam Akaidi**, Ay Yayınları,2. Baskı, Ankara.
- KARAGÖZ İsmail; (2011),**Esmâ-i Hüsnâ**, DİB. Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- KARAKAYA Hasan;(trs.),**İslam Akaidi**, Beka Yayınlarıİstanbul.
- KARAMAN Fikret; (2005),**İslami İnanç Değerleri ve Çağdaş Dini Akımlar**, Çelik Yayınları, İstanbul.
- KAZANCI Ahmet Lütfi; (2009), **İslam Akâidi**, Esar Yayınları, 1 Baskı, İstanbul.
- KESKÎNHalife; (1996),**İslam Düşüncesinde Allah Âlem ilişkisi**, Beyan Yayınları, İstanbul.
- KURTÜBÎ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed bi. Ebu Bekir; (2006),**el-Câmi el-Ahkâmu'l-Kur'ân**, Muessetu'r-Risale, 1. Baskı, Beyrut-Lübnan.
- KURTULMUŞ Numan; (1984),**Amentu Şerhi**(Büyük İlmihal), Elif Ofset, 20. Baskı, İstanbul.
- KUTUP Muhammed; (1995),**Tevhîd**, Çev: Nurettin Yıldız, Risale Yayınları,3. Baskı, İstanbul.
- KUŞEYRÎAbdulkerim; (2012), **Letâifu'l-İşârât**, Çev: Mehmet Yalar, Harf Yayınları İstanbul.
- KOÇYİĞİT Talât; (2016),**Kur'ân'ı Kerîm Meal ve Tefsîri**, TDV Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- KONEVİSadreddin; (2002),**Şerhu Esmâillâh'l-Hüsnâ**, İz Yayınları, İstanbul.
- KÖKTAŞ Yavuz; (2013),**Tüm Yönleriyle Akaid Hadisleri**, M.Ü. İlahiyyat Fakültesi VakfıYayınları, İstanbul.
- MÂTÜRÎDÎ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî; (2019), **T'evilatü'l-Kuran**, Çev: Bekir Topaloğlu, Alfabe Yayınları, İstanbul.
- ME'MUN Hummus; (2007),**et-Tefsîru'l-Me'mun ala menheci't-Tenzil ve's-Sahih**Dımaşk.
- MELKÂVÎ Muhammed Ahmed; (1985),**Kur'ân'da Tevhîd Akidesi**, Mektebet'ü Dar'u-z Zaman. Yy.

- MEVDÛDÎ Ebû'l-Âlâ; (1997), **Tefhîmü'l-Kur'ân**, İnsan Yayınları, İstanbul.
- MEVSÎLÎ Reşid Hatib(h.1400); (2014), **Tefsiru'l-Kur'âni'l-azim el-Musemma evlâ mâ kîle fi ayâti't-tenzil**, Birinci Baskı Ervika Yayınları, Ürdün.
- MUTLU İsmail; (2014), **Kur'ân'da Herşey Var mı?**, Mutlu Yayınları, İstanbul.
- MÜSLİM Ebû'l-Hüseyin b. el-Haccac b. Müslim el-Kuşeyrî; (1996), **el-Câmiu's-sahîh**, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut.
- MÜBAREK Abdullah bin; (1996), **İbn Teymiyye de Müşkil Ayetlerin Tefsiri**, Çev: Oktay Yılmaz, Tevhîd Yayınları, İstanbul.
- NABLÛSÎ Abdulgani; (2003), **Ariflerin Tevhîdi**, Çev: Ekrem Demirli, İz Yayınları, İstanbul.
- NEBHÂNî, (trs.), **Saâdetu'd-Dâreyn** (Thk.Şenkîti), Yy.
- NAHÇİVÂNÎ Nîmetullah; (trs.), **Fevâtihu'l-Heyye el-Fevâtihu'l-Uluhiyyeti ve'l-Mefâtihu'l-Ğaybiyye**, İntişâratu'l-Mevlâ, Tahran.
- NESÂÎ Ebu Abdirrahman Ahmed; (1992), **Sunenu'n-Nesâî**, İstanbul.
- NESEFÎ Ebu'l Muîn; (1983), **Tabsıratu'l-Edille fi Usûlî'd-Din** (Thk.ve Talik, Claude Salama), Dimaşk.
- NESEFÎ Ebû'l-Muîn; (2017), **Tevhîdin Esasları**, Çev: Hülya Alper, İz Yayınları İstanbul.
- NESEFÎ Ömer; (1986), **İslam İnançının Temelleri Akaid**, Çev: Seyid Hasen, Otağ Yayınları, , İstanbul.
- NESEFÎ Ebû'l-Muîn; (2010), **Bahru'l-Kelam(Matûridi Akâidi)**, Çev: Ramazan Biçer, Gelenek Yayınları, İstanbul.
- NESEFÎ Ebû'l-Berakât; (2013), **Medârikû't-tenzîl ve hakâikû't-te'vîl**, Dâru ibn Kesir, 6. Baskı, Dimaşk.
- NİSÂBÛRÎ Mahmud Ebi'l Hasen; (2014), **Bâhiru'l-Burhân Fi Meâni Müşkilâtı'l-Kur'ân**, Çev: Ömer Aydın, İşaret Yayınları, İstanbul.
- NURSÎ Said; (2014), **İşârâtü'l-i'câz fi mezânni'l-i'câz**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- ÖZBEK Abdullah; (1996), **Kur'ân'da Tevhîd Eğitimi**, Esra Yayınları, İstanbul.
- ÖZGEN Mustafa; (2007), **İmam-ı Rabbânî Ulûhiyyet ve Nübüvvet Anlayışı**, Tablet Yayınları, Konya.
- ÖZLER Mevlüt; (trs.), **İslam Düşüncesinde Tevhîd**, Nun Yayınları İstanbul.

- ÖZLER Mevlüt; (2009), **Tevhîd**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul.
- POLAT Fethi Ahmet; (2013),“Mekki Sûrelerde Müşriklerle Yönelik Eleştirel Dil”, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları(9. Türkiye Tefsir Akademisyenleri Buluşması, Sempozyum, Kur’ân Nüzûlunun Mekke Dönemi, 29 Haziran -01 Temmuz 2012 Çorum), Çorum.
- RÂZÎEbu Abdillâh (Ebû’l Fazl) Fahreddin; (1999), **et-Tefsîru’l-kebir**, Dâru’l-ihyâ, 3. Baskı, Beyrut.
- RES’ÂNÎ İzzeddin Abdurrezak b. Rizkillah; (2008),**Rumuzu’l-Kunuz fi Tefsiri’l-kitâbi’l-Aziz**, Mektebetu’l-Useriyye, 1. Baskı, Mekke.
- SÂBÛNÎ Muhammed Ali; (2001),**Safvetû’t-tefâsir**, Daru’l-fikr, Beyrut.
- SÂ’DÎAbdurrahman b. Nasır; (1987), **el-Hakku’l-Vâdihu’l-Mubin**, Daru b. Kayyum, 2. Baskı, Damam.
- SÂ’DÎAbdurrahman; (2004), **el-Kavlu es-Sedîd Şerh’u Kitâbi et-Tevhîd**, Daru es-Sebât, Riyad.
- SEÂLÎBÎ Abdurrahman b. Muhammed b. MehluF Ebi Zeyd; (trs.),**Tefsiru’s-seâlibi el müsemma bi’l-cevâhiri el-hisan fi tefsiri’l Kurân**, Daru İhya, Beyrut.
- SEKKÂF Ulvi b. Abdulkadir; (1994),**Sıfâtü’l-İlâhî Azze ve Celle el-Vâridetu fi ‘l-Kitâbi ve’s-Sunne**, Daru’l-Hicret, 1. Baskı, Suudiyye.
- SİNANOĞLU Mustafa; (2012), “**Tevhîd İlmi**”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları, İstanbul.
- SUUDİYYEAbdurrahman; (trs.), **Fethu’r Rahim’i el- Melik el-Allâm fi İlmi’l el-Akâidi ve’t-Tevhîd ve’l-Ahlak ve’l-Ahkam el-Mustanbiteti’l Kûr’ân**, Daru b. el-Cevziyye, Suudiyye.
- SUYUTÎ Celaleddin veMAHALLÎCelaleddin; (2005), **Celaleyn Tefsiri**, Yasin Yayınevi, İstanbul.
- SÜLÜNMurat; (2013), **Kur’ân Kılavuzu Mutlak Gerçeğin Sesi**, Ensar Yayınları, 2. Baskı,İstanbul.
- ŞEHÂBEDDİN Ahmed b. İsmail el-Kûrânî; (2018),**Ğayetü’l-Emâni fi Tefsiri’l-Kelâmi’r-Rabbâni**, Daru’l-Hadara, Riyad.
- ŞENTÜRKMustafa; (2015),**Münasebetü’l-Kur’ân**(Âyet ve Sûre Arasındaki Münâsebeti Yeniden Düşünmek),İlâhiyyat Yayınları, 1. Baskı,Ankara.

- ŞİMŞEKÜmit; (2010), **İslâm İnanç İlmihali**, DİB. Yayınları, 1.Baskı. Ankara.
- ŞÂRÂNÎAbdulvehhab; (2008),**Muhtasaru'l-İtikâd li'l-İmam Beyhâki**, (Thk.Yusuf Rıdvan), Daru'l-Kerez, Kahire.
- ŞEVKÂNÎMuhammed b. Ali b. Muhammed; (1997),**Fethu'l-kadîr el-câmi beyne fenni'r-rivayeti ve'd-dirâyetî min ilmi't-tefsir**, Daru el-Vefa, 2. Baskı, Mansûra.
- ŞÎRÂZÎNasır Mekârim;(1996), **el-Emsal fi tefsir kitabillahi el-münezzel, Muessesetu'l Bâ'siyye**, Beyrut.
- ŞÎRÂZÎ Kutbüddîn Mahmûd b. Mes'ûd b. Muslih el-Fârisî eş-Şâfiî; (trs.) **Fethu'l-Mennân fi Tefsîri'l-Kurân**, (Süleymaniye kütüphanesi, Hekimoğlu, numara 116., varak 107b-111a), İstanbul.
- TÎBÎŞerafeddin b. Hüseyin b. Abdullah; (trs.),**Futuhu'l-ğayb fi'-keşf'i an kmâi er-rayb**, Masrif Ebu Dabi, Ürdün.
- TAFTAZÂNÎ Sa'duddîn Mesûdb. Ömer; (1989),**Şerhu'l-Makasîd**, (Thk.ve Talik Abdurrahman Umayra),Âlemu'l-kutub, Beyrut.
- TAFTAZÂNÎ Sa'duddîn Mesûdb. Ömer; (2011),**Şehu'l-Akâid-i en-Nesefi**, Çev: Ali Haydar Doğan,Dila Yayınları,İstanbul.
- TABATABAÎMuhammed Hüseyin; (2001), **el-Mizan fi Tefsîr-il Kur'ân**, Çev: Vahdettin İnce, Kevser Yayınları İstanbul.
- TABERÎİbn Cerir; (1999), **Câmiû'l-beyân**, Dârû'l-fikr, Beyrut.
- TABRESÎ Ebu Ali b Hasan; (1995),**Mecmâu'l beyan fi tefsîri'l-kur'ân**, Muessesetu'l-A'lemiyye, Beyrut.
- TEHÂNÂVÎ Muhammed Ali b. Ali; (1984), **Keşşâf-u Istilâhâtî'l-Fünûn**, İstanbul.
- TEMÎMÎ Muhammed b. Halifete; (1996),**Mû'tekedu Ehli Sünne ve'l-Cemâati fi Esmâillahi el-Hüsna**, Daru'l-îlâf, 1. Baskı, Medine.
- TİLİMSÂNÎ Afifüddin Süleyman b. Ali; (h/1439), **Meânî'l-esmâi'l-Îlâhiyye** (Thk.Orhan Musa), 1. Baskı,DİB Yayınları, İstanbul.
- TİRMİZÎEbu İsa Muhammed b. İsa Sevre; (1992), **es-Sünen**, İstanbul.
- TİRMİZÎ Ebu Abdullah Muhammed b. Ali, b. Hasen b. Beşir eş-Şehir bi'l-Hakim; (2017),**er-Redd ale'l-Muattıla**, er-Rawda li'n-Neşr, 1.Baskı, Cize.
- TURAN Maşallah; (2016),**Kur'ân'ı Kerîm'in Hidâyet Mesajı**, İlâhiyyat Yayınları, Ankara.

- TOKSARI Ali; (1989), **Birr**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul.
- TOPALOĞLU Bekir; (2007),**Rabb**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul.
- TOPALOĞLU Bekir ve ÇELEBİ Yavuz; (1988),**İslam'da İnanç Esasları**, İstanbul.
- TOPALOĞLU Bekir; (1997),**Hakîm**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul.
- TOPALOĞLU Bekir; (2006),**Allah İnancı**, İSAM Yayınları, İstanbul.
- TOPALOĞLU Bekir; (1989), **Allah**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm AnsiklopedisiTDV Yayınları, İstanbul.
- TOPALOĞLU Bekir; (2008), **er-Rezak**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul.
- ULUDAĞ Süleyman; (2004), **Gaybın Bilinmesinde Keşf ve İlhamın Rolü**, Kur' an ve Tefsir Araştırmaları- VI (İslam Düşüncesinde Gayb Problemi-II) Tartışmalı İlmi Toplantı, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- ULUTÜRK Veli; (1985),**Kur'ân'ı Kerîm Allah'ı Nasıl Anlatıyor**, Çağlayan Yayınları, İzmir.
- UYANIK Mevlüt; (1997),**İslâm'ın İnanç İlkeleri**, Esin Yayınları, Ankara.
- VATANDAŞ Celaledin; (1992),**Tevhîd ve Değişim**, Pınar Yayınları, İstanbul.
- YAZIR Elmalılı M. Hamdi; (1985), **Hak Dini Kur'ân Dili**, Huzur Yayınevi, İstanbul.
- YEŞİLYURT Temel; (2008), **“Rû'yetullah”** Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul.
- YILDIRIM Celal;(trs.),**İlmin Işığında Kur'ân Tefsiri**, Anadolu Yayınları, İstanbul.
- YÜCEDOĞRU Tevfik; (2012),**Din, İman ve İslâm'a Dair**, Emin Yayınları, Bursa.
- YÜKSEL Emrullah; (2005), **Sistematik Kelam**, İz Yayınları, İstanbul.
- ZECCACİbn İshak İbrahim b. Siri; (1988), Meâni'-Kur'ân ve îrâbihi, Âlemu'l-kitab, Beyrut.
- ZECCAC Ebu İshak İbrahim b. Siri; (1975),**Tefsiru Esmâillahi'-Husna** (Thk. Ahmed Yusuf ed-Dekkak) Daru'l Me'mun, 2.Baskı, Dımaşk.
- ZEHEBİ Hafız Şemseddin; (1991),**Muhtasarı'l-Uluvv**,(Thk, Muhammed Nâsûriddin el-Elbâni),el-Mektebetu'l-İslâmi,2. Baskı, Beyrut.

- ZEMAHŞERÎ Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî;
(2016), **el-Keşşaf'An Hakâ'iki Ğavâmidî't-Tenzil ve 'Uyûni'l-ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl**, Mega Basım Yayınları, İstanbul.
- ZEYNEP Gazzâli el-Cübeyli; (2003), **Kur'ân'a Bakışlar** (Thk. Abdulhey el- Fermâni-
Çev: Ali Akpınar, Uysal kitabevi, Konya.
- ZİNDÂNİAbdulmecid Aziz; (2009), **Kitâbü't-Tevhîd**, Çev: Abdulhâdi Timurtaş, Nida
Yayınları, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Taha ÇAKIR
Doğumyeri ve Tarihi : Bingöl/1988

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans Öğrenimi: Temel İslam Bilimleri
Bildiği Yabancı Diller : Arapça
Bilimsel Faaliyetler :

İş deneyimi

Projeler :
Çalıştığı Kurumlar : Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim Bilgileri

Telefon : 05432166990
Tarih : 29.08.2019